Victor V. Grecu

Studii de istorie a lingvisticii românești

Scanned with OKEN Scanner

Studii de istorie a lingvisticii românești

SALĂ DE LECTURĂ

Editura didactică și pedagogică,
București — 1971

Scanned with OKEN Scanner

„Căci cu existența sau căderea limbei oricărui popor stă sau cade și istoria aceluia și, unde a încetat limba, a încetat și viața lui...“

TIMOTEI CIPARIU

Scanned with OKEN Scanner

Cuvînt înainte

Prezentul volum înmănunchiază principalele studii din domeniul istoriei lingvisticii româneşti şi limbii literare, publicate în diverse reviste de specialitate. Ele se opresc asupra cîtorva momente semnificative ale evoluţiei gîndirii lingvistice din Transilvania şi surprind unele direcţii importante, care au polarizat preocupările lingvistice din secolul trecut. În raport cu obiectul cercetării, acestea au fost grupate în două părţi. Prima grupează contribuţia unor personalităţi reprezentative ale vieţii politice şi culturale din acea vreme la rezolvarea problemelor fundamentale legate de situaţia şi imperativele limbii, iar cea de a doua valorifică contribuţia unor periodice de seamă la cultivarea şi unificarea limbii literare, la apărarea drepturilor limbii române. Studiile respective urmăresc să constituie o modestă contribuţie la elaborarea unei sinteze a istoriei lingvisticii româneşti.

Desigur, aceste cercetări nu sînt lipsite de unele neajunsuri inerente, precum şi de unele repetări inevitabile, ca rezultat al repetării aceloraşi probleme în cuprinsul preocupărilor fiecărui autor sau fiecărei publicaţii. Pornind de la această premisă, orice observaţii şi sugestii asupra lucrării vor fi binevenite şi onorate şi vor constitui un sprijin preţios pentru îmbunătăţirea ei.

Transmitem, pe această cale, respectuoase mulţumiri prof. univ. dr. *Ion Coteanu,* membru corespondent al Academiei, prof. univ. dr. *Boris Cazacu,* membru corespondent al Academiei, prof. univ. dr. *Romulus Todoran,* prof. univ. dr. *D. Macrea,* conf. univ. dr. *Pompiliu Dumitraşcu,* conf. univ. dr. *Gheorghe Bulgăr,* conf. univ. dr. *Gabriel Ţepelea,* cercetător

Scanned with OKEN Scanner

principal *Flora Şuteu*, secretar de redacţie la revista „Limba română", prof. univ. dr. *I. Pervain*, prof. univ. dr. *Gavril Istrate*, pentru îndrumările şi sugestiile deosebit de valoroase şi utile, care au dus la îmbunătăţirea lucrării de faţă.

V. V. GRECU

Oradea, 10 aprilie 1970

Scanned with OKEN Scanner

Introducere

Preocupările privind valorificarea gîndirii lingvistice a marilor înaintaşi, din toate provinciile locuite de români, au devenit tot mai asidue astăzi şi ele se înscriu în ansamblul eforturilor pentru cunoaşterea, înţelegerea şi valorificarea moştenirii culturale a trecutului.

În evoluţia culturii noastre din secolul trecut un loc de seamă a revenit preocupărilor lingvistice, care s-au intensificat după jumătatea secolului şi îndeosebi odată cu înfiinţarea Societăţii Academice Române. Interesului pentru problemele limbii în această epocă, i-au fost consacrate, în anii din urmă, numeroase studii, care, pe baza unor analize amănunţite şi documentate, au pus în lumină semnificaţia eforturilor cărturarilor, în lupta lor comună pentru cultivarea şi unificarea limbii literare.

Dacă gîndirea şi opera lingvistică a unor însemnate personalităţi din Moldova şi Ţara Românească au fost atent cercetate şi sînt astăzi cunoscute[1], nu în egală măsură se poate afirma

[1] S. Dănescu, *Preocupările lui Kogălniceanu despre limbă,* în „Limba română", II (1953), nr. 6, p. 29—36; Lucia Pop, *Probleme de limbă la cercul Kogălniceanu,* în, S.C. şt. (Iaşi), VI (1955), p. 63—73; Dan Simonescu, *Limba şi stilul operei lui M. Kogălniceanu,* în „Limba română", III (1954), nr. 5, p. 34—43; *Idem, Contribuţia lui M. Kogălniceanu la dezvoltarea şi îmbogăţirea limbii literare,* în „Contribuţii la istoria limbii române literare din sec. al XIX-lea", I (1956), p. 67—87. Gr. Brîncuş, *Părerile lui Costache Negruzzi despre limbă,* în „Limba română", V (1956), nr. 4, p. 19—34; Gh. Bulgăr, *Despre contribuţia lui C. Negruzzi la dezvoltarea limbii literare,* în „Limbă şi literatură", I (1955), p. 46—60; Al. Dima, *Preocupările lui Alecu Russo cu privire la problemele limbii literare,* în „Analele universităţii Iaşi", II (1956), nr.

Scanned with OKEN Scanner

acelaşi lucru şi despre Transilvania, care a fost, o lungă perioadă de timp, terenul acestor energice confruntări lingvistice. Aceasta datorită faptului că s-a manifestat o optică, tributară unei concepţii neistorice şi unilaterale, conform căreia, atributul de „latiniste" s-a dat tuturor preocupărilor lingvistice de aici şi, în acest fel, toate frămîntările unui secol au fost încorsetate în cîteva generalizări stereotipe. Aşa se explică faptul că, datorită acestor şabloane aplicate agitatelor controverse lingvistice transilvănene, mulţi cercetători nu le-au mai acordat atenţie, pînă în ultimii ani, iar tăcerea, izvorîtă din ignorarea unor valori certe, a acoperit un preţios tezaur de gîndire lingvistică.

Cauzele acestor neajunsuri au fost acelea că s-a uitat, aproape cu totul, nu numai cu cine, dar mai ales cînd şi cum

1—2, p. 141—160; reprodus în vol. *De la Varlaam la Sadoveanu*, Buc., 1958, p. 183—216; L. Leonte, *Limba scrierilor româneşti ale lui Alecu Russo*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice" (Iaşi), IX (1958), f. 1—2, p. 1—73; I. Şiadbei, *Alecsandri — gramatic*, în „Limbă şi literatură", II (1956) p. 313—318; D. Panaitescu-Perpessicius, *Alecsandri şi limba literară*, în vol. *De la Varlaam la Sadoveanu*, Buc., 1958, p. 217—235; Petre E. Zugun, *Alecsandri şi purismul*, în „Iaşul literar", 16 (1965), nr. 7, p. 62—70; Aurel Nicolescu, *Alecsandri şi scrierea fonetică*, în „Omagiu Rosetti", Buc., 1966, p. 627—630; D. Macrea, *Gîndirea lingvistică a lui I. Heliade Rădulescu*, în „Cercetări de lingvistică", XII (1967), nr. 1, p. 29—43; L. Leonte, *Părerile despre limbă ale lui I. Heliade Rădulescu, în prima perioadă a activităţii (pînă la 1840)*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", (Iaşi), XI, (1960), f. 2, p. 163—189; Al. Rosetti, *Limba scrierilor lui Ion Heliade-Rădulescu pînă la 1841*, în „Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea", I (1956), p. 57—66; N. A. Ursu, *O polemică filologică din anul 1839, între I. E. Rădulescu şi J. A. Vaillant*, în „Omagiu Rosetti", Buc., 1966, p. 955—958; Petru E. Zugun, *Polemica filologică dintre Gh. Săulescu şi I. Heliade-Rădulescu*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii Iaşi", 12 (1966), f. 2, p. 183—202; Lucia Wald, *Haşdeu şi problemele de teorie a limbii*, în „Limba română", XII (1963), nr. 5, p. 464—468; D. Macrea, *Opera lingvistică a lui B. P. Haşdeu*, în „Limba română", III (1954), nr. 3, p. 5—22; Al. Rosetti, *Bogdan Petriceicu-Haşdeu (1838—1907)*, în „Revista învăţămîntului superior", VI (1964), nr. 11, p. 64—65; etc.

Scanned with OKEN Scanner

s-a înfăptuit cel mai revoluționar act din istoria lingvisticii românești, acela al introducerii alfabetului latin; s-au ignorat și lipsesc aproape cu desăvîrșire, în cercetările de specialitate mai vechi[2], împrejurările istorico-politice în care s-a desfășurat lupta pentru cultivarea și unificarea limbii literare. Îndeosebi absența criteriului istoric și judecarea faptelor de pe temeiuri exclusiv lingvistice a favorizat formarea unei imagini trunchiate, care a generat consecințe negative. S-a omis, astfel, faptul esențial că lupta pentru limbă în Transilvania, călăuzită de conștiința unității naționale, a fost concomitent cu lupta pentru apărarea naționalității o componentă a luptei pentru înfăptuirea unității statale. Datorită neglijării acestor legături multiple, gîndirea lingvistică transilvăneană a fost privită ca un fenomen omogen și negativ în totalitatea lui, cînd de fapt el cuprinde cele mai vehemente și contradictorii lupte de opinii. Asemenea optică a avut ca rezultat negarea globală, necritică, a ideilor și preocupărilor lingvistice, fără o circumspectă decantare a elementelor de rezistență din gîndirea lingvistică a secolului trecut.

Aceste stări de lucruri au făcut ca, exceptînd cîteva studii mai vechi, asupra reprezentanților Școlii Ardelene[3], asupra lui T. Cipariu, G. Barițiu[4] și altor cărturari[5] să fie ignorate meritele incontestabile ale unor mari personalități din acel timp, care

[2] Cf. Romulus Ionașcu, *Sistemele ortografice cu litere chirilice și latine în scrierea limbii române*, Buc., 1892; Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei române. Studii critice*, Buc., 1892, p. 142—171; Ovid Densusianu, *Literatura română modernă*, vol. III, Buc., 1933, p. 3—19.

[3] D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, Ed. științifică, București, 1959, p. 7—78; I. Gheție, *I. Budai-Deleanu, teoretician al limbii literare*, în „Limba română", VII (1958), nr. 2, p. 23—38.

[4] V. Netea, *Ideile despre limbă ale lui George Barițiu, pînă la 1848*, în „Limba română", VI (1957), nr. 5, p. 49—63; idem, *George Barițiu, Viața și activitatea sa*, Ed. științifică, București, 1966, p. 113—123.

[5] N. A. Ursu, *Părerile doctorului Vasilie Popp asupra ortografiei românești cu litere latine*, în „Studii și cercetări științifice", Iași, VII

Scanned with OKEN Scanner

au avut un însemnat rol în viața culturală și politică a Transilvaniei. Lipsesc îndeosebi cercetările legate de unele personalități, cu o activitate lingvistică mai redusă, e adevărat, dar cu idei deosebit de valoroase, al căror ecou s-a făcut adînc simțit în filologie și întreaga mișcare culturală a vremii.

În anii din urmă, au apărut cîteva studii fundamentale[6], menite să pună bazele unei cercetări amănunțite, întemeiată pe o concepție și o metodologie științifică de investigare. S-au publicat, de asemenea, numeroase articole care au evidențiat cu discernămînt valoarea ideilor înaintașilor, precizînd contribuția lor la dezvoltarea limbii literare și a lingvisticii românești[7].

(1956), fasc. 2, p. 35—49; idem, *Preocupările lingvistice ale lui Ion Maiorescu*, în „Studii și cercetări științifice", Iași, XII (1961), nr. 2, p. 203—218.

[6] Ion Coteanu, *160 de ani de la nașterea lui Timotei Cipariu*, în „Limba română", XIV (1965), nr. 3, p. 295—300; Mioara Avram, *Prima gramatică academică a limbii române*, în „Limba română", XV (1966), nr. 5, p. 487—502; Flora Șuteu, *Proiectele ortografice ale Societății Academice Române*, în „Limba română", XV (1966), nr. 5, p. 503—518; I. Pervain, *Timotei Cipariu și „Foaia literară"*, în „Cercetări de lingvistică", VII (1962), fasc. 1, p. 97—105; I. Gheție și M. Seche, *Discuții despre limba română literară între anii 1830—1860*, în vol. *Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX*, vol. I, Buc., Ed. pt. literatură, 1969, p. 261—290; I. Ștefan, *Ecouri ale curentelor italienizant și latinist în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în vol. *Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX*, vol. I, Buc., 1969, p. 309—335; D. Macrea, *Studii de lingvistică română*, E.D.P., Buc., 1970; Gavril Istrate, *Limba română literară, Studii și articole*, Ed. Minerva, Buc. 1970.

[7] Pia Gradea, *Din preocupările lexicografice ale lui T. Cipariu*, (I), în „Cercetări de lingvistică", V (1960), nr. 1—2, p. 67—74; (II), XI (1966), nr. 2, p. 309—320; Idem, *T. Cipariu și afirmarea latinității limbii române*, în „Cercetări de lingvistică" IX (1964), nr. 2, p. 279—281; Ion Breazu, *Pavel Vasici și problemele limbii*, în „Cercetări de lingvistică", X (1965), p. 53—65; Gavril Istrate, *Preocupări de limbă în activitatea lui G. Barițiu*, în „Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani", București, Ed. Acad. R.S. România, 1966, p. 417—421 și în „Limba română literară. Studii și articole", București, 1970, p. 122—129;

Scanned with OKEN Scanner

O cercetare riguroasă nu poate să detaşeze preocupările lingvistice de ansamblul fenomenelor politice şi culturale în care se integrează de deplin. Acestea sînt cele care au generat şi explică amploarea pe care au cunoscut-o diversele orientări contradictorii şi tocmai de aceea consecinţele rezultate nu pot fi rupte de împrejurările istorico-politice, care le-au dat naştere şi au stimulat proliferarea lor în ideologia timpului. A face procesul acestor mentalităţi, fără a ţine seama de toate împrejurările care le-au generat şi alimentat, înseamnă a le lipsi de suportul lor real, şi totodată perpetuarea imaginii neştiinţifice, care a dominat pînă în ultima vreme. Analiza atentă şi cuprinzătoare a faptelor în interdependenţa care a caracterizat evoluţia fenomenelor lingvistice, politice şi culturale, în cadrul procesului unitar al luptei pentru drepturi sociale, naţionale şi politice, dezvăluie noi semnificaţii ale acestor preocupări, aduce o optică nouă în înţelegerea şi aprecierea lor multilaterală.

Stela Petcu, *Preocupări de limbă în revista „Familia"*, în „Studia universitatis Babeş-Bolyai", XI (1966), fasc. 2, p. 141—143; Radu Sp. Popescu, *Contribuţia revistei „Familia" la cultivarea limbii române literare,* în „Limba română", XV (1966), nr. 2, p. 185—194; Ioana Petrescu, *Concepţia lingvistică a lui Aron Pumnul,* în „Cercetări de lingvistică", XI (1966), nr. 2, p. 175—183; D. Macrea, A. T. Laurian, în „Cercetări de lingvistică", XII (1967), nr. 2, p. 169—189; D. Macrea, *Titu Maiorescu şi problemele limbii române,* în „Cercetări de lingvistică", IX (1964), nr. 1, p. 5—34; Gr. Brîncuş, *Titu Maiorescu şi problemele limbii, în* „Limba română", XIII (1964), nr. 5, p. 483—493; G. F. Ţepelea, *Problema unităţii limbii literare în discuţia periodicelor transilvane din preajma Unirii (1855),* în „Limbă şi literatură", 13 (1967), p. 129—143; P. Dumitraşcu, *Interesul lui G. Bariţ pentru problemele limbii literare,* în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", XV (1970), Series Philologia, 1970, fasc. 1, p. 17—20; D. Macrea, *Discuţiile referitoare la dezvoltarea limbii române literare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea,* în vol. „Studii de istoria limbii române literare, Secolul XIX", Bucureşti, 1969, p. 291—308.

Scanned with OKEN Scanner

Pe această linie, studiile adunate în prezentul volum, urmăresc să acopere unele lacune ale peisajului evoluției gîndirii lingvistice românești, să aducă o modestă contribuție la cunoașterea mai amănunțită a preocupărilor lingvistice din Transilvania, în secolul al XIX-lea, prin valorificarea moștenirii lingvistice a unor personalități reprezentative, mai ales din rîndul fruntașilor revoluției de la 1848.

Scanned with OKEN Scanner

Aron Florian şi problemele limbii române

Aron Florian (1805—1887)[1] a fost un intelectual transilvănean format în spiritul ideilor înaintate ale timpului, discipol al lui Maior şi Bărnuţiu, continuatorul fidel al programului lui Gheorghe Lazăr şi susţinătorul năzuinţelor de dreptate socială şi unitate naţională ale poporului.

Solicitat în diferite etape de studiul limbii, Aron Florian, fără pretenţia de a întreprinde o analiză exhaustivă a problemelor ei, se opreşte asupra lor, face interpretări, emite păreri, în majoritatea cazurilor remarcabile pentru veridicitatea şi caracterul lor avansat[2]. Se conforma prin aceasta unui imperativ pe care însuşi îl formulase în îndemnul adresat tinerilor învăţăcei din timpul cînd era profesor: „Nimic nu e mai util pentru un român decît să-şi cunoască originea, teritoriul, limba, să ştie care a fost viaţa lor şi cum au ajuns în fine la ceea ce sînt astăzi“[3].

[1] Despre Aron Florian vezi: V. Popa, *Aron Florian (1805—1887)*, în „Buletinul Universităţilor «V. Babeş-Bolyai»“, I (1956), nr. 1—2, p. 225—240; V. Popa, *Cîteva date în legătură cu adoptarea numelui de „România“*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai“, series IV, fasciculus I (1959), p. 81—90; M. Regleanu, *Aron Florian ca participant la revoluţia din 1848 în Ţara Românească*, în „Revista arhivelor“, Bucureşti, 1958, nr. 2, p. 32—50; Ileana Petrescu, *Sprijinirea revoluţiei de la 1848 de masele populare din judeţul Dolj*, în „Revista arhivelor“, VII (1964), nr. 2, p. 129—154.

[2] Pentru concepţia sa despre literatură vezi: D. Şt. Petruţiu, *Aron Florian şi orientarea literară a „Telegrafului român“*, în „Gînd românesc“, I (1931), nr. 1, p. 17—23.

[3] N. Iorga, *Cursul de Istoria Românilor al lui Aron Florian*, în „Revista istorică“, XIII (1927), nr. 7—9 (iulie—sept.), p. 257.

Scanned with OKEN Scanner

Două dintre domeniile activității sale complexe și multilaterale i-au oferit lui Aron Florian prilejul de a se ocupa mai îndeaproape de studierea problemelor de limbă.

Primul este domeniul activității didactice și culturale, desfășurată neobosit de-a lungul întregii sale vieți. Ca profesor la Goleşti, la Craiova, la Sf. Sava, iar mai tîrziu la Universitate, Aron Florian a dovedit competență și pasiune, elaborînd diferite manuale școlare, luptînd pentru propășirea învățămîntului și răspîndirea lui la sate, prin înființarea de școli populare. Toate acestea i-au conferit un prestigiu deosebit în rîndul contemporanilor. De aceea, Eforia școlilor din București, iar mai tîrziu Ministerul Instrucțiunii au apelat, în două rînduri, și la el pentru a contribui la stabilirea unor norme ortografice pentru scrierea limbii române, destinate, în primul rînd, uzului didactic.

Al doilea este domeniul activității publicistice desfășurate ca redactor, alături de G. Hill, al primului cotidian românesc purtînd simbolicul nume „România", al „Muzeului național" și ca „redactor răspunzătoriu", pentru primele opt numere, la „Telegraful român", în care își expune părerile despre limbă.

Articolele și lucrările lui Aron Florian conțin o serie de considerații prețioase și utile despre limbă care, depășind limitele latinismului, îl situează în rîndul gînditorilor înaintați ai vremii sale. Cercetarea lor este menită să contribuie la întregirea semnificației lui Aron Florian în cultura românească a epocii.

*

O serie de probleme discutate de autor privesc *ortografia limbii române*. În cadrul acesteia se desprind, pe de o parte, părerile sale cu privire la necesitatea introducerii alfabetului latin, pe de altă parte, părerile cu privire la normele ortografice ale limbii române.

Scanned with OKEN Scanner

Expunerea celor dintîi o face autorul în articolul: „Ce s-a scris şi s-a tipărit pînă acum pentru poporul român: şi cum s-a scris şi s-a tipărit?“[4].

Pornind de la constatarea că literatura este „barometrul cel mai sigur despre starea culturală a unui popor“, începe studiul literaturii române cu epoca tipăririi primelor cărţi. Participînd la discuţiile aprinse relative la scriere, Aron Florian porneşte o adevărată campanie împotriva alfabetului chirilic şi o pledoarie tot atît de susţinută în favoarea adoptării alfabetului latin. Acţiunea sa apare cu atît mai energică cu cît însuşi ziarul, al cărui redactor era, scria în acelaşi sistem învechit şi, desigur, el nu era exclus de la observaţiile făcute.

După introducerea limbii române în biserică şi administraţie, arată autorul, „românii au scris cu slove limba lor pînă către jumătatea secolului al XIX-lea“. Dar această situaţie nu mai putea dăinui pentru că frîna dezvoltarea firească a limbii române. Cercetarea „originii nobile“, luată ca argument în lupta dusă pe plan teoretic, însemna concomitent demonstrarea necesităţii scrierii cu caractere latine.

Necesitatea reformei scrierii, menţionează Florian, a fost sesizată şi de predecesorii săi, de acei „bărbaţi înfocaţi care au studiat pe român şi limba lui, originea şi toate întîmplările lui şi au arătat că ar fi timpul ca românii să lapede slovele care sînt străine, şi să îmbrăţişeze literile latine care sînt ale lor“[5].

Argumentele aduse de profesorul transilvănean în acest scop sînt menite să amplifice forţa de convingere. Ele se întemeiază pe istoria românilor, pe originea lor, pe numele lor, care, toate la un loc, comportă cu necesitate aceeaşi concluzie. Florian alătură acestora şi argumentul pe care îl consideră hotărîtor: „chiar limba, organismul ei (organism=structură, n.n.), forma şi materia ei o cer aceasta“. Realitatea lingvistică, aşadar,

[4] „Telegraful român“, I (1853), nr. 8, p. 30.

[5] „Telegraful român“, I (1853), nr. 8, p. 30.

Scanned with OKEN Scanner

solicita un veşmînt care să-i asigure evoluţia, dobîndirea capacităţii depline de a fi „tălmaci al spiritului".

Justificarea reformei o exprimă autorul în termeni foarte limpezi, pentru că nu poate fi „nici un român care s-a ocupat cîtuşi de puţin cu studiul limbii române şi cu mijloacele cultivării ei, ca să nu cunoască că limba română scrisă cu slove nu se poate cultiva"[6].

În ceea ce priveşte conţinutul reformei, spre deosebire de Heliade, care a elaborat între 1836—1838 un alfabet mixt cu litere chirilice şi latine numit „alfabetul civil", urmat îndeaproape de Gh. Asachi în Moldova şi Gh. Bariţ în Transilvania, Aron Florian susţine înlocuirea *radicală* a alfabetului chirilic cu cel latin, operaţie în care prescrie multă prudenţă şi răbdare „pentru a nu face o ruptură în dezvoltarea culturii noastre"[7]: „să ne grăbim încet, să păşim măsurat, pentru ca atît mai sigur să ajungem la rezultatul dorit".

Aplicarea reformei alfabetului, însă, trebuia să se facă treptat, în funcţie de diferitele categorii şi instituţii sociale. De la operaţia inovatoare se excludea biserica şi cărţile ei. Exceptînd această instituţie, a cărei semnificaţie în viaţa politică şi culturală era mult diminuată în urma revoluţiei, atenţia cercetătorului se îndreaptă cu grijă spre popor. „Să mai scriem cu slove pentru poporul care nu ştie citi cu alte semne", dar, şi tonul autorului devine categoric, „pentru generaţiunea care învaţă şi se creşte acum", ea trebuie „să cunoască că limba română nu se poate scrie decît cu litere". Atribuind generaţiei tinere această sarcină, „nu sila şi opintirile de acum, ci timpul va introduce literile la întreg poporul român".

Opiniile lui Florian din acest articol, în favoarea alfabetului latin, se înscriu în dezbaterile ample care au precedat „actul

[6] „Telegraful român", I (1853), nr. 8, p. 30.

[7] Vezi: I. Breazu, *Pavel Vasici şi problemele limbii*, în „Cercetări de lingvistică", X (1965), nr. 1, p. 58.

Scanned with OKEN Scanner

cultural revoluționar de la 1860"[8], dezvăluind la autorul lor capacitatea intuirii elementului nou, analizat prin prisma perspectivei istorice, inițiativa și energia care l-au caracterizat în sprijinirea a tot ce însemna un factor de progres pentru cultura românească.

*

Adoptarea alfabetului latin nu a fost o operație atît de simplă și ușoară. Ea ridica o serie de sarcini concrete legate de redarea particularităților fonetice specifice limbii noastre, de elaborarea unor norme ortografice științifice și unitare pentru scrierea limbii române. Aron Florian participă efectiv la eforturile repetate pentru elaborarea unui sistem ortografic cît mai consecvent și rațional, afirmîndu-se ca un partizan hotărît al ortografiei fonetice.

În 1835, Eforia școlilor din București hotărăște alcătuirea unui comitet din care, pe lîngă profesorii Petrache Poenaru, Simion Marcovici, P. Ioanid și I. Pop, făcea parte și Aron Florian. Acest comitet avea ca scop: „a cerceta cu de-amănuntul duhul limbii și lipsele ce are și a îndeplini aceste lipse prin introduceri sau construcții de ziceri și de fraze rezemate pe reguli gramaticești și potrivite cît se va putea mai mult cu însușirea limbii românești. Acest comitet se va îndeletnici și cu alcătuirea unui dicționar românesc și franțuzesc"[9]. Comitetul a contribuit substanțial la îmbunătățirea limbii și conținutului manualelor școlare.

Însemnătatea deosebită a activității acestui comitet constă, în primul rînd, în eforturile depuse pentru unificarea limbii

[8] Vezi: D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, Editura științifică, 1961, p. 73.

[9] V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, vol. I, Buc., 1892, p. 338—340; și la D. Macrea, *Contribuția publicațiilor periodice la dezvoltarea lingvisticii românești*, în „Cercetări de lingvistică, VIII (1963), nr. 1, p. 10; Idem, *Studii de istorie a limbii și lingvisticii române*, Edit. did. și ped. Buc., 1965, p. 83.

inv. 117631

Scanned with OKEN Scanner

literare, izvorîte din conştiinţa unităţii limbii şi poporului român şi, în al doilea rînd, în promovarea principiului fonetic în observaţiile ortografice făcute. Membrii comitetului definesc scopul activităţii lor: „a afla şi înlesni mijloace, prin care s-ar putea introduce cu încetul *uniformitatea limbii* (subl.n.) între români şi prin care ar putea să înainteze cultura limbii româneşti“[10]. Acest ţel măreţ ocupă primul loc în şirul „temeiurilor“ ce trebuiau să călăuzească lucrările comitetului şi el reflectă convingerile istoricului Aron Florian, expuse şi în cursurile sale: „a alătura toate dialectele româneşti precum şi provincialismele în toate părţile unde sînt români, a alege *din toate* (subl.n.) cele ce se va părea mai potrivit cu însuşirea limbei . . . şi a aşeza nişte regule statornice asupra construcţiei în limba românească“[11]. Aşadar, nu numai scopul ci şi mijloacele propuse pentru realizarea lui, prin alegerea din toate graiurile a elementelor celor mai potrivite, fiind vorba de limba literară, dovedesc o concepţie valoroasă şi înaintată pentru acel timp. Aceste idei, preluate şi însuşite de cărturari şi filologi după jumătatea secolului, se integrau organic în zestrea ideologică a înfăptuirii Unirii.

„Temeiurile“ propuse în continuare oglindesc acelaşi simţ lingvistic realist. În legătură cu formele împrumutate se atrăgea atenţia asupra originii, ortografiei şi terminaţiilor în adaptarea lor la limba română. Principiul fonetic este formulat lapidar: „se scriu după cum se pronunţă“, adică *logică* nu *loghică*, *clasă* nu *clas*, *a favoriza* nu *favorisi*. Numele proprii vor respecta ortografia limbii din care se împrumută. Şi alte exemple duc la aceeaşi concluzie privind valabilitatea formelor propuse: *casei frumoase* în loc de *frumoasă*, *copiii învaţă* în loc de *copiii învăţ*; se admitea schimbarea funcţiei gramaticale a gerunziului: *murindul om*, *murinda femeie*, *strălucinda lună*, forme ce vor apare frecvent, mai tîrziu, la Eminescu; se renunţa la *u* scurt final: *om* pentru *omu*, *învăţ* pentru *învăţu;* se stabilea

[10] V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 339.

[11] *Ibidem*, p. 339.

Scanned with OKEN Scanner

sarcina comitetului de a forma cuvinte noi prin derivare: „de la *simţ: simţitiv, simţiciune, simţimînt* etc., de la *duc: reduc, reducere, reducţie, produc, producţie, product, productiv;* se promovau forme ca *analitic* pentru *analiticesc* etc.

Avînd în vedere specialitatea şi preocupările celorlalţi membri, rolul preponderent în problemele limbii i-a revenit, în cadrul comitetului, lui Florian, realitate confirmată de preocupările sale de mai tîrziu. Faptul că face parte şi din colectivul pentru redactarea dicţionarului întăreşte această concluzie.

Pe lîngă contribuţia la unificarea limbii literare şi promovarea unor norme fonetice în ortografie, tot în cadrul sarcinilor comitetului numit de Eforia şcolilor, Aron Florian colaborează la redactarea dicţionarului francezo-românesc în două volume, alături de P. Poenaru şi G. Hill, contribuţie ce constituie un alt capitol al activităţii sale în domeniul limbii. Dicţionarul, cu modestie numit „vocabular", sintetizează o muncă vastă, vădind totodată competenţa autorilor în explicarea cuvintelor. Scopul urmărit este mărturisit în prefaţă: „Dorinţa noastră a fost, despre o parte, să dăm aceştii lucrări cît mai multă întindere, despre alta însă, ferindu-ne de prea multă împovărare a cheltuielilor, ne am mărginit într-un cadru care, de şi nu cuprinde toată materia unui dicţionar, dar a trecut peste hotarele unui vocabular; şi cu aceasta ne place să punem înaintea publicului această carte cu un titlu mai modest, lăsînd ca mai mult să o recomandeze fiinţa lucrului decît numele său"[12].

Valoarea dicţionarului a fost subliniată prin cuvinte elogioase, încă de la apariţie, în „Dacia literară": „acest vocabular este cel mai complet şi cel mai bun din toate dicţionarele care s-au ivit pănă acum în limba românească"[13]. Semnificaţia sa

[12] P. Poenar, F. Aaron şi G. Hill, *Vocabular franţezo-românesc, Tom.* I, A—N, Buc., în Tipografia Colegiului Sf. Sava, 1840, p. II—III.

[13] „Dacia literară", I (1840), p. 476.

Scanned with OKEN Scanner

în evoluția lexicografiei românești este recunoscută în aceiași termeni și astăzi: „Avem a face cu o lucrare remarcabilă, care marchează o dată în istoria lexicografiei noastre. Sub raportul numărului de cuvinte-titlu înregistrate, evaluat la circa 45.000, vocabularul nu are precedent printre lucrările tipărite“[14]. Și în acest caz predominantă, ținînd seama de funcțiile pe care P. Poenaru le deținea pe atunci în învățămînt, munca depusă de A. Florian, alături de G. Hill, face dovada unei vaste culturi, unei înalte conștiinciozități și unei cunoașteri temeinice și amănunțite a limbii române din acel timp.

Cu aproape patru decenii mai tîrziu, la 1871, în șirul numeroaselor încercări de alcătuire a unei ortografii științifice, în lupta dintre etimologism și fonetism, se constituie de către Ministerul instrucțiunii publice o nouă comisie pentru elaborarea unui sistem ortografic, cu scopul de a înlătura „anarhia“ ce domnea în privința ortografiei în școli și în manualele școlare. Comisia profesorală avea ca președinte pe Christian Tell, ministrul instrucțiunii, iar ca membri pe: A. Orăscu, A. Florian, G. Zalomit, Alexe Marin, Dimitrie Petrescu[15]. Rezultatul lucrărilor a fost sintetizat în „Regulile orthographice ale limbei române“[16], publicate în 1873.

Deși sistemul adoptat nu s-a putut rupe de maniera etimologistă dominantă a timpului, totuși el nu trebuie apreciat ca fiind produsul unei unități perfecte de vederi între autorii lui. Între aceștia existau deosebiri marcante în problemele ortografiei, regulile elaborate ilustrînd concesiile făcute în favoarea principiului oficial, reprezentat de unii membri ai comisiei, însușit și susținut de Academie. De altfel, comisia nu și-a propus un *nou* sistem ortografic ci un sistem *unitar*, pentru a se ajunge

[14] M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, Ed. științifică, Buc., 1966, p. 45.

[15] Romulus Ionașcu, *Sistemele ortografice cu litere chirilice și latine în scrierea limbii române*, ed. II, Buc., 1894, p. 235.

[16] *Regule orthographice ale limbei romane adoptate de Ministeriulu instrucțiunii publice și al culteloru și introduse în tóte scólele de or quare grad de învățămîntu*, Impr. statului, Buc., 1873.

Scanned with OKEN Scanner

la o uniformitate în modul de a scrie și a citi în școli, sarcina unei noi ortografii fiind lăsată în seama Academiei. Această ortografie, după cum se arată în „Prescriptul-verbal", încheiat în ședința din 28 octombrie 1871, era menită să satisfacă nevoile imediate ale școlilor, care „nu mai pot rămînea în haosul ce domnește și care împiedică progresul . . ., pînă cînd societatea academică, a cărei problemă principală este cultura limbii, va reuși a dota limba cu o gramatică și o ortografie"[17].

În privința ortografiei, Aron Florian era un susținător energic al fonetismului, arborînd principiul de a scrie „după cum vorbim". Pasajul din preambulul regulilor ortografice, care trebuie atribuit lui, reflectînd convingerile mai vechi ale autorului, proclamă cu hotărîre acest principiu, pe care, din păcate, regulile ce îi succed nu îl urmează: „Principiul fundamental al ortografiei limbii române este de a scrie după cum vorbim, fără a întrebuința pentru oricare sunet al limbei, mai multe litere decît pe cea corespondinte"[18]. Aplicarea fonetismului, se spune în continuare, nu trebuie să ducă la exagerări extremiste, ci trebuie să aibă deopotrivă în vedere și originea cuvintelor: „întrebuințarea acestor semne, n-are de scop numai înlesnirea de a exprima toate sunetele limbii și de a scrie, în virtutea principiului fundamental, după cum vorbim, ci totodată de a scrie zicerile *într-un mod rațional* (subl.n.), după forma lor originară".

Regulile elaborate rămîn tributare etimologismului. Ele au stîrnit, de la apariție, opoziția specialiștilor, fiind caracterizate ca „un conglomerat confuz din toate sistemele ortografiei etimologice"[19]. O sumară confruntare cu normele ortografiei academice din 1869 justifică această apreciere. Astfel: sunetul *î* era notat în trei feluri (*ê* în *tênĕrŭ, vêntŭ; ô* în *fôntana, pônă* și *û* în *sûntŭ, gûtŭ* etc.); se menținea accentul pentru marcarea

[17] *Regule orthographice ale limbei romane*, Buc., 1873, p. 3—4.
[18] *Ibidem*, p. 4.
[19] V. Burlă, *Contra ortografiei impuse școalelor române de Ministerul Instrucțiunii Publice*, în „Convorbiri literare", VI, (1873), p. 41.

Scanned with OKEN Scanner

diftongilor *ea* şi *oa: cépă, céră, épă, móră, pórtă;* se păstrează *—u: albŭ, facŭ, scrimŭ;* se folosea sedila pentru marcarea literei chirilice *ţ: açă, soçŭ;* se păstrează grupul *qu* în cuvinte noi sau vechi: *equatorŭ, frequentare, que, quine, querere, aquelu, aquésta, consequinte, eloquinţă* etc.

Aceste reguli trebuiau să servească în şcoli „de normă generală pînă cînd timpul, progresul în dezvoltarea limbii şi autoritatea oamenilor de litere vor aduce modificările ce se vor crede necesare pentru perfecţionarea ortografiei române“[20]. Manualele şcolare ale vremii, însă, nu au adoptat sistemul propus, autorii continuînd să scrie fiecare în felul său, cu atît mai mult cu cît, peste cîţiva ani, la 1880, noua ortografie a academiei va da o lovitură decisivă etimologismului.

Principiul fonetic în ortografie este urmat de Aron Florian şi în publicistică. O dovedesc concludent atît „România“ cît şi „Telegraful român“. În „războiul limbilor“ din Transilvania, unde etimologismul era puternic, „Telegraful român“ a fost, în prima perioadă, sub redacţia lui Florian şi Vasici, un adversar consecvent al acestuia, scriind după ortografia fonetică. Mai tîrziu, la 1862, cînd Saguna va impune ortografia etimologică prin circula nr. 1022[21], o va adopta, dar nu pentru mult timp. Mai întîi o va părăsi „Foişoara Telegrafului român“, în 1876. Doi ani după aceasta, în 1878, se ia în discuţie chestiunea ortografiei în faţa sinodului ortodox din Sibiu, unde Baiulescu, Visarion Roman şi N. Popeea susţin ortografia fonetică, care este acceptată în sinodul din 1879[22], iar după 1881 şi de către academie.

*

[20] *Regule orthographice ale limbii române,* Buc., 1873, p. 12.

[21] I. Puşcariu, *Consideraţiuni ortografice,* în „Familia“, XIV (1878), nr. 43, p. 266—268, reprodus ca introducere la lucrarea sa *Consideraţiuni asupra timpului şi spaţiului,* Budapesta, 1878, p. XIII.

[22] I. Breazu, *Succesul sistemului etimologic în Transilvania,* în „Studii literare“, III (1944), p. 222.

Scanned with OKEN Scanner

O altă problemă care constituie obiectul atenției și preocupărilor lui Aron Florian este în legătură cu vocabularul limbii române, cu limba și stilul unor opere din timpul său. Această discuție o întreprinde autorul paralel cu acțiunea de combatere a tendințelor dăunătoare de a „strica" limba românească, militînd pentru claritatea și proprietatea stilului.

Cercetînd lexicul limbii noastre, cu toate influențele străine exercitate de-a lungul veacurilor, este evident, arată autorul, că limba a rămas aceeași, păstrîndu-și în esență caracterul ei: „individualismul român este tot roman". Stabilind compoziția lexicului limbii, Florian constată că, din acest proces al dezvoltării, în structura de azi a limbii „5/7 sînt elemente curat romane și 2/7 amestecate", ceea ce „nu poate dezonora nobila origine"[23]. Această proporție nu diferă mult de proporțiile numerice stabilite în prezent de către specialiști, privind compoziția istorică a lexicului limbii noastre.[24]

Ideea unității poporului este demonstrată și cu dovezi lingvistice, prin faptul că pe tot cuprinsul țării „oamenii se pot înțelege prin aceeași limbă, deși sînt diferite dialecte"[25]. În cadrul acestei unități se constată existența unor deosebiri neesențiale, care nu prejudiciază unitatea limbii române, a graiurilor, peste care, pe întreg teritoriul „găsim tot aceleași datini, tot aceeași limbă, deși oarecum mai amestecate".

· — ·

Greșelile și abaterile de la normele specifice limbii noastre, generate de influențele sau de imitarea limbilor străine, îl determină pe Aron Florian să se ocupe de limba și stilul unor opere din acel timp. Pentru a ajunge la concluzia netemeini-

[23] N. Iorga, *op. cit.*, p. 257.

[24] Cf. D. Macrea, *Compoziția istorică și tendințele actuale de dezvoltare a vocabularului românesc*, în „Cercetări de lingvistică", V (1960), nr. 1—2, p. 45—51.

[25] N. Iorga, *op. cit.*, p. 257.

Scanned with OKEN Scanner

ciei tuturor acestor imitații, analizează, mai întîi, raporturile ce există între limba română și celelalte limbi din punct de vedere stilistic. Relevînd apropierea sau înrudirea cu alte limbi, autorul precizează că starea actuală a limbii române o deosebește de acestea, caracterul ei exclude, din acest motiv, imitația sau inovațiile după modele străine.

În mod firesc limba română, în primul rînd, „cu limba latină stă în mai strînsă legătură, pentru că, după cum zic eruditii, una alteia este mamă sau fiică“[26], dar prin individualismul său constituit, prin specificul propriu „stilul limbii latine nu se mai potrivește astăzi pentru limba română“ și din această cauză imitațiile sînt abateri de la „firea adevărată“ a limbii. În urma limbii latine stau „surorile“ limbii române, după Florian, întîi italiana, apoi, franceza, spaniola și portugheza. Înrudirea și semnificația limbii italiene pentru limba noastră au sesizat-o, după Heliade Rădulescu, mulți cărturari printre care și Bărnuțiu, tocmai în perioada cînd se afla la studii în Italia, ceea ce nu este lipsit de importanță, arătînd că „limba și literatura italiană ocupă locul prim între subsidiile limbii noastre“[27]. Dar „stilul“ limbii latine nu se mai potrivește astăzi nici pentru aceste limbi, „cu care limba română este soră bună“, și deci cu atît mai puțin limbii noastre. Din această argumentare veridică Florian deduce lipsa de justificare a folosirii unor elemente caracteristice limbii latine de către latiniști sau a unor elemente proprii limbii italiene pentru maniera heliadistă. Aceste orientări greșite aveau un singur rezultat: sacrificarea limbii adevărate a poporului pe altarul „originii nobile“ latiniste, transformînd-o, cum o numește autorul, într-o „limbă artificială“.

„Marea schimbare morală“, arată Aron Florian, a adus, pe lîngă alte foloase, o limbă pe care „o poate înțelege orice român“. Nerespectarea specificului acestei limbi de către scriitori, îl determină să se ridice cu energie împotriva „stricăto-

[26] „Telegraful român“, I (1853), nr. 8, p. 29.

[27] Axente Banciu, Scrisori vechi, în „Țara Bîrsei“, 1931, p. 142.

Scanned with OKEN Scanner

rilor“ de limbă. El constată că „au fost mulţi scriitori români învăţaţi şi eruditi, dar foarte puţini au scris şi scriu bine“[28]. Lipsurile acestora se manifestă prin aceea că „zicerile şi expresiunile ce le întrebuinţează sînt româneşti, însă: sintaxa, construcţiunea şi stilul sînt cu totul străine“. Cauzele acestor neajunsuri se datoresc formaţiei scriitorilor respectivi, culturii lor, care s-a deprins în limbi străine, pentru că „aceşti scriitori n-au fost norociţi de a studia limba română din gramatica ei, din cărţile cele bune ce s-au scris într-însa“. Urmarea a fost că „neavînd românii şcoli înalte, ei au învăţat ştiinţele în limbi străine“, latină, germană sau maghiară. Raportînd specificul limbii noastre, prin comparaţie, acestor limbi: „limbile acestea pot să fie avute în ziceri şi expresiuni, dar sintaxa lor este întoarsă, construcţiunea periodică şi stilul nu e nicidecum natural“. Utilizarea unor forme specifice acestor limbi, aşadar, contrastează cu specificul limbii noastre şi îi prejudiciază claritatea. Pentru a argumenta mai convingător ideea unităţii limbii şi netemeinicia exagerărilor condamnate, Florian apelează din nou la paralelismul făcut cu limbile surori, arătînd că „aceste limbi nu suferă sintaxa întoarsă, construcţiunea periodică şi stil schimonosit, prin urmare nici limba română“.

Mai mult decît atît, Florian este silit să observe că sînt unii scriitori care merg cu aberaţiile lor atît de departe, „încît cu cît întorc, sucesc şi schimonosesc stilul românesc mai mult, cu atît li se pare că scriu mai bine româneşte“. În faţa unor asemenea manifestări sentinţa este pronunţată cu asprime, pentru că limba română, cu particularităţile ei, neavînd nici o afinitate cu limba germană sau maghiară, acela care, cînd scrie româneşte, imitează stilul acestor limbe, strică limba românească!“[29].

Prin toate aceste invective autorul urmărea să salveze limba română de aberaţiile vătămătoare dezvoltării ei firesti. În atenţia sa, după cum se vede, sta în special limba românilor

[28] „Telegraful român“, I (1853), nr. 8, p. 29.
[29] „Telegraful român“, I (1853), nr. 8, p. 29.

Scanned with OKEN Scanner

ardeleni, mai ușor expusă „stricării", datorită contactului apropiat cu cele două limbi amintite. Pe lîngă aceasta, clasele reacționare nu părăsiseră obiceiul de a supune și învrăjbi masele cu spectrul reformei din 1842, privind maghiarizarea limbii, ba mai mult, instaurarea absolutismului va aduce cu sine introducerea limbii germane ca limbă oficială în provinciile imperiului. Opus unor asemenea măsuri, Simion Bărnuțiu, încă înainte cu două decenii aproape, introdusese la liceul din Blaj o reformă[30] pentru predarea „dreptului firii" în limba română. Aportul Blajului la cultivarea limbii a avut, de altfel, o semnificație deosebită, datorată, fără îndoială, prezenței autorității lingvistice a lui Timotei Cipariu.

Dintre mijloacele de îmbogățire a lexicului, Florian se ocupă cu împrumuturile de neologisme din alte limbi. În această privință este de părere că „neologismele ar trebui luate numai din latină"[31]. Totuși intuirea justă a realității și circumspecția, care l-au caracterizat și în alte domenii, îl obligă și aici să deschidă porțile acestei afirmații categorice, pentru a face loc în vocabular și altor împrumuturi. Admițînd împrumuturile din latină, Florian nu excludea posibilitatea împrumuturilor de cuvinte din alte limbi, în funcție de necesitățile comunicării, acolo unde nu există corespondențe. Principiul necesității, izvorîte din lipsa unor corespondențe adecvate, va fi urmat consecvent în operele sale.

Pentru a vedea în ce măsură autorul a fost fidel exigențelor sale cu privire la limbă și stil, ne rezumăm la o singură dovadă, edificatoare în acest sens, ziarul „România"[32]. Deși a fost redactat în perioada cînd Florian se găsea la începutul activității sale, ziarul „România" s-a remarcat printre celelalte publicații ale timpului prin limba folosită, contribuind substanțial la dez-

[30] Cf. Suciu Coriolan, *Rolul Blajului în cultura națională*, în „Cultura creștină", 1925, p. 47.

[31] N. Iorga, *op. cit.*, p. 257.

[32] Vezi: V. Netea, *„România" — primul cotidian al poporului român*, în „Studii", 19 (1966), nr. 1, p. 47—58.

Scanned with OKEN Scanner

voltarea stilului publicistic la noi. Cercetînd rolul ziarului sub acest aspect, Gh. Bulgăr subliniază că „acest ziar care era scris de oameni de cultură, care nu erau însă scriitori, s-a ridicat prin calitatea limbii și bogăția stilului, la nivelul celor mai bune publicații de atunci“[33]. Ținuta stilistică și priceperea de a folosi neologismele au fost apreciate de Gh. Bulgăr, într-un studiu, arătînd că „ziarul „România“ s-a impus, deși a trăit numai un an, prin ținuta stilistică îngrijită și prin precizia în întrebuințarea termenilor tehnici“[34] . . . „de care lexicul românesc avea atunci nevoie“.

Calitățile ziarului au fost apreciate chiar în acel timp de către contemporani. Deosebit de elocventă este concluzia superlativă expusă în „Foaia literară“ din 1838: „dintre gazete, „România“ iasă acum cu mai multă rumânătate în stil, decît toate celelalte. Autorul ei, au mai bine redactorul, scrie ușor și luminat. Știe multe dialecte românești și de aceea sintaxisul lui are o curgere slobodă. Astfel de stil are tot acest redactor și în „Muzeul național“ precum iasă în anul acesta“[35].

În „Istoria presei române“, N. Iorga arată că „România“ a apărut: „într-o limbă de o absolută puritate, arătînd un foarte mare progres față de ceea ce se scria numai cu cîțiva ani în urmă“[36]. Încheind analiza dedicată ziarului, Iorga face o apreciere semnificativă: „multă vreme poporul român nu era să aibă nicăieri o foaie în aceste condiții de apariție și cu un material în alegerea căruia să se fi cheltuit atîta pătrundere critică și atîta îngrijire morală“[37].

[33] Gh. Bulgăr, *O contribuție la dezvoltarea stilului publicistic: „România“, primul nostru cotidian,* în „Limbă și literatură“, vol. IV, Buc., 1960, p. 30.

[34] Gh. Bulgăr, *Despre limba și stilul primelor periodice românești,* în *Contribuții la istoria limbii române literare în sec. al XIX-lea,* vol. II, Buc., 1958, p. 104.

[35] *Ibidem,* p. 104.

[36] N. Iorga, *Istoria presei românești,* Buc., 1922, p. 56.

[37] *Ibidem,* p. 58.

Scanned with OKEN Scanner

Aceste mărturii, ca și celelalte opere, dovedesc că Florian a fost nu numai un teoretician modest al unor probleme de limbă, ci și un mînuitor priceput al stilului, un bun cunoscător al limbii.

*

Un capitol mai bogat, dar nu lipsit de unele denaturări, îl constituie părerile lui Florian privind istoria limbii române și ramificațiile ei teritoriale. În raport cu știința pe care o profesa, ele sînt tratate în cursul de „Istoria românilor", ținut la școala de la „Sf. Sava", în 1859.

Prima problemă pe care o discută Aron Florian în legătură cu istoria limbii este aceea a formării limbii și poporului român. De-a lungul acestui proces el distinge trei faze: întîi faza romană, apoi cea dacică și slavonă.

În termenii lui Florian, prima etapă în formarea limbii este cea *romană*, cea care cuprinde perioada posterioară venirii armatelor romane în Dacia, după cucerirea sudului Dunării. În această perioadă limba vorbită era cea latină. Asupra purității acesteia manifestă unele rezerve, ce demonstrează obiectivitatea științifică a profesorului transilvănean, opunîndu-se exagerărilor latiniste. În cercetarea purității limbii, realitatea istorică îl obligă să ia în considerație toate împrejurările în care s-au desfășurat evenimentele studiate. În consecință, recunoaște Florian: „cît despre originea noastră nu putem zice că ea e curată, precum ne-a adus Traian, căci, poate nici legiunile lui n-au fost curat romane"[38]. Drept dovadă aduce afirmațiile lui Eutropius. Ca urmare nici limba vorbită în „etapa romană" nu era curată. Totuși Florian nu uită termenii consacrați crezului de aur al latiniștilor, pentru că, deși observă această realitate asupra purității românilor, „o mică amestecătură de străini în elementul roman, nu poate dezonora nobila origine și limbă a românilor"[39].

[38] N. Iorga, *Cursul de Istoria românilor al lui Aron Florian*, în „Revista istorică", 1927, nr. 7—9, p. 258.

[39] *Ibidem*, p. 259.

Scanned with OKEN Scanner

Pe teritoriul vechii Dacii, etapa romană cunoaşte o realitate nouă, începe de acum faza *dacică*. Prin faza dacică, autorul înţelegea perioada evoluţiei limbii latine în noul mediu geografic, social şi lingvistic şi procesul inoculării unor elemente autohtone în limba cuceritorilor, care s-a impus ca limbă dominantă. Aceste elemente sînt numai adiacente; ele trebuie privite ca adaosuri şi, uneori, contopiri între cele două popoare şi limbi, deoarece lui Florian dacii nu-i par a face parte din elementele noastre constitutive. Urma în această privinţă concepţia latinistă conform căreia plasa momentul formării poporului şi limbii române la venirea romanilor, „a noastră", pentru că „noi ca descendenţi ai romanilor n-am fost din început aici: noi sîntem ca o plantă străină, adusă şi împlîntată aici, noi cînd am venit aici am găsit un popor, o domnie"[40]. Florian nu face istoria acestui popor ci a „plantei împlîntate" aici, în care au intrat şi alte elemente prin simbioză. Istoria începe, după el, cu această „plantă adusă" şi nu cu dacii pe care, după studierea lor, îi părăseşte în favoarea aceluiaşi grup de romani.

În faza dacică, Aron Florian constată starea superioară a limbii şi organizării dacilor: „cînd romanii au venit de au ocupat Dacia, dacii nu locuiau prin păduri sau crăpături, ci aveau case, oraşe, sate, apoi o parte din ei se ocupau cu agricultura, alţii cu economia vitelor"[41]. În acest stadiu de dezvoltare economică, el vorbeşte hotărît despre „limba dacilor". Atestîndu-i existenţa, Florian stabileşte şi compoziţia ei. Originar, „limba dacică a fost compusă din limba celtică, scitică şi getică". Veridicitatea fizionomiei stabilite de către Florian a fost confirmată ulterior de către specialişti, care au demonstrat că influenţa scitică a început a se manifesta pe la mijlocul mileniului I, î.e.n., iar influenţa celtică începînd din secolul al III-lea, î.e.n.[42].

[40] N. Iorga, *op. cit.*, p. 259.
[41] *Ibidem*, p. 259.
[42] I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Edit. ştiinţifică, Buc., 1967, p. 31.

Scanned with OKEN Scanner

Această limbă, însă, nu este curată ci, datorită migrațiunii și conviețuirii cu alte popoare, cuprinde și elemente străine. „Limba dacică cuprinde și multe sunete barbare și ziceri grece, care fuseseră introduse de geți, care, cum știm, se așezaseră mai întîi în Tracia, unde fuseseră în contact cu coloniile grece și astfel au putut să împrumute de la ei mai multe ziceri grece“[43]. Cu acestea se încheie fizionomia limbii dacice și, pe această treaptă, va influența, la rîndul ei, alte limbi.

Influența limbii dacice se va exercita și asupra limbii cuceritorilor și Florian o atestă pe baza dovezilor existente în limba noastră. Pentru stabilirea lor propune adoptarea metodei de a se înlătura din limba română tot ce este latin, sau de altă origine cunoscută, pentru a se obține, în ultimă analiză, elementul autohton. Dar nici acesta nu putea fi precis determinat, necunoscîndu-se caracteristicile lui, din care cauză aplicarea metodei reducției era îngreunată, după cum recunoaște însuși autorul. Cu toate acestea, avînd în vedere stadiul inferior al discuțiilor despre limba traco-dacilor la acea dată, fiind vorba de un curs ținut în 1859, Aron Florian, punînd această problemă și indicînd și o metodă pentru soluționarea ei, analizînd în mod just influențele exercitate, rămîne un precursor al reconstituirii limbii dacilor la noi.

În această formă, limba s-a vorbit în „Dacia lui Traian“, care se întindea „spre apus pînă aproape de Buda și Pesta“, Florian stabilind limitele teritoriului lingvistic daco-român în hotarele naturale.

Analizînd procesul formării poporului român, Florian este un adept hotărît al tezei continuității poporului pe teritoriul Daciei. „Aici n-a fost o stăpînire ca la Corint și Cartagina. Se pomenesc daci fugari în Sciția, și apoi romanii aveau nevoie de servi“[44].

În susținerea continuității se folosește de argumente logice deduse din realitatea desfășurării evenimentelor. Făcînd o ana-

[43] N. Iorga, *op. cit.*, p. 259.
[44] *Ibidem*, p. 259.

Scanned with OKEN Scanner

logie cu invazia turcilor de mai tîrziu, el arată că „la asemenea invaziuni nefiind armata a se opune, clasele nobile-şi încărcau carele şi luau drumul către Sibiu, dară poporul nu se strămuta, pentru că ştie că lui n-are ce să-i ia. Va să zică aşa s-a putut întîmpla şi în timpul lui Aurelian“[45]. Prin această argumentare, acceptată şi astăzi, se alătura eforturilor reprezentanţilor Şcolii Ardelene, precum şi celorlalţi istorici din vremea sa.

În legătură cu colonizarea Daciei, opus afirmaţiilor neştiinţifice că „s-ar fi făcut cu vagabonzi“, arată că s-a făcut cu oameni de diferite categorii sociale „ex toto orbe romano“, precum şi cu oameni din afara imperiului. Această afirmaţie o argumentează lingvistic: „în graiul nostru găsim dovezi că erau şi oameni din Galia şi Spania“.

Istoricul se ocupă şi de românii rămaşi, după retragerea romanilor, în sudul Dunării. La aceştia constată cu justeţe deosebirile de limbă. Arătînd că unii din ei sînt influenţaţi de bulgari, alţii de greci, Florian constată existenţa dialectelor respective, ca rezultat al convieţuirii cu aceste popoare. Dintre dialecte, relevă caracteristica cuţo-vlahilor, pe care o explică prin prefacerea lui *ć* în *ţ*, de unde şi numele de „ţînţari“, pentru că „ţiţiiesc aşa mult“. Procesul de formare a dialectelor îl situează, în cursul său, în perioada cruciatelor, între secolele VI—XIII, ceea ce nu diferă mult de părerile actuale.

Etapa următoare în evoluţia limbii române, care nu trebuie confundată cu epoca influenţei slave, mult distanţată de precedenta ei, este etapa *slavonă*. Perioadei intermediare celor două etape nu-i acordă atenţie, întrucît consideră că în acest timp nu s-au produs schimbări mari. Florian constată în evoluţia limbii în această nouă fază, trei schimbări mari. Prima schimbare este a numelui, care din „români“ devine „valahi“, declarîndu-se împotriva ei; a doua este slavonizarea bisericii şi, însfîrşit, slavonizarea cancelariei şi administraţiei în general. Asupra acestei faze profesorul transilvănean are o privire cri-

[45] N. Iorga, *op. cit.*, p. 261.

Scanned with OKEN Scanner

tică. Pe de o parte o apreciază, datorită faptului că ea a însemnat începuturile culturii, ale tiparului și scrisului, „care sînt măiestrii cerești", care „au pironit spiritul omenesc și toate podoabele lui", pe de altă parte, arată că ea a constituit o frînă în calea dezvoltării limbii pe o perioadă îndelungată de timp. De aceea luptă cu energie împotriva ultimelor vestigii ale acesteia, împotriva slovelor.

Dar cultura slavonă este recunoscută pentru aportul ei la dezvoltarea scrierii și, mai ales, a literaturii culte, a căror geneză este legată de perioada slavonă a culturii noastre. De la aceste premise literatura se va dezvolta mereu ajungînd să egaleze literaturile străine. Optimismul lui Florian „că literatura română înaintînd cu pași uriași va ajunge la gradul la care se află literaturile altor popoare luminate"[46] își va găsi concretizarea și împlinirea în formele cele mai înalte în timpul cînd prevestitorul strălucirii ei nu o va mai gusta.

Eliminînd pe Daci din elementele constitutive, Florian merge pe linia latiniștilor puriști. Deosebit însă de latiniști, pornind de la realități existente în limbă, atestă prezența elementelor de diferite origini pe care le analizează în mod științific apreciind contribuția lor la dezvoltarea lexicului. Explicația acestei interpretări este de natură istorico-politică și e legată de lupta pentru egala îndreptățire a românilor din Transilvania.

În ceea ce privește evoluția limbii literare, ca toți intelectualii progresiști ai vremii, Aron Florian atrage atenția scriitorilor asupra limbii poporului. Valorificarea ei înseamnă certitudinea unui scris sănătos și limpede: „acel scriitor va scrie mai bine românește, al cărui stil va fi mai neted, mai oblu, mai natural, al cărui stil va fi precum vorbește poporul român"[47].

[46] „Telegraful român", I (1853), nr. 8, p. 29.

[47] „Telegraful român", I (1853), nr. 8, p. 29.

Scanned with OKEN Scanner

Vorbirea poporului, ridicată la rangul de principiu călăuzitor pentru scriitori, întregește tabloul ideilor sale, făcîndu-l un reprezentant al curentului realist popular în limbă.

*

Intelectual cu o cultură și cu o activitate multilaterală, Aron Florian, deși nu s-a ocupat în mod exclusiv de problemele limbii, a manifestat un interes permanent față de situația acesteia. El nu a fost un simplu „latinist moderat", cum a fost considerat, ci a depășit cu mult aceste limite, judecînd faptele de limbă într-un mod rațional, prin prisma realității și necesităților dezvoltării ei. Militînd pentru înlocuirea radicală a alfabetului chirilic cu cel latin, pentru o ortografie fonetică; apreciind în mod critic aportul elementelor străine pentru îmbogățirea și dezvoltarea sistemului lexical și luînd atitudine împotriva exagerărilor dăunătoare limbii, Florian dovedește o concepție avansată, realistă. Pozitivă rămîne, de asemenea, ideea continuității poporului pe teritoriul Daciei, Florian fiind printre primii cărturari care au pus problema reconstituirii limbii dacilor la noi pentru studierea procesului formării limbii și poporului român. Credincios crezului formulat și în ortografie, el oferă ca model pentru dezvoltarea ulterioară a limbii literare limba poporului. Meritul cel mai important al lui Aron Florian constă în faptul că prin toate problemele de limbă, în discuția cărora a intervenit, a căutat să demonstreze unitatea limbii și a poporului român, necesitatea unificării și desăvîrșirii limbii literare și, pe această bază, să fundamenteze necesitatea unității naționale.

Părerile lui Aron Florian au avut rolul de a contribui cu cîteva observații modeste, dar veridice și utile, la dezvoltarea limbii literare. Preocupările sale multiple îi dau și în acest domeniu planul perspectivei și, asemenea progresului întrevăzut

Scanned with OKEN Scanner

literaturii noastre, prevede limbii acelaşi viitor, iar optimismul său devine îndemn profetic adresat generaţiei sale: „curaj căci începutul s-a făcut, drumul este deschis şi oblit, ţinta la care să ajungă este nobilă, lipsa mijloacelor se va înlocui cu jertfe, şi răsplata va fi cu atît mai dulce“[48].

[48] „Telegraful român“, I (1853), nr. 7, p. 26.

Scanned with OKEN Scanner

Contribuţia lui Visarion Roman la unificarea limbii române

Unificarea limbii române literare a constituit un proces complex, de durată, strîns legat de lupta pentru unificarea politică şi care a antrenat în discuţii ample, nu lipsite de exagerări şi accente vehemente, un mare număr de cărturari: publicişti, scriitori, oameni politici etc. Aceste discuţii s-au purtat, pînă către sfîrşitul secolului trecut, mai cu seamă în Transilvania, unde au fost determinate şi stimulate de condiţiile sociale şi politice specifice ale românilor de aici, de situaţia inferioară în care era ţinută limba română în raport cu celelalte limbi vorbite în imperiu.

În „războiul limbilor" din Transilvania s-au manifestat nu numai tendinţe exagerate, latinist-etimologizante, cum greşit a fost analizată şi cunoscută lupta ardelenilor pentru limbă din secolul trecut, ci a existat aici şi o generaţie de intelectuali progresişti care, condamnînd fără rezerve exagerările dăunătoare limbii, au militat cu energie pentru unificarea limbii literare, ca o necesitate legată de lupta pentru unificarea politică, pentru cultivarea ei prin valorificarea limbii poporului. Cercetarea contribuţiei uneia dintre personalităţile proeminente ale culturii Transilvaniei, din a doua jumătate a secolului trecut, va întregi imaginea, incompletă şi uneori denaturată, asupra rolului şi contribuţiei ardelenilor în lupta pentru unificarea şi dezvoltarea limbii literare. Ea va demonstra, totodată, că la baza discuţiilor despre limbă a stat conştiinţa unităţii limbii şi poporului român.

*

Visarion Roman (1833—1885) a fost unul dintre primii reprezentanţi ai gîndirii pedagogice sociale româneşti. Alături

Scanned with OKEN Scanner

de G. Bariț și Pavel Vasici, el a luptat neobosit, după 1850, pentru emanciparea poporului român prin progres economic, prin educație, prin cultură, fiind un susținător convins, ca și Al. Papiu-Ilarian, al ideii unirii tuturor românilor într-un singur stat național.

Intelectual cu o bogată cultură, cunoscător al mai multor limbi străine, Visarion Roman, însușindu-și concepția raționalistă a timpului, pune la baza întregii opere de propășire economică, socială și politică educația tineretului și a maselor largi, pe care a sprijinit-o prin revistele și activitatea sa.

Pentru propășirea economică, fără de care dezvoltarea și răspîndirea culturii nu era cu putință, înființează în 1867 „Societatea de păstrare și împrumut" din Rășinari, iar în 1872 banca „Albina", al cărei director este ales de la înființare.

Asuprirea națională și lipsa de drepturi politice pe seama națiunii române îl antrenează în lupta politică, organizînd și dirijînd, alături de Ilie Măcelariu, Conferința națională de la Miercurea-Sibiului, din 1869, în cadrul căreia s-a hotărît pasivismul față de lucrările Dietei din Pesta.

În tot acest timp, participă la evenimentele culturale din Transilvania, fiind ales bibliotecar și arhivar al „Astrei", iar din 1871, membru în comitet pînă la sfîrșitul vieții. Ca recunoaștere a meritelor sale, în ședința din 13 septembrie 1877, este ales membru corespondent al Academiei Române.

Aprecierea de „mare economist", făcută de cercetătorii din trecut ai activității sale, a umbrit pe marele pedagog. Opera sa economică este subordonată celei pedagogice, constituind doar un aspect al programului său de luptă pentru propășirea poporului. V. Roman rămîne în cultura noastră ca un mare pedagog, autor de manuale și reviste, prin care a pus bazele pedagogiei sociale românești.

*

În cadrul preocupărilor sale, un loc aparte îl ocupă activitatea publicistică îndelungată, desfășurată ca redactor al primei reviste pedagogice din Transilvania „Amicul școalei" (1860—

Scanned with OKEN Scanner

1865)[1], al calendarului „Amicul poporului“ (1860—1882), al revistei „Progresul“ (1866) și, împreună cu I. Al. Lapedatu, ca editor și apoi redactor, după moartea acestuia, al revistei „Albina Carpaților“ (1877—1880)[2]. Activitatea sa multilaterală și îndeosebi cea publicistică, care îi punea în mod direct problema mijlocului de comunicare cu cititorii, prezența sa activă în dezbaterea tuturor problemelor culturii naționale l-au solicitat, în repetate rînduri, să participe la discuțiile despre limbă, dovedindu-se susținătorul unor principii avansate pentru acel timp și profund realiste.

*

Apreciind rolul confruntării părerilor în problemele atît de controversate ce alimentau „războiul limbilor“, V. Roman pune la dispoziția tuturor coloanele foilor sale, chiar cînd acestea aveau un profil limitat, cum era cazul „Amicului școalei“. Publicînd un articol al lui G. I. Munteanu, redactorul notează că, prin aceasta „voim a da dovadă de consecvență în propusul nostru, d-a nu pierde nimica din vedere din cîte ațintă la înflorirea limbii noastre“[3]. Ca și G. Bariț, Visarion Roman nu înțelegea să intervină în ortografia autorilor, respectînd-o cu prudență, conștient că prin aceasta aduce un serviciu cauzei ortografice: „În privința aceasta dară noi nu urmăm pe nimeni, ci dăm voia tot insului a-și scrie articulii după ortografia ce i se pare mai bună, și fiindu-ne scopul *unirea puterilor* (subl. n.) dăm loc și unora și altora, fără d-a impune cuiva cu sila cutare

[1] Victor V. Grecu, *„Amicul școalei“ — prima revistă pedagogică din Transilvania*, în vol. *Centenarul revistei „Transilvania“*, Sibiu, 1969, p. 75—85.

[2] Victor V. Grecu, *„Albina Carpaților“. Studiu monografic. Bibliografie*, Oradea, 1970 (extras).

[3] „Amicul școalei“, I (1860), broșura 3, p. 199.

sistemă de ortografie. Lucrul capital e ca să scriem cu străbune, în celelalte e mai uşor a ne împăca“[4].

*

Una din sarcinile prin care se concretiza necesitatea cultivării limbii era normarea ei prin elaborarea unei ortografii unitare, a unei gramatici şi a unui dicţionar. Modul de scriere a limbii române constituia o piedică în calea unificării şi dezvoltării limbii literare. De aceea, în primul deceniu din a doua jumătate a secolului trecut, toate discuţiile şi eforturile s-au concentrat în jurul problemei ortografiei, căreia Visarion Roman i-a acordat cea mai mare atenţie în cadrul preocupărilor sale.

În abordarea diverselor probleme ale limbii literare, V. Roman pornea de la înţelegerea ştiinţifică, realistă a funcţiei sociale a limbii: „Între calităţile ce înalţă pe om peste animale, se numără şi limba; prin limbă noi ne împărtăşim cugetele unii cu alţii, ne înţelegem, fără limbă educaţiunea, instrucţiunea e neposibilă“[5]. Pornind de la aceste consideraţii, el subliniază locul şi rolul limbii în afirmarea şi păstrarea naţionalităţii unui popor: „Limba este sanctuarul poporului . . . În limbă viază poporul, în limbă este încorporat spiritul lui, limba este tipul, expresiunea fiinţei sale interioare . . . Acesta e un factor foarte puternic al patriotismului“[6]. Aceste idei valoroase explică şi caracterul progresist al opiniilor formulate în diferitele probleme concrete ale limbii literare.

În pivinţa ortografiei, în perioada premergătoare înfăptuirii Unirii şi introducerii oficiale a alfabetului latin, în 1860, lupta se ducea simultan pe două fronturi: pe de o parte pentru înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, pe de altă parte pentru stabilirea unei ortografii unitare privind scrierea limbii cu litere latine, necesitate impusă de cea dintîi.

[4] „Amicul şcoalei“, I (1860), broşura 2, p. 190—191.
[5] „Amicul şcoalei“, I (1860), broşura 1, p. 32.
[6] „Amicul şcoalei“, I (1860), broşura 4, p. 331—332.

Scanned with OKEN Scanner

Pedagogul V. Roman era un sprijinitor înflăcărat al introducerii alfabetului latin şi un înverşunat duşman al slovelor. În vreme ce alte ziare apăreau cu litere chirilice, V. Roman, urmînd exemplul lui G. Bariţ şi T. Cipariu, scoate, la 1 martie 1860, revista „Amicul şcoalei", tipărită în întregime cu litere latine. Folosindu-se apoi de coloanele revistei, militează cu energie pentru adoptarea literelor. Înfăţişînd stadiul la care s-a ajuns în această acţiune, Roman analizează problema pe coordonate mult mai largi şi apreciază cu circumspecţie consecinţele multiple ale acestei stări de lucruri fiind silit „cu durere a mărturisi, că pînă acum prea puţin am lucrat pentru înlesnirea trecerii lor în limbă, din contră noi am îngreunat aceea. Am îngreunat, căci în loc d'a ne apropia tot mai mult unii de alţii şi de a face un înţeles bun, noi ne-am depărtat tot mai tare, am înmulţit ortografiile şi prin această nesocotinţă am dezgustat poporul iar străinilor le-am dat ocaziune de defăimare"[7]. De aceea adresează un apel cititorilor şi mai ales publiciştilor pentru înlăturarea slovelor: „Apoi am mai putea acum lepăda cevaşi mai bine şi din chirile, *mai vîrtos foile noastre periodice* ar putea să se îmbrace peste tot în veşmînt românesc"[8]. Lupta pentru înlocuirea alfabetului chirilic era unanim susţinută în Transilvania şi intervenţia lui V. Roman în aceeaşi direcţie era menită să o amplifice prin autoritatea sa şi prin răspîndirea ei în rîndul maselor de cititori.

Participînd la discuţiile privind elaborarea ortografiei, un alt merit al lui V. Roman îl constituie sprijinirea cu consecvenţă a ortografiei fonetice. În dezbaterea problemelor legate de aceasta se disting două perioade: prima pînă la 1865 în care, păstrîndu-şi independenţa în privinţa scrierii şi apărînd fonetismul, nu ia o atitudine combativă faţă de etimologişti; iar a doua, după 1865, cînd supunînd unei critici competente, de pe pozi-

[7] „Amicul şcoalei", II (1861), nr. 47, p. 381.
[8] „Amicul şcoalei", I (1860), broşura 4, p. 309.

Scanned with OKEN Scanner

ţiile necesităţii unificării limbii, ortografia oficială din 1860, îşi expune principiile sale şi pune cu hotărîre problema elaborării unei noi ortografii, unică pentru toţi românii, de către o autoritate, prin care înţelegea o societate literară sau o academie.

În repetatele intervenţii în problemele ortografiei, V. Roman a pus în mod constant accentul pe necesitatea înlăturării divergenţelor, pe împăcarea adversarilor, pe unirea forţelor cu „fraţii din România" în vederea stabilirii unor norme unice pentru toţi. Principiul proclamat de „Amicul şcoalei" este în această privinţă revelator: „Unitate! da, de unitate, de uniformitate în scrierea limbii avem astăzi trebuinţă mai [mult] ca de pînea de toate zilele"[9].

În preajma anului 1860, modul în care se scria românește în Transilvania era deplorabil. Situaţia era aceeaşi şi în România iar consecinţele ei la fel de grave: „Fraţii de peste Carpaţi îşi au mai multe sisteme de ortografie pe care le urmează; dar nici noi de dincoace nu stăm mai bine în privinţa înţelegerii, avem şi noi pînă acum mai multe sisteme . . . Ei ce să facă bieţii lectori din popor în aşa împrejurare?"[10]. Cauza o constituia „ambiţiunile unor filologi d-ai noştri", pentru că „de luăm în vedere mulţimea ortografiilor, în cîte scriem şi divergenţele lor atît de spăimîntătoare, trebuie să i se întriste inima oricărui român progresist mai vîrtos văzînd, cît de puţin lucrăm şi stăruim totuşi pentru ajungerea scopului"[11].

„Marea necesitate a uniformităţii în modul scrierii" este argumentată temeinic şi mobilizator în faţa contemporanilor, pentru a învinge inerţia acestora: „Astăzi cînd trebuinţa e arzîndă d-a înainta şi noi mai mult în ştiinţe, cînd cercul întrebuinţării limbii noastre ia o dimensiune tot mai mare . . . a venit într-adevăr timpul ca să ne apropiem părerile şi să ne

[9] Cato Uticense, *Calamităţile ortografice în limba română*, în „Amicul şcoalei", V (1864), nr. 9, p. 98.

[10] „Amicul şcoalei", II (1861), nr. 47, p. 381.

[11] *Ibidem*, p. 381.

Scanned with OKEN Scanner

unim a stabili o ortografie cu străbune adoptabilă de naţiunea toată“[12].

Ortografia Comisiei filologice de la Sibiu, cu toate neajunsurile ei, a însemnat un real pas înainte, dar nu a rezolvat definitiv problema, pe care V. Roman o vedea deplin soluţionată „numai atunci, cînd în toată românimea se va adopta una şi aceeaşi ortografie, iar chirilele vor fi cu totul delăturate“. Poziţia redactorului faţă de lucrările Comisiei este foarte circumspectă, dar concludentă pentru atitudinea sa. O asemenea orientare era determinată de întinsele sale relaţii cu personalităţile marcante ale vieţii culturale din Transilvania şi România, precum şi de faptul că mulţi dintre aceştia erau colaboratori valoroşi ai „Amicului şcoalei“. El acceptă, nu fără rezerve însă, ortografia adoptată prin lucrările Comisiei, pe care le reproduce în revista sa, şi „căreia în astă privinţă — *şi pînă la înfiinţarea unei societăţi literare* — avem să ne plecăm“. Nemulţumirea sa izvorăşte din faptul că îndemnurile sale unificatoare nu fuseseră ascultate şi s-a ajuns la trei proiecte ortografice: „Ar fi bine cînd Comisiile s-ar fi putut înţelege în astă privinţă şi cînd s-ar fi lucrat, ca cu orice preţ să iasă la unul şi acelaşi rezultat“[13]. Pe plan mai larg, în conformitate cu principiile sale, existenţa a trei ortografii la români i se pare la fel de lipsită de justificare şi condamnabilă: „Dar pentru noi vine întrebarea: oare de ce Eforia şcolilor din Bucureşti şi Consiliul şcolar din Iaşi au adoptat o altă ortografie? Iată o chestiune la care profesorii noştri s-ar cădea să răspundă“[14].

În această perioadă atacurile la adresa ortografiei oficiale sînt reduse, atenuate şi indirecte. Pornind tot de la greutatea introducerii literelor, Roman notează pe marginea unui articol, favorabil fonetismului, observaţiile sale asupra ortografiei oficiale: „cauza capitală, pentru ce străbunele se lăţesc atît de greu prin acea ortografie, este că aceea e p r e a g r e a. Din

[12] „Amicul şcoalei“, I (1860), broşura 3, p. 276.
[13] „Amicul şcoalei“, I (1860), broşura 4, p. 302.
[14] „Amicul şcoalei“, II (1861), nr. 5, p. 40.

Scanned with OKEN Scanner

ce trece, se ridică tot mai multe voci în contra ei; din parte-ne fie destul astădată dovezile de mai sus“[15].

După 1865, anul în care își încetează apariția „Amicul școalei“ și începînd chiar cu ultimele fascicule ale acesteia, cînd V. Roman se simte mai degajat de obligațiile anterioare și cînd ortografia oficială se dovedea tot mai necorespunzătoare, atitudinea sa devine mult mai categorică, iar atacurile la adresa acesteia mai violente. Promovînd fonetismul în redactarea noilor sale publicații, își expune acum, în urma unor asalturi etimologiste din partea cititorilor, principiile în chestiunea ortografiei, fiind printre puținii intelectuali care, în Transilvania, au condamnat ortografia din 1860, aprobată de către Asociațiunea transilvană.

În articolul „Ortograficu“, apărut în noua sa revistă „Progresul“[16], răspunzînd apostrofărilor unor cititori, V. Roman arată că „conclusul acela al Asociațiunii noastre, atît pentru formă cît și pentru cuprins, fu dezaprobat de partea cea mai mare a Românimii“. Analizînd conținutul acelor norme, în raport cu nevoile concrete ale scrierii, subliniază că „de atunci și pînă acum ortografia introdusă prin acel conclus s-a dovedit de *nepractică;* pentru că Asociațiunea Arădană prin provocările făcute către Asociațiunile surori au adeverit deajuns, că noi încă n-avem o ortografie generală cum ar trebui s-avem“[17]. În privința aplicării ei, Roman dovedește, cu ajutorul scrierilor și publicațiilor ce apăreau atunci că „ortografia primită de adunarea generală de la Brașov nici chiar în Transilvania nu e azi întrebuințată întocmai“.

Pentru scrierea limbii române cu litere, Roman preconiza o ortografie bazată pe împletirea armonioasă și rațională a celor două principii, care să concureze *în mod egal,* în măsura

[15] „Amicul școalei“, II (1861), nr. 47, p. 381.

[16] Victor V. Grecu, *„Progresul“ — o revistă sibiană pentru țăranii români,* în *„Cercetări de limbă și literatură“,* I (1968), nr. 1, p. 63—68.

[17] V. Roman, *Ortograficu,* în „Progresul“, I (1866), broșura 1, p. 5.

Scanned with OKEN Scanner

necesităţilor, la stabilirea unor norme unice. Principiul său depăşeşte limitele multor contemporani: „Ortografia română cu litere străbune are adevărat a se baza pe principiul etimologic, însă cu *toate* concesiunile ce le cere principiul fonetic, va să zică ambele aceste principii trebuiesc *deplin împăcate* (sub. n.), şi atunci ortografia română va fi cea mai uşoară, cea mai raţională, *atunci vom scrie aşa precum avem a citi,* fără a ne întuneca nici cît mai puţin originea limbii. Aceasta însă pînă acum nu ne-o dă nici ortografia Ardeleană, nici cea Bucovineană, deşi lucrul în sine e foarte posibil“[18].

În practica scrisului său, V. Roman, acuzat de infidelitate faţă de ortografia oficială, îşi asumă dreptul de a scrie „după aceea din ortografiile cîte se scriu astăzi, care i se pare mai bună şi mai românească“. El se foloseşte de semnele şi formele utilizate în celelalte provincii, scrisul său fiind o sinteză a tuturor elementelor pozitive în ortografia vremii. Este întrebuinţat astfel semnul scurtării lui *i* şi semnul corespunzător pentru *ă* şi *î*. Se propuneau forme ca: *sedu, serpe, sése, tenu,* mai apropiate de vorbirea obişnuită decît *siedu, sierpe, siese, tienu,* conforme ortografiei oficiale[19]. Această atitudine este motivată cu luciditate, reflectînd în esenţa ei concepţia sănătoasă de care era călăuzit: „Şi dacă vedeţi totuşi aici cu-n semn mai mult, de cum concede ortografia Ardeleană, nu vă uitaţi, c-acel semn nu e născocit de noi, nu se întrebuinţează mai întîi aici, ci e în uz de mult acum, într-o întindere de pămînt românesc mult mai mare ca Ardealul — la fraţii din (Moldo)-România, unde toate merg pe românie, unde se scrie astăzi însutit şi înmiit mai mult româneşte, decît în toată Austria“[20]. Roman nu era împotriva conformării unor norme, dar dorea o ortografie unitară şi raţională, care să ţină seama de specificul şi modificările survenite în evoluţia limbii. Pînă la stabilirea unei asemenea ortografii rămîne ataşat principiilor sale: „Aşa vom scrie noi

[18] „Amicul şcoalei“, VI (1865), fasc. III, p. 147.
[19] V. Roman, *op. cit.*, p. 6.
[20] *Ibidem*, p. 5.

Scanned with OKEN Scanner

românește pînă atunci, cînd va succede Asociațiunilor noastre a statori, în înțelegere cu frații noștri din România o singură ortografie, ce cu atît e mai de dorit, cu cît prin ortografia noastră de azi se proteg chirilele"[21]. Principiului fonetic i-a rămas credincios în tot restul activității sale. Cînd, în 1878, Sinodul ortodox de la Sibiu discută chestiunea ortografiei, Visarion Roman, alături de Baiulescu și Nicolae Popeea, susține ortografia fonetică. Ca urmare a intervențiilor hotărîte ale acestora, în sinodul din 1879 este acceptată ortografia fonetică[22].

Elaborarea unei ortografii consecvente și unitare, în concepția lui V. Roman, putea fi realizată numai de către „o societate literară, care ar fi a se forma înadins pentru cultivarea limbii române" și numai prin înțelegere și unirea eforturilor, redactorul de la Sibiu subliniind mereu necesitatea unei academii în această privință. Imperativul este formulat din nou în preajma înființării Societății Academice: „Frații din România, fără de care e imposibil a se face înțelegerea și absurd a o încerca, vedem că, deși cam tîrziu, vin a contribui la rezolvarea chestiunii"[23].

Prin eforturile sale în direcția unificării ortografiei, V. Roman se încadra în lupta de proporții mai largi pentru unificarea limbii literare.

*

În ceea ce privește a doua sarcină prin care se concretiza necesitatea cultivării limbii literare în perioada respectivă, aceea a îmbogățirii și dezvoltării ei prin valorificarea limbii poporului și contribuția scriitorilor de talent, V. Roman se situa pe aceeași poziție avansată. Identificînd terminologic limba literară cu limba scrisă, el dă noțiunii o definire întru totul valabilă, prin care surprinde caracteristicile esențiale: „Limba *scrisă* și la români, ca la toată lumea cultivată, cată să

[21] *Ibidem*, p. 8.
[22] Hodoș Enea, *Cercetări*, Sibiu, 1944, p. 119—124.
[23] V. Roman, *op. cit.*, p. 7.

Scanned with OKEN Scanner

fie mai îngrijită, mai regulată, mai cultivată decît limba poporului cea vorbită“[24]. Aceste aspecte ale limbii comune se deosebesc doar prin exigența față de comunicare, prin gradul cultivării lor: „între limba poporului român vorbită de masă și între limba lui scrisă nu veți afla niciodată acea diferență mare“.

Dintre problemele mult discutate în legătură cu dezvoltarea limbii literare, publicistul V. Roman se oprește asupra îmbogățirii lexicului prin împrumuturi, privindu-le atît din punctul de vedere al necesității și eficienței lor, cît și al formei pe care trebuiau să o capete în limba noastră. Necesitatea împrumuturilor din diferite limbi este explicată și argumentată logic, în raport cu cerințele comunicării: „Cînd întrebuințăm lucruri noi, ce n-au mai fost și nu s-au mai pomenit la Români, trebuie să le dăm și nume; cel care vorbește ori scrie mai întîi despre ele, trebuie să le zică cumva, altul le poate zice apoi altfel și altfel, pînă ce în fine convențiunea, uzul statorește o numire generală“[25]. Combătînd pedantismul și exagerările care înstrăinau limba de popor, Roman arată că limitele împrumuturilor și formele lor trebuiau stabilite fie prin folosirea lor un timp mai îndelungat, fie de către o societate literară, aceasta fiind „în adevăr treaba Academiei înființînde“. În această operație autoritatea individuală este respinsă cu hotărîre: „nu individul e chemat a afla și fixa la noi atîtea numiri diverse, ci sau un timp mai îndelungat, prin convențiune și uz, sau, dacă mai curînd, apoi un corp moral, vreo societate anume“[26]. Invaziei nelimitate a împrumuturilor, el îi opune bogăția lexicală a limbii noastre, insuficient valorificată: „în locul mulțimii de vorbe străine poporul nostru-și are p-ale sale proprii“.

[24] „Amicul școalei“, IV (1863), nr. 51—52, p. 398.

[25] V. Roman, *Observări la niște observațiuni*, în „Progresul“, I (1866), broșura 1, p. 59.

[26] V. Roman, *Observări la niște observațiuni*, în „Progresul“, I (1866), broșura 1, p. 60.

Scanned with OKEN Scanner

În felul acesta, concepţia lui V. Roman asupra împrumuturilor şi rolului lor în îmbogăţirea şi dezvoltarea limbii literare constituia o nouă ripostă dată latinismului.

Limba folosită în lucrările sale dovedeşte fidelitatea şi consecvenţa cu care redactorul a aplicat în practică ideile şi principiile formulate în diverse ocazii. Semnificativă este în acest sens şi aprecierea exprimată în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" la adresa „Amicului şcoalei", care, pe lîngă „un şir bunicel de articuli interesatori, ne înfăţişează şi un stil uşor, fluent şi o limbă pe cît se poate de corectă"[27].

*

Analiza preocupărilor lingvistice ale lui V. Roman impune cîteva concluzii referitoare la semnificaţia şi utilitatea lor.

În conţinutul tuturor discuţiilor şi intervenţiilor sale, fără excepţie, este prezentă ideea unităţii şi necesităţii unificării limbii literare, izvorîtă din conştiinţa unităţii naţionale, ca o premisă a luptei pentru unificarea politică. Prin soluţiile propuse, Roman insistă, în toate împrejurările, asupra necesităţii lichidării divergenţelor şi unirii eforturilor cu „fraţii din România".

Visarion Roman a contribuit prin foile sale, ca şi G. Bariţ şi periodicele de peste Carpaţi, la crearea unei opinii despre limbă, la apropierea şi unitatea de vederi între personalităţile de prestigiu ale timpului.

În privinţa ortografiei, V. Roman a fost un adept statornic al fonetismului şi al alfabetului latin. Elaborarea ortografiei trebuia să îmbine în mod judicios atît principiul etimologic cît şi cel fonetic, pentru a scrie „după cum pronunţăm". Ea trebuia să fie rodul unor strădanii unite, în cadrul unei societăţi literare sau al unei academii, pentru înfiinţarea căreia a militat necontenit.

[27] *Timpul şi mugurii,* în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", XXIII, 1860, nr. 10, p. 80.

Scanned with OKEN Scanner

În contextul părerilor despre limbă ale celorlalți cărturari ardeleni, V. Roman a dovedit o concepție mai avansată, nu numai prin atașarea și eforturile îndreptate în scopul statornicirii principiului fonetic în ortografie, ci și prin lupta dusă cu argumentele unității limbii împotriva eronatei credințe a unificării prin etimologism, susținută de latiniști. Spre deosebire de ceilalți contemporani ai săi din Transilvania, el a blamat public, chiar de la apariție, ortografia oficială, pe care nu a urmat-o în scrierile sale.

Concepînd limba literară ca aspectul cel mai îngrijit al limbii naționale, V. Roman a admis, în scopul îmbogățirii ei, împrumuturile de cuvinte din diferite limbi, în raport cu necesitățile comunicării, dar nu înainte de a se valorifica posibilitățile oferite de lexicul limbii noastre, opunîndu-se prin aceasta „latinizării fără cale", precum și altor tendințe exagerate. Ca toți marii cărturari și scriitori din timpul său, el oferea ca model pentru dezvoltarea ulterioară a limbii literare, limba poporului.

Latinismul în Transilvania, contrar generalizărilor de pînă acum, nu a fost un fenomen general și unanim acceptat. Împotriva pedantismului și exagerărilor dăunătoare limbii s-au ridicat numeroși intelectuali cu vederi înaintate. Printre „feciorii zdraveni", cum îi numea Russo, care au desfășurat această luptă, alături de G. Bariț, Aron Florian, și Pavel Vasici[28], un loc de seamă îi revine lui Visarion Roman.

[28] G. F. Țepelea, *Problema unității limbii literare în discuția periodicelor transilvane din preajma Unirii (1855)*, în „Limbă și literatură", vol. 13, Buc., 1967, p. 143.

Scanned with OKEN Scanner

Preocupările lingvistice ale lui Alexandru Papiu-Ilarian

Se admite, în general, astăzi, în mod teoretic, că latinismul în Transilvania nu a fost un fenomen singular, că a existat aici şi o puternică orientare realistă, înaintată, opusă latinismului. Lipsesc însă studiile, care să argumenteze acest adevăr, să valorifice contribuţia, deosebit de preţioasă, dar necunoscută încă, a unor mari personalităţi la rezolvarea problemelor lingvistice, atît de mult controversate în acel timp. În această privinţă, deosebit de elocvente şi edificatoare sînt convingerile lui Alexandru Papiu-Ilarian despre limbă, domeniu care îl situează în rîndul celor mai înaintaţi gînditori ai generaţiei sale.

*

Sprijinitor consecvent al intereselor maselor populare, Alexandru Papiu-Ilarian a fost unul dintre fruntaşii revoluţiei de la 1848. După terminarea studiilor în Italia, la 1854, a trecut în Moldova, ca profesor de drept la Academia din Iaşi, iar mai tîrziu a lucrat, ca ministru de justiţie, în guvernul lui Kogălniceanu, alături de Cuza, pentru aşezarea temeliilor organizării pe baze moderne a noului stat. În cuprinsul activităţii sale bogate şi multilaterale, un loc şi un rol deosebit de important, prin valabilitatea şi actualitatea principiilor formulate, au avut preocupările lingvistice.

*

Alexandru Papiu-Ilarian nu era un diletant în materie de limbă. În cazul său nu este vorba de o simplă sprijinire şi apă-

Scanned with OKEN Scanner

rare a imperativelor limbii cu armele bunului simţ, aşa cum au făcut unii dintre contemporanii săi. Convingerile sale izvorăsc dintr-o temeinică cunoaştere şi preţuire a limbii, din considerarea tuturor factorilor obiectivi şi subiectivi ce influenţează evoluţia limbii, judecată în ansamblul celorlalte manifestări ale vieţii poporului şi avînd multiple implicaţii politice şi naţionale. Competenţa sa se întemeiază, după cum însuşi mărturiseşte, la 1862, pe „o experienţă şi un studiu de limbă, făcut (precît am putut) în 12 ani în toate ţările române"[1].

*

În preocupările sale faţă de situaţia şi perspectivele limbii române, Papiu-Ilarian era călăuzit de conştiinţa semnificaţiei sociale şi naţional-politice a limbii. Ideile sale, care emanau de la un jurist, istoric şi om politic, reprezintă cea mai elocventă dovadă a legăturii organice a lingvisticii şi istoriei cu lupta politică şi naţională a românilor transilvăneni din acea vreme.

Înţelegînd rolul limbii în societate, Papiu-Ilarian o apreciază ca un factor deosebit de însemnat în constituirea şi definirea naţiunii: „Nici sîngele nu face naţiunea într-atîta ca limba"[2]. Pornind de la această apreciere, el consideră că „limba şi naţionalitatea, fără de care nu este viaţă, sînt condiţiunile existenţei politice şi naţionale ale Românilor"[3]. Pe temeiul recunoaşterii menirii sociale şi naţionale a limbii, îşi expune Papiu-Ilarian convingerile sale, care, judecate prin această prismă, dobîndesc o valoare sporită.

*

* *

[1] Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu*, în „Amicul şcoalei", III (1862), nr. 51, p. 403.

[2] Al. Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superioară. Schiţa vol. III*, Sibiu, 1943, p. 3.

[3] *Ibidem*, p. XI.

Scanned with OKEN Scanner

Preocupările lingvistice ale lui Alexandru Papiu-Ilarian, atît din punct de vedere cronologic, cît mai ales după concepţia care l-a călăuzit, se pot grupa în două perioade distincte. Perioada de tinereţe, pînă la jumătatea secolului trecut, este reprezentată de activitatea sa la revista „Diorile", cînd Papiu-Ilarian se înfăţişează un aliat al ortografiei etimologiste din acel timp. A doua perioadă, după 1860, reprezentată de incisiva polemică cu Cipariu, cînd ajunge un neîmpăcat adversar al latinismului, devenind un adept şi un susţinător convins al fonetismului, al principiilor înaintate despre limbă. Cercetarea acestora oferă, pe lîngă alte concluzii valoroase, prilejul de a urmări drumul ascendent pe care l-a parcurs gîndirea lingvistică a lui Papiu-Ilarian, de la ideile împărtăşite în tinereţe pînă la convingerile avansate şi întru totul valabile, exprimate în anii maturităţii sale creatoare.

Ideile sale din prima perioadă se situează sub zodia influenţei Şcolii Ardelene şi a filologilor din generaţia sa, din care cauză, sub raportul originalităţii, prezintă un interes mai redus. Ele trebuie privite ca fiind izvorîte mai mult din scrupulozitatea cu care discipolul îşi urma maeştrii decît din miezul unor convingeri personale, pe care tînărul student nu avusese timpul necesar să şi le formeze, aşa cum o va face şi va mărturisi însuşi mai tîrziu. Tocmai această realitate explică uşurinţa şi hotărîrea cu care autorul le va abandona ulterior, detestîndu-le, ca urmare a unor constatări şi concluzii proprii, rezultate din observarea şi studierea amănunţită a limbii române din vremea sa.

Pe cînd se afla la colegiul academic din Cluj, Papiu-Ilarian, sub numele de Alexandru Pop[4], a redactat, împreună cu N. Popea, ca cenzor, revista „Diorile pentru minte şi inimă". Revista manuscrisă apărea săptămînal, joia, în caiete de cîte 8 pagini[5]

[4] Vezi explicaţia amănunţită a originii, filiaţiei şi metamorfozelor numelui său la: V. Netea, *Alexandru Papiu-Ilarian şi locul său în dezvoltarea istoriografiei române*, în „Studii", tom. 17 (1964), nr. 6, p. 1376.

[5] I. Bianu, R. Caracaş, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, Buc., tom. II, (1913), p. 305.

Scanned with OKEN Scanner

şi era destinată tinerilor liceului claudiopolitan, precum şi celorlalte şcoli din Transilvania. Faptul că din această revistă s-au păstrat numai cîteva numere[6], face dificilă închegarea unei imagini complete şi amănunţite, atît asupra orientării şi preocupărilor sale cît şi asupra problemelor care ne interesează.

Scopul revistei, după cum arată redactorul, era de a contribui la propăşirea poporului, pentru a-l ridica din starea de înapoiere, în care se afla, şi a-l aduce la nivelul popoarelor cu o civilizaţie înaintată: „Toate popoarele fac progrese în toate ştiinţele şi artele, numai noi, românii, numai noi, nevinovata viţă a falnicilor şi învingătorilor lumei, romanii . . . singuri noi, fraţilor, încă durmim . . . Veniţi însă cu toţii, veniţi, grăbiţi să ne aruncăm în consolatricele braţe ale Minervei, veniţi, că de bună seamă acolo este pierdutul nostru tezaur, veniţi că ni-l dă pe nimica, numai să nu fim trîndavi, haideţi să arătăm pismuitorilor noştri că şi noi încă sîntem din acei fii ai pămîntului care adoptăm ştiinţele, artele, măestriile, cu un cuvînt tot ceea ce este înalt, frumos şi divin . . .“

Interesul pentru problemele limbii, pentru studierea ei amănunţită, este mărturisit de redactor în notele articolului „Să învăţăm româneşte, Domnilor“[7]. Sub acest titlu, reproducînd din „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“ un fragment din articolul lui N. Bălăşescu: „O probă de limba română“[8], Papiu-Ilarian îl însoţeşte cu observaţiile sale, în care, reluînd ideile autorului, subliniază necesitatea cunoaşterii şi cultivării limbii, ca o obligaţie de căpetenie a fiecărui român: „. . . ca să poată zice cineva că ştie româneşte nu e destul că e Român, ci se poftеşte ca să înveţe gramatica limbei sale — după care mai

[6] Colecţia Bibliotecii Academiei R.S.R. păstrează numai numerele: 5, 6, 7—8, 13—14, 16, 17 şi 25 din 1846.

[7] A. P., *Să învăţăm româneşte, Domnilor!*, în „Diorile pentru minte şi inimă“, II (1846), nr. 13—14, p. 24—25.

[8] N. Bălăşescu, *O probă din limba română*, în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură“, IX (1846), nr. 11, p. 85—88.

Scanned with OKEN Scanner

adaug şi aceea că să ne învăţăm Domnilor dintîi limba noastră, apoi altele“[9].

Credincios acestei convingeri, Papiu-Ilarian a publicat în revista sa disertaţia: „Limba rumânească“[10]. După cum explică în numărul 5 al revistei[11], iniţial acest studiu era limitat numai la ortografie, autorul fiind preocupat de „modul de a scrie românește cu litere latine“. Ulterior, pătrunzînd legăturile interne dintre diferitele compartimente ale limbii, alătură şi prezentarea problemelor de gramatică „şi aşa că ese opul sub nume: Limba rumânească“.

Disertaţia cuprinde două părţi: ortografia şi gramatica, prin care înţelege morfologia, întrucît sintaxa (mai exact sintaxa propoziţiei), care trebuia să constituie o a treia parte, este inclusă în morfologie, fiind cu chibzuinţă tratată în cadrul fiecărei părţi de vorbire. La rîndul său, fiecare parte este divizată în mai multe „capete“ şi „paragrafuri“[12].

După cum precizează în nota de la pag. 5, în prezentarea acestor probleme, Papiu-Ilarian a avut ca model operele înaintaşilor şi contemporanilor săi, pe care le cunoştea temeinic: „În ortografie ne ajutăm cu Şincai, Clain, P. Maior, Alexi, Treboniu, Boer, Cipariu, Eliade. În gramatică cu Molnar, Treboniu, Clemens, Petri“[13]. Nu ne aflăm, aşadar, în faţa unei lucrări originale, tentativă pretenţioasă pentru vîrsta sa, ci a

[9] A. P., *Să învăţăm românește Domnilor!*, în „Diorile pentru minte şi inimă“, II (1846), nr. 13—14, p. 24.

[10] A. Pop, *Limba rumânească*, în „Diorile pentru minte şi inimă“, II (1846), nr. 5, p. 37—39; nr. 6, p. 45—51; nr. 7—8, p. 57—66; nr. 13—14, f. 21—23 (paginile nu mai sînt numerotate, ci apare numerotarea filelor de către Bibl. Acad.); nr. 16, f. 29—31; nr. 17, f. 33—34; nr. 25, f. 37—39.

[11] A. Pop, *Limba rumânească*, în „Diorile pentru minte şi inimă“, II (1846), nr. 5, p. 37.

[12] A. Pop, *Limba rumânească*, în „Diorile pentru minte şi inimă“, II (1846), nr. 5, p. 38.

[13] A. Pop, *Limba rumânească*, în „Diorile pentru minte şi inimă“, II (1846), nr. 5, p. 38.

Scanned with OKEN Scanner

unei compilaţii. Din dorinţa, înfăţişată mai sus, de a face cunoscută limba română, redactorul operează o selecţie a problemelor şi principiilor care i se par mai potrivite din lucrările autorilor citaţi, însoţindu-le la tot pasul cu comentariile şi opiniile sale, sau completîndu-le, pe alocuri, cu contribuţia sa personală. Reţinem din acestea ideile şi discuţiile mai importante, tocmai pentru a se putea urmări evoluţia concepţiei autorului, precum şi selectarea şi continuitatea unor principii pozitive, ce vor fi desăvîrşite în perioada următoare.

Un principiu preţios, care acum nu ocupă locul cuvenit, dar căruia în a doua perioadă autorul îi va recunoaşte valabilitatea absolută şi generală, şi de la care porneşte în expunerea sa, este acela al supremaţiei limbii poporului ce trebuie să orienteze toate eforturile filologilor: „Să urmăm poporul, care şi fără ortografie şi gramatică cu atîta sinceritate a observat regulile gramaticale în întrebuinţarea cuvintelor“[14].

Expunerea problemelor de ortografie, ce cuprinde, cu excepţia numărului 25, toate celelalte numere existente, Papiu-Ilarian o întreprinde convins de necesitatea introducerii alfabetului latin, pentru a servi acestui scop şi a-i convinge, la rîndul său, pe contemporani. De aceea se ocupă „despre litere în genere spre a scrie limba românească cu litere latine“, iar în nr. 16 adaugă: „Un apendice la precedentele capete“, în care prezintă modul redării literelor chirilice prin cele latine.

În tratarea problemelor, redactorul este călăuzit de principiul etimologic şi al analogiei. El urmează îndeaproape modelele din care se inspiră şi nu se abate de la linia latiniştilor. Acestea îl fac să susţină ca necesare şi corecte forme improprii ca: *taiandu, mangaiandu, primavera, sera, mórte, mole* etc. Este pentru scrierea lui -u (final): „Noi din parte-ne încă stăm pentru punerea lui mai ales la nume“[15], şi împotriva folosirii sem-

[14] *Ibidem*, nr. 6, p. 50.

[15] A. Pop, *Limba rumânească*, în „Diorile pentru minte şi inimă“, II (1846), nr. 7—8, p. 65.

nelor diacritice: „Ba a mea opiniune e aceea, că nici semnele pe *a, o, i, e, u* (ʌ \/ cînd au sun oscur sau rauc, n-avem de ce le pune, pentru ca să facem atîtea tărcături, din jos coarne, deasupra codile, cînd putem şi fără ele“[16]. De aceea, discuţiile respective, importante pentru a înţelege evoluţia sa ulterioară, au însă din punct de vedere lingvistic doar un interes documentar. Aşa cum observă V. Netea: „Contribuţia ortografică a lui Papiu-Ilarian se pierde astfel în efortul impresionant, dar inutil al unei direcţii anacronice“[17].

În domeniul morfologiei, singurul capitol, păstrat în nr. 25, tratează despre conjugări. Valoroasă este aici sesizarea raportului dintre ortografie şi gramatică, ce dezvăluie o înţelegere adîncă a sistemului limbii: „Ortografia fără gramatică e foarte seacă şi aceasta cu aceea e în mare legătură“[18]. Analizînd cele patru conjugări, apar şi aici unele inconsecvenţe în delimitarea timpurilor şi precizarea unor forme flexionare.

Cu excepţia cîtorva idei ce vor fi fructuos valorificate în perioada următoare, Papiu-Ilarian nu depăşeşte acum poziţia latiniştilor. Îi lipsea un studiu temeinic al limbii vorbite, pe care îl va invoca el însuşi, ca argument, în explicarea atitudinii ulterioare, o perspectivă a evoluţiei limbii, legătura strînsă cu poporul şi limba sa. Fusese mai mult o încercare de a pătrunde şi explica anumite fapte de limbă, pe temeiul lucrărilor existente, a căror concepţie nu o poate depăşi, dar care, în locul semnificaţiei în sine, mai puţin utile, îşi păstrează meritul de a fi fost izvorîtă din convingeri patriotice şi menită să răspundă unor ţeluri nobile.

*

Necunoscute au rămas însă ideile şi preocupările sale din a doua perioadă, în care Papiu-Ilarian abandonează vechile po-

[16] *Ibidem*, nr. 5, p. 38—39.

[17] V. Netea, *op. cit.*, p. 1374.

[18] A. Pop, *Limba rumânească*, în „Diorile pentru minte şi inimă“, II (1846), nr. 5, p. 37.

Scanned with OKEN Scanner

ziţii şi devine unul dintre cei mai înaintaţi gînditori ai generaţiei sale. Această evoluţie a fost posibilă şi condiţionată, după cum mărturisise la 1862, tocmai de desăvîrşirea studiilor lingvistice şi mai ales legătura directă cu poporul, în timpul revoluţiei şi, după aceea, de observarea şi cunoaşterea aprofundată a limbii poporului din toate părţile locuite de români.

Prilejul abordării aprofundate a unor probleme ale limbii române, în această perioadă, l-a constituit publicarea în „Tezaur de monumente istorice pentru România" a articolului: „Gramatica lui Şincai şi Epistola lui către Ioane de Lipszky"[19], care fusese iniţial publicat şi la Viena. Din acest articol au fost reproduse fragmente, de extensiune diferită, în „Concordia"[20], „Foaia pentru minte, inimă şi literatură"[21], şi „Amicul şcoalei"[22], în care Papiu-Ilarian, elogiind gramaticile lui Laurian şi Cipariu, condamnă ortografia acestora şi mai ales pe Cipariu, pentru înlăturarea semnelor din ortografia lui Petru Maior. De asemenea, era vexat şi Gavril Munteanu pentru că propusese în adunarea de la Braşov, din 1862, a „Asociaţiunii transilvane", primirea ortografiei Comisiei filologice de la Sibiu, din 1860, şi pe care adunarea a adoptat-o.

Urmarea acestui articol a fost naşterea unei polemici violente între Papiu-Ilarian şi Timotei Cipariu. Iniţial, Timotei Cipariu intervine cu explicaţii într-o scrisoare publicată în cele trei periodice[23], iar Gavril Munteanu răspunde imputaţiilor

[19] Al. Papiu-Ilarian, *„Tesauru de monumente istorice pentru România,* Buc., 1862, tom. I, p. 87—106.

[20] Al. Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente istorice pentru România,* în „Concordia", II (1862), nr. 83, (127), p. 328.

[21] „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", XXV (1862), nr. 42, p. 330.

[22] Al. Papiu-Ilarian, *În cauza ortografiei,* în „Amicul şcoalei", III (1862), nr. 42, p. 335—336.

[23] T. Cipariu, *Onoratei redacţiuni,* în „Concordia", II (1862), nr. 89. (133), p. 352—353; „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", XXV (1862), nr. 42, p. 330—332 şi nr. 43, p. 333—334; „Amicul şcoalei", III (1862), nr. 46. p. 366—368.

Scanned with OKEN Scanner

aduse în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură“[24], şi în „Concordia“, precum şi în „Amicul şcoalei“[25]. La rîndul său, Papiu-Ilarian îşi expune convingerile sale, argumentate şi realiste, în răspunsul apărut în „Concordia“[26], şi „Amicul şcoalei“[27]. Aceasta a produs precipitarea canonicului de la Blaj, care, într-o lungă serie de „Deprinderi în critica literară“[28], respinge, în termeni caustici, observaţiile lui Papiu-Ilarian. În articolul „Încheierea unei Disputaţiuni de lana caprina“[29], intervenind cu cîteva judecăţi de valoare, la adresa lui Cipariu, Papiu-Ilarian îşi manifestă dezacordul faţă de tonul polemicii şi de prelungirea ei în aceiaşi termeni. Dezarmat, Cipariu nu a mai continuat, invocînd împăcarea. Argumentele lui Papiu-Ilarian se dovediseră ineluctabile.

Prin intermediul acestei polemici, Papiu-Ilarian întreprinde una dintre cele mai energice, mai argumentate şi mai necruţătoare campanii împotriva latinismului. Ideile sale, total deosebite de cele din prima perioadă, dovedind concepţia realistă şi raţională de care era călăuzit acum în problemele limbii, au o semnificaţie cu atît mai mare, cu cît au fost expuse într-o perioadă de ascendenţă a latinismului şi ele vor fi exercitat, desigur, o puternică influenţă asupra opiniei lingvistice din epoca respectivă.

[24] G. I. Munteanu, *Răspuns la reflexiunea ce D. Papiu găsi de cuviinţă a face în Tesaurul său, tom. I, pag. 94—95, la propunerea subscrisului ca ortografia D. Cipariu, adoptată de comisia filologică în 2 oct. 1860. să se primească şi de Asociaţia literară în adunarea sa de la Braşov,* 1862, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XXV (1862), nr. 44, p. 342—345 şi nr. 45, p. 352—355; „Concordia“, II (1862), nr. 98 (142), p. 388—389 şi nr. 99 (143) p. 392—393.

[25] „Amicul şcoalei“, III (1862), nr. 48, p. 377—383.

[26] Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu,* în „Concordia“, II (1862), nr. 100 (144), p. 395—397.

[27] „Amicul şcoalei“, III (1862), nr. 51, p. 402—406.

[28] T. Cipariu, *Deprinderi în critica literară,* în „Amicul şcoalei“, IV (1863), nr. 27, 34, 67, 75, 83.

[29] Al. Papiu-Ilarian, *Încheierea unei Disputaţiuni de lana caprina,* în „Amicul şcoalei“, IV (1863), nr. 14, p. 105—110.

Scanned with OKEN Scanner

Pe lîngă acestea, intervenţiile sale categorice în problemele limbii au fost determinate de situaţia dificilă în care se găsea limba română în acel timp şi pe care o cunoştea temeinic. În atenţia sa se afla îndeosebi limba din Transilvania, unde, după cum însuşi observă, „cultura limbii, de vreun deceniu încoace, a apucat, din nenorocire, pe un drum de totului tot fals“[30], la care se adăuga influenţa negativă şi dăunătoare unităţii, a limbilor străine, care se vorbesc aici. Datorită acestui fapt, el se adresează, în primul rînd, ardelenilor, îndemnîndu-i să depăşească impasul în care se găsesc: „Cei Ardeleni cari au rătăcit în ale limbii, întoarcă-se iarăşi la poporul din carele au ieşit. Oricum, e mai bine aşa, decît a persevera şi a continua în rătăcire“[31]. Legătura permanentă cu poporul, pe care o afirmase şi la începutul activităţii sale, constituie o poziţie valoroasă, care străbate de la un capăt la altul gîndirea sa lingvistică.

*

Problema principală, care polarizează şi acum cea mai mare parte a preocupărilor lui Papiu-Ilarian şi care a stîrnit cele mai contradictorii discuţii în acel timp, este aceea a stabilirii ortografiei cu litere latine.

În legătură cu aceasta, Papiu-Ilarian rămîne un sprijinitor energic al adoptării alfabetului latin, pe care îl folosise în revista şi în istoria sa. Justificarea iniţiativei se întemeiază pe cerinţele progresului, autorul condamnînd, totodată, inerţia contemporanilor în această privinţă. Astfel, încă la 1852, arăta, în prefaţa volumului al III-lea al istoriei sale: „Am scris cu strămoşeştile litere latine, că e ruşine că posteritatea de la fericiţii Klein, Şincai şi Maior încoace, n-a făcut în privinţa aceasta nici

[30] Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu*, în „Concordia“, II (1862), nr. 100 (144), p. 396.

[31] Al. Papiu-Ilarian, *Încheierea unei Disputaţiuni de lana caprina*, în „Amicul şcoalei“, IV (1863), nr. 14, p. 107.

Scanned with OKEN Scanner

un pas înainte“[32]. Prin aceasta se încadra în şirul eforturilor înnoitoare, care au anticipat şi au pregătit introducerea oficială a alfabetului latin la 1860.

Adoptarea literelor latine, inferioare numeric fonemelor specifice limbii române, a produs confuzii în scriere şi numeroase fluctuaţii determinate de lipsa unor norme unice şi raţionale, deopotrivă cu lipsa de înţelegere a filologilor şi mulţimea de inovaţii individuale. Starea deplorabilă a scrisului, precum şi cauzele acesteia, mai ales în Transilvania, este remarcată cu obiectivitate de către Papiu-Ilarian: „În Transilvania de un timp încoace, afară de puţine excepţiuni, se scrie destul de rău; vina în parte este chiar a literaţilor de acolo, dintre care eu cel din urmă şi D. Cipariu cel mai de frunte, purtăm vina cea mai mare“[33].

De aceea, de la început, s-a pus problema stabilirii unui principiu raţional şi consecvent, în virtutea căruia să se elaboreze normele corespunzătoare, necesare scrierii limbii române. În aprofundarea acestor probleme, logica raţionamentelor, realismul şi competenţa sa lingvistică îl conduc pe Papiu-Ilarian la stabilirea unor soluţii deplin valabile, dovedindu-se cel mai convins şi energic apărător al fonetismului.

Punctul de plecare, care trebuia să călăuzească pe specialişti în operaţia de statornicire a unui principiu ortografic şi de la care porneşte şi Papiu-Ilarian, trebuie să îl constituie înţelegerea justă a scopului scrierii. Ţinînd seama de funcţia esenţială a limbii, el arată că: „scopul scrierii şi al vorbirii este ca să fie bine înţeles cel ce scrie şi vorbeşte. Aceasta e chiar şi o datorie de bunăcuviinţă către cititori şi ascultători“[34].

[32] Al. Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superioară.* Schiţa vol. III, Sibiu, 1943, p. 3.

[33] Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu,* în „Concordia“, II (1862), nr. 100 (144), p. 397.

[34] Al. Papiu-Ilarian, *Încheierea unei Disputaţiuni de lana caprina,* în „Amicul şcoalei“, IV (1863), nr. 14, p. 107.

Scanned with OKEN Scanner

În virtutea acestui criteriu, dominant în ortografie trebuie să fie fonetismul. În formularea principiului său, Papiu-Ilarian ia în considerare toate împrejurările istorico-politice, care caracterizau viaţa şi limba poporului, acordînd o atenţie deosebită românilor din Transilvania: „Românii din Transilvania, care se află în mijlocul atîtor limbi străine, mai mult decît toţi ceilalţi Români, să se adopere din toate puterile a scrie în stilul cel mai simplu şi cu ortografia cea mai simplă şi mai uşoară, *cu deosebire cu ortografia cea mai fonetică posibilă*“ (subl. n.)[35].

Respingînd supremaţia etimologismului, apărată dramatic de Cipariu, Papiu-Ilarian nu neagă total aportul acestuia, ci manifestă o înţelegere superioară a faptelor, în baza căreia apreciază cu circumspecţie şi recunoaşte necesitatea valorificării contribuţiei ambelor principii, după cerinţe, în elaborarea normelor corecte pentru scrierea limbii române, aşa cum, alături de alte principii, o va face, mai tîrziu, ortografia actuală. El şi-a dat seama că trebuie utilizată capacitatea fiecărui principiu, pe măsura posibilităţilor sale, de a contribui la realizarea scopului scrierii: „Temeiul unei bune ortografii nu e numai etimologia, precum pretinde D. Cipariu, ci şi fonetica: „*sic scribendum judico quomodo sonat,* zise bătrînul Quintilian, că armonia dintre cele două principii, între principiul etimologic şi cel fonetic, iar nu tirania unuia asupra celuilalt, este baza unei adevărate ortografii; că principiul etimologic nu are de a face, precum învaţă d. Cipariu, numai c o n c e s i u n i celui fonetic, ... ci cum că amîndouă aceste principii deopotrivă au să domnească în ortografie“[36]. În felul acesta, Papiu-Ilarian recunoaşte ambelor principii dreptul şi competenţa de a contribui la stabilirea unei ortografii, care, în virtutea scopului formulat, trebuie să fie, cu desăvîrşire, fonetică. De aceea, pentru a întări această concluzie, în răspunsul său la scrisoarea lui T. Cipariu,

[35] Al. Papiu-Ilarian, *Gramatica lui Şincai,* în „Tesauru de monumente istorice pentru România“, tom. I (1862), p. 95.

[36] Al. Papiu-Ilarian, *Încheierea unei Disputaţiuni de lana caprina,* în „Amicul şcoalei“, IV (1863), nr. 14, p. 106.

Scanned with OKEN Scanner

revine şi subliniază cu hotărîre că: „Nu este ţară unde să se simtă mai mult şi mai urgent decît în Transilvania, lipsa unei ortografii *cît s-ar putea mai simple şi mai fonetice* (subl. n.) şi a unei Gramatici cît s-ar putea mai facile, adecă mai Române, chiar pentru că mintea cea mai facilă a Românilor de acolo e preocupată de mersul cugetării celei complicate a celor mai grele limbi din lume“[37].

Pentru reproducerea fidelă a pronunţării, pentru redarea tuturor sunetelor specifice limbii noastre, Papiu-Ilarian, menţinîndu-se pe aceeaşi poziţie înaintată, este acum adeptul folosirii semnelor fonetice. În articolul publicat în „Tezaur“, precum şi în „Răspunsul“ său, el a criticat pe Cipariu pentru omiterea semnelor: „a califica, cum face dumnealui, semnele fonetice de zale legate de piciorul unor etc., acestea sînt des mots d'esprit, în care poate excela D. Cipariu, dar prin care nu probează nimica“[38]. Menţinerea semnelor este lucid argumentată prin necesitatea respectării principiului fonetic şi a trăsăturilor fonetice specifice limbii române: „A omite semnele de tot, noi din parte-ne ne încredinţarăm *din experienţă* (subl. n.) că însemnează, nu numai a îngreuia foarte citirea, dar aceea ce este mai mult, însemnează *a sacrifica partea fonetică a limbii, elementul cel mai important, cel mai distinctiv al limbii noastre*, (subl. n.) căci nici una din limbile romanice nu se bucură de atîta varietate de sunete ca limba română, o varietate frumoasă care ortograful român nu poate, nu-i este iertat a o trece cu vederea“. De aceea el stigmatizează eforturile latiniştilor de a încorseta scrierea în cîteva reguli, fixe, inaccesibile maselor: „A reduce toate semnele la regule fixe este greu şi mai cu neputinţă; şi chiar cînd s-ar putea, învăţarea atîtor reguli ar fi o greutate filologică, cel puţin nefolositoare celei mai mari părţi a publicului cititor“[39].

[37] Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu*, în „Concordia“, II (1862), nr. 100 (144), p. 397.

[38] *Ibidem*, p. 396.

[39] Al. Papiu-Ilarian, *Gramatica lui Şincai*, în „Tesauru de monumente istorice pentru România“, tom. I (1862), p. 94.

Scanned with OKEN Scanner

Aceste convingeri în legătură cu elaborarea ortografiei s-au reflectat în practica scrisului său. Formîndu-şi o concepţie realistă, ştiinţifică, despre limbă, Papiu-Ilarian şi-a negat opiniile împărtăşite în tinereţe. El recunoaşte cu intransigenţă şi imparţialitate propriile erori, pe care acum le condamnă fără cruţare. Elocventă este aprecierea pe care o exprimă asupra „Istoriei românilor din Dacia superioară", redactată la 1851, într-o ortografie latinizantă, ceea ce face dificilă consultarea ei[40]. Caracterizînd situaţia limbii din Transilvania, se foloseşte, pentru ilustrare, tocmai de istoria sa, faţă de care adoptă o privire obiectivă şi severă: „Spre dovadă să se consulte limba eruditelor opere ale Dlui Cipariu, şi mai ales istoria mea, publicată la Viena, ale cărei multe şi enorme greşeli de limbă, astăzi după 12 ani, eu cel dintîi le recunosc. Să ne recunoaştem cu toţii rătăcirile şi să ne îndreptăm"[41]. De aceea, în răspunsul adresat lui Cipariu, condamnă ortografia istoriei, dezvăluind cu exigenţă pericolul pe care îl reprezenta: „Eu unul, precum am zis şi în Tezaur, după o experienţă şi un studiu de limbă, făcut (precum am putut) în 12 ani în toate ţările române, m-am încredinţat că acea ortografie nu este mai puţin periculoasă decît ortografia Dlui Cipariu pentru firească cultură a limbii şi a literaturii române"[42]. În acest fel, după cum însuşi precizează, experienţa, prin care trebuie să înţelegem contactul strîns cu poporul şi cu limba acestuia, studierea ei amănunţită, i-au oferit lui Papiu-Ilarian o nouă optică, situîndu-l la polul opus opiniilor din tinereţe şi făcîndu-l susţinătorul unor principii deosebit de valoroase şi utile.

*

Problema elaborării ortografiei, analizată amănunţit de Papiu-Ilarian, îi prilejuieşte formularea altor concluzii pozitive.

[40] Cf. şi V. Netea, *Al. Papiu-Ilarian şi locul său în dezvoltarea istoriografiei române*, în „Studii", tom. 17 (1964), nr. 6, p. 1386.

[41] Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu*, în „Concordia", II (1862), nr. 100 (144), p. 397.

[42] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

El discută, în cuprinsul polemicii cu Timotei Cipariu, două aspecte ale acestei acţiuni: în primul rînd, determinarea factorului căruia îi revine dreptul şi datoria de a *propune* (subl. n.) normele ortografice; în al doilea rînd, aspectul lingvistic care trebuie să stea la baza operaţiei de stabilire a anumitor norme. De la acestea, autorul ajunge la definirea altei idei preţioase şi anume că ţinta tuturor acestor eforturi trebuie să fie realizarea unităţii limbii.

În legătură cu prima chestiune, Papiu-Ilarian respinge cu hotărîre autoritatea individuală în elaborarea ortografiei: „literaţii n-au dreptul de a lovi în aceste principii aşezate de popor, de a modifica limba, de a o schimonosi, de a o schimba (sic)“[43]. În egală măsură, el contestă dreptul vreunei societăţi de a *impune ortografia*, mai ales cînd aceasta reprezintă numai o parte a colectivităţii lingvistice: „Limbă şi ortografie nu poate produce, nici impune, nici un guvern, fie al Papei, al Cezarului sau al Sultanului; nu poate impune nici chiar o adunare literară, ba nici chiar o adunare suverană legislativă. *În republica literară nu are loc tirania ci numai libertatea deplină*“[44]. Făcînd aluzie la hotărîrea adunării „Asociaţiunii“, din 1862, de la Braşov, el proclamă categoric: „O societate literară are dreptul de a *propune* (subl. n.), nu de a *impune* (subl. n.) ortografie, pînă şi prin brachium quasi seculare al guvernului, precum se face în Transilvania“[45].

Rezultă că Papiu-Ilarian nu era împotriva statornicirii unor norme de către o societate literară sau o academie ci, dimpotrivă, îşi exprimă dorinţa „de a vedea odată o ortografie stabilită de o societate erudită“[46], însă numai cu condiţia respectării

[43] Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu*, în „Concordia“, II (1862), nr. 100 (144), p. 397.

[44] Al. Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente istorice pentru România*, în „Concordia“, II (1862), nr. 83 (127), p. 328.

[45] Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu*, în „Concordia“, II (1862), nr. 100 (144), p. 396.

[46] Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu*, în „Concordia“, II (1862), nr. 100 (144), p. 396.

Scanned with OKEN Scanner

principiilor formulate, între care autoritatea limbii poporului avea rolul precumpănitor. În această operaţie, el pune un accent deosebit pe unirea eforturilor, avînd ca ţel suprem asigurarea unităţii limbii, idee ce orientează întreaga sa activitate lingvistică, ca o reflectare a convingerilor sale politice.

Cercetînd aspectul lingvistic ce trebuia luat în considerare în elaborarea ortografiei, autorul rămîne credincios poziţiei exprimate în anii tinereţii. Stabilirea unei ortografii fonetice adecvate trebuie să se întemeieze pe vorbirea poporului, pe pronunţarea literară. Papiu-Ilarian, respectînd îndemnul rostit de Bărnuţiu în adunarea de la Blaj, vede în legătura cu poporul chezăşia de a nu greşi, îndemnînd pe cărturari să o respecte ca pe un foc purificator: „cei Ardeleni, cari au rătăcit în ale limbii, întoarcă-se iarăşi la poporul din carele au ieşit“[47]. Oglindind cu fidelitate vorbirea poporului, scopul ortografiei era de „a scrie cum vorbeşte lumea Română“[48].

*

Discuţiile privind problemele ortografiei se împletesc, în polemica ivită, cu criticile competente la adresa reprezentanţilor latinismului. Spicuirea lor este importantă şi necesară pentru întregirea ideilor sale, deoarece ele oglindesc obiectivitatea şi ţinută ştiinţifică a discuţiilor, capacitatea de a discerne elementele de rezistenţă din operele contemporanilor, oglindind, totodată saltul făcut, în raport cu orientarea de la începutul activităţii.

Din conţinutul acestor aserţiuni, Papiu-Ilarian se dovedeşte un adversar neîmpăcat al latinismului. El este printre primii intelectuali transilvăneni care au criticat ortografia „Asociaţiunii“, încă din momentul adoptării ei, arătînd că: „Măsuri ca cele propuse Adunării din Braşov sînt de natură a împiedica

[47] Al. Papiu-Ilarian, *Încheierea unei Disputaţiuni de lana caprina*, în „Amicul şcoalei“, IV (1863), nr. 14, p. 107.

[48] Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu*, în „Concordia“, II (1862), nr. 100 (144), p. 397.

Scanned with OKEN Scanner

toată libera cugetare, toată dezvoltarea naturală, tot progresul“[49]. De aceea, nu-şi ascunde regretul în faţa acestor hotărîri, care au făcut „să se piardă o şedinţă scumpă cu dispute de lana caprina şi cu propuneri ortografice demne de zîmbetul şi compătimirea oamenilor cu minte“[50].

Dintre cărturarii vremii, se opreşte la cei doi reprezentanţi ardeleni ai latinismului: A. T. Laurian, în Principate şi T. Cipariu, în Transilvania, detaşînd cu discernămînt şi obiectivitate meritele acestora şi condamnînd cu asprime aberaţiile lor ortografice: „Aşa este, am lăudat întru cele de lăudat şi Tentamele critic şi lucrările de limbă ale Dlui Cipariu, dar totodată am zis că să se ferească Românii şi de ortografia de la Blaj şi de aceea a Tentamelui, pentru că şi una şi alta sînt împiedecătoare culturii“[51].

Răspunzînd criticilor vehemente, dar neîntemeiate, ale lui Timotei Cipariu, Al. Papiu-Ilarian dezvăluie cu curaj neajunsurile sistemului ciparian şi consecinţele acestuia: „Să vorbească şi să scrie mai lăsînd la o parte cel principiu etimologic care, singur de sine şi nemoderat pe dreptate egală de cel fonetic, duce la exclusivism, la unilateralitate, la pedantism, la misticism, la aristocratism, la absolutism, la intoleranţă, la mînie, la ceartă şi sfadă, la tiranie şi, în fine, la cădere în limbă; principiu care, consecvent, ne-ar duce mai departe de sanscrită“[52]. Cîntărind meritele lingvistice ale lui Cipariu, se dovedeşte un spirit delicat şi obiectiv, formulînd, cu intuiţie şi discernămînt, o apreciere, a cărei valabilitate timpul a confirmat-o pe deplin: „nu prin ortografie are să-şi cîştige d. Cipariu vreodată merit

[49] Al. Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente istorice pentru România“*, în „Concordia“, II (1862), nr. 83, (127), p. 328.

[50] Al. Papiu-Ilarian, *Încheierea unei Disputaţiuni de lana caprina,* în „Amicul şcoalei“, IV (1863), nr. 14, p. 110.

[51] Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu,* în „Concordia“, II (1862), nr. 100 (144), p. 396.

[52] Al. Papiu-Ilarian, *Încheierea unei Disputaţiuni de lana caprina,* în „Amicul şcoalei“, IV (1862), nr. 14, p. 107.

Scanned with OKEN Scanner

la Români; aşa numita ortografie a d-sale s-a născut moartă pînă şi în Ardeal; întru cît e a domniei sale nimeni nu o urmează; meritul şi lauda d-lui Cipariu sînt studiile ce a făcut asupra monumentelor bătrîne ale limbii române; d-lui îşi poate cîştiga un merit şi prin un dicţionar ce ar compune de cuvintele vechi ce a găsit în acele monumente"[53].

Toate ideile lui Alexandru Papiu-Ilarian în privinţa ortografiei, din această perioadă, îl îndreptăţesc a fi considerat ca un reprezentant consecvent al fonetismului, în raport cu ceilalţi intelectuali din Transilvania contemporani cu el, avînd ca tovarăş mai apropiat de idei doar pe Visarion Roman. Observaţiile sale sînt cu atît mai însemnate, cu cît ele erau îndreptate împotriva ideilor lui T. Cipariu, fruntaşul latinismului din Transilvania, din acel timp, fapt care a făcut ca ele să se bucure de o mare răspîndire şi care explică, totodată, reproducerea lor în periodicele de seamă ale vremii.

*

Dacă preocupările lui Al. Papiu-Ilarian pentru elaborarea ortografiei răspundeau cerinţei de cultivare a limbii, prin normarea ei, altă problemă de care se ocupă istoricul ardelean, derivată din aceeaşi dorinţă, este aceea a îmbogăţirii limbii sub aspect lexical, a înnoirii vocabularului.

Papiu-Ilarian considera că vocabularul trebuie să ţină pasul cu stadiul de evoluţie a poporului şi a limbii sale, să reflecte în permanenţă progresele înregistrate în viaţa materială şi spirituală a acestuia. Pe temeiul acestui raport, el condamnă maniera folosirii anacronice a unor arhaisme, care aveau echivalente mai noi în limbă şi care îngreuiau comunicarea. Referindu-se în polemica cu T. Cipariu, la acest aspect al limbii cărturarului blăjean, îi impută cu ironie exagerarea: „să mai lase la o parte şi cei arhaismi sarbezi şi rîncezi de vechi, monumentali ce sînt, despre care se amăgeşte d. Cipariu cînd crede că în limbă ar fi tot atît de gustaţi ca şi rîncezeala cea

[53] *Ibidem*, p. 109.

Scanned with OKEN Scanner

bună în faimosul curechi unguresc"[54]. De asemenea, el condamnă cu asprime şi cealaltă practică, mult mai periculoasă, care era la modă în acel timp, de folosire exagerată a unor neologisme ce nu erau necesare şi înţelese, înstrăinînd limba de popor. Vorbind despre limba lui I. Puşcariu, pe care, în general, îl apreciază pentru că: „scrie într-o limbă mai română de cum scriu fraţii de peste Carpaţi", combate întrebuinţarea unor neologisme neadaptate şi pe care limba nici nu le-a acceptat: „Şi totuşi, chiar şi în frumosul discurs al domnului Puşcariu dăm peste cîteva cuvinte şi fraze, care, ne temem, cam greu vor fi înţelese de *toţi* (subl. n.) Românii, precum: *se confitează* (se mărturiseşte), *excipiendu* (luînd afară), *părţi custătoare, comprobare fatigătoasă* ş.a."[55].

Papiu-Ilarian, apreciind necesitatea şi utilitatea împrumuturilor, sprijină adoptarea de cuvinte noi, pentru exprimarea realităţilor noi din viaţa poporului, dar numai în funcţie de nevoile comunicării şi după adaptarea lor la sistemul fonetic şi morfologic al limbii noastre.

În acţiunea de cultivare a limbii literare, istoricul ardelean ridică la rangul de principiu călăuzitor limba poporului. Poporul trebuie să fie singura autoritate în materie de limbă, fiind recunoscut ca atare de către autor: „Poporul era suveran în limbă şi suveran are să şi rămînă de-a pururea, pierzînd chiar toate celelalte libertăţi". Dar limba poporului nu este perfectă şi „întru formarea ei încă cere îndeplinitori. Aceşti îndeplinitori, aceşti ordinatori, trebuie să fie fideli geniului, principiilor, logicei fundamentale a limbii poporului"[56].

Principiul formulat de autor dobîndeşte acum o valoare absolută, incontestabilă. În eforturile lor pentru desăvîrşirea lim-

[54] Al. Papiu-Ilarian, *Încheierea unei Disputaţiuni de lana caprina* în „Amicul şcoalei", IV (1863), nr. 14, p. 107.

[55] Al. Papiu-Ilarian, *Gramatica lui Şincai*, în „Tesauru de monumente istorice pentru România", tom. I (1862), p. 79.

[56] Al. Papiu-Ilarian, *Gramatica lui Şincai*, în „Tesauru de monumente istorice pentru România", tom. I (1862), p. 87—88.

Scanned with OKEN Scanner

bii, literaţii trebuie să pornească de la limba poporului, care să îi orienteze şi pe care să o respecte: „literaţii au dreptul şi datorinţa de a cultiva limba după principiile aşezate de popor“[57]. Sinteza şi rezultatul acestor eforturi trebuie să fie o limbă unitară, aşa cum s-a mai arătat: „a vorbi şi a scrie cum vorbeşte lumea română“.

*

Problema unităţii limbii ocupă un loc de seamă în gîndirea lui Al. Papiu-Ilarian. El subliniază că acestui scop final trebuie să i se subordoneze toate preocupările lingvistice. Istoricul ardelean, care la 1852 îşi încheia tomul al III-lea al istoriei cu îndemnul profetic, reprezentînd sinteza şi concluzia acesteia: „Aşa, unire politică naţională, naţionalitate să fie scopul întreprinderii fiecărui Român“[58], a fost unul dintre cei mai înflăcăraţi militanţi pentru unitate naţională[59]. El a înţeles rolul însemnat al unităţii limbii pentru desăvîrşirea statului naţional unitar român. De aceea afirmă cu convingere: „Scăparea noastră este numai în unire, naţionalitate, subsistenţa, independenţa naţiunii“[60].

În memoriul adresat principelui Cuza, prin care îl îndeamnă să desăvîrşească actul de la 24 ianuarie, prin unirea Transilvaniei cu România, vorbind despre acest „stat ideal al Românilor“, atestă unitatea limbii, pe care o foloseşte ca argument pentru a-l convinge pe domnitor: „Locuitorii sînt tot români, tot în mase compacte; vorbesc tot o limbă, fără dialecte; Românul din extremitatea Maramureşului se înţelege cu Românul din Galaţi sau Brăila“[61].

[57] Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu*, în „Concordia“, II (1862), nr. 100 (144), p. 397.

[58] Al. Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superioară. Schiţa vol. III*, Sibiu, 1943, p. 157.

[59] Victor V. Grecu, *Un precursor al desăvîrşirii unităţii statale: Al. Papiu-Ilarian*, în „Familia“, IV (1968), nr. 10, p. 17.

[60] Al. Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superioară. Schiţa vol. III*, Sibiu, 1943, p. 3.

[61] Al. Papiu-Ilarian, *Memoriu inedit*, în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie“, I (1882), vol. I, p. 142.

Scanned with OKEN Scanner

Intervenţiile sale în problemele limbii sînt pătrunse de intenţia de a atenua divergenţele, de a convinge pe contemporani de necesitatea înţelegerii, pentru înfăptuirea scopului comun: unificarea şi cultivarea limbii literare. De pe această poziţie, el îşi manifestă dezacordul faţă de măsurile adoptate de adunarea de la Braşov a „Asociaţiunii", pentru că ele nu reprezentau voinţa întregii naţiuni române, purtînd semnele provincialismului. Opus acestor măsuri, el cere şi consideră, ca şi Heliade şi Negruzzi, că elaborarea ortografiei, care avea să contribuie substanţial la unificarea limbii, nu poate să fie decît rodul eforturilor unite, al înţelegerii în cadrul unei societăţi, alcătuită de cărturari din toate părţile locuite de români: „Numai bine să se ieie aminte că precum la 1851 am înţeles o societate compusă de literaţi din toate părţile române, iar nu numai de Ardeleni, sau Moldoveni, sau Munteni; de asemenea înţeleg şi acum; crezînd că ar fi trist cînd o ortografie ar purta semnele provincialismului; ar fi periculos cînd o asemenea ortografie ar veni exclusiv din partea literaţilor unei provincii unde, din nenorocire, de abia este încă iertat a vorbi şi scrie româneşte"[62].

Dacă unitatea limbii constituia un factor important în lupta pentru făurirea statului naţional unitar, în schimb, Papiu-Ilarian înţelegea că numai înfăptuirea unităţii statale va oferi condiţii depline pentru desăvîrşirea unificării limbii literare şi cultivarea ei: „Eu unul nu am îndoială, că din moment ce Românii din Transilvania vor păşi şi ei în viaţa publică a statului, natura şi necesitatea împrejurărilor înseşi îi va sili a lăsa pedantismul la o parte, aristocratismul, şi a vorbi şi scrie cum vorbeşte lumea Română"[63].

Ideile lui Papiu-Ilarian privind unitatea limbii şi desăvîrşirea formării statului naţional unitar român întregesc şi sporesc

[62] Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu*, în „Concordia", II (1862), nr. 100 (144), p. 396.

[63] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

deosebit de mult semnificaţia preocupărilor sale lingvistice, dominînd întreaga sa activitate.

*

* *

Personalitate de mare prestigiu în acel timp, Alexandru Papiu-Ilarian a dovedit şi în problemele limbii, ca şi în celelalte domenii, aceeaşi înţelegere superioară a imperativelor vremii, acelaşi simţ al realităţii, aceeaşi intuiţie a perspectivelor şi tensale, rămîne aceea a lui Al. Papiu-Ilarian.

Gîndirea sa lingvistică a cunoscut o evoluţie interesantă şi semnificativă, pornind de la ideile latiniste, îmbrăţişate în tinereţe, pînă la afirmarea competentă şi hotărîtă a unor principii deplin valabile privind cultivarea şi unificarea limbii literare, care au avut repercusiuni directe asupra scrisului său. Concepţia sa progresistă din anii maturităţii a fost determinată de observarea atentă a situaţiei concrete a limbii din timpul său, de sesizarea şi cunoaşterea aprofundată a nevoilor acesteia, de studierea şi preţuirea limbii poporului, de discernămîntul cu care a selectat în evoluţia acesteia elementele şi direcţiile pozitive. Datorită faptului că ideile din tinereţe nu erau originale, nu s-au bucurat de circulaţie deosebită şi n-au exercitat nici o influenţă, reprezentative pentru orientarea sa lingvistică rămîn convingerile ferme exprimate după jumătatea secolului, care definesc superioritatea poziţiei sale în problemele limbii, depăşind pe ceilalţi contemporani din Transilvania şi alăturîndu-se concepţiilor promovate de Negruzzi şi Russo. Părerile sale au avut darul de a contribui la răspîndirea şi statornicirea ideilor înaintate despre limbă, constituind o ripostă categorică la adresa latinismului.

Adept al alfabetului latin, Papiu-Ilarian a luptat pentru o ortografie fonetică, opiniile sale îndreptăţindu-l de a fi considerat cel mai consecvent şi mai tipic reprezentant al fonetismului în rîndul cărturarilor ardeleni ai generaţiei sale. Apărători

Scanned with OKEN Scanner

ai fonetismului în Transilvania au fost şi Aron Florian[64], Visarion Roman, Al. Lapedatu[65], Pavel Vasici[66], însă poziţia şi atitudinea cea mai intransigentă şi înaintată, prin toate articulaţiile sale, rămîne aceea a lui Al. Papiu-Ilarion.

El a arătat că acţiunea de cultivare a limbii trebuie să se bazeze în permanenţă pe limba poporului, ca un principiu călăuzitor, apreciind şi aportul împrumuturilor de cuvinte pentru îmbogăţirea limbii literare, în raport cu necesităţile dezvoltării ei. Toate preocupările trebuiau să ducă, în final, la unificarea limbii, factor important în lupta pentru făurirea statului naţional unitar român.

Ideile sale despre limbă constituie o contribuţie valoroasă la dezvoltarea şi unificarea limbii literare, ele reflectă o apreciere circumspectă şi matură a situaţiei şi necesităţilor acesteia, situarea hotărîtă, în toate împrejurările, pe poziţiile limbii poporului, ale cărui aspiraţii le-a apărat întotdeauna în activitatea sa.

Interesul viu al lui Alexandru Papiu-Ilarian pentru propăşirea neîntreruptă a limbii izvora dintr-o puternică dragoste şi preţuire faţă de limba noastră. Pentru caracterizarea acesteia şi a întregii sale atitudini faţă de limbă sînt deosebit de grăitoare cuvintele emoţionante, adresate tinerilor maghiari şi secui la adunarea din 25—26 martie 1848, de la Oşorhei. Sfătuindu-i să ceară respectarea limbii române în biserică şi şcoală, Papiu-Ilarian îi îndeamnă, totodată, să iubească limba noastră, să o preţuiască ca pe cel mai scump avut al naţiunii: „... această limbă dintîi provenitoare, ca şi naţiunea română — are o putere

[64] Victor V. Grecu, *Aron Florian şi problemele limbii române*, în volumul de faţă.

[65] G. F. Ţepelea, *Problema unităţii limbii literare în periodicele transilvane din preajma Unirii (1855)*, în „Limbă şi literatură", vol. 13, 1967, p. 143.

[66] I. Breazu, *Pavel Vasici şi problemele limbii*, în „Cercetări de lingvistică", X, (1965), nr. 1, p. 58.

Scanned with OKEN Scanner

manină, fermecătoare, această limbă, care o aseamănă un român cu un munte, peste care atîtea seminţii străine n-au putut străbate, ca să ne absoarbă; această limbă dulce, melodioasă o iubiţi, o preţuiţi, o păstraţi ca strămunii noştri — mai presus de toate; iubirea, preţuirea limbii voastre să n-aibă margini — aşa o iubiţi, cît cînd veţi muri, să mai rămînă în voi încă o scînteie, această scînteie din urmă să fie limba, cu care doară aţi putea atîţa încă odată flacăra vieţii în voi"[67].

67 * * * *Adresele din Mureş Oşorhei*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", XI, 1848, nr. 13, p. 101.

Scanned with OKEN Scanner

Timotei Cipariu şi latinismul

Considerat un reprezentant tipic al latinismului, moştenirea lingvistică a lui Timotei Cipariu a rămas mult timp insuficient şi denaturat cunoscută. Cercetările mai vechi[1], deşi au surprins unele aspecte pozitive, nu au coborît totuşi la o analiză profundă şi cuprinzătoare a operei sale. Aceasta s-a datorat atît aprecierii ei nediferenţiate, considerată ca produs al latinismului decadent[2], cît şi incompletei cunoaşteri şi aprofundări a gîndirii autorului, din prima perioadă a activităţii. În anii din urmă, i-au fost consacrate cîteva studii minuţioase şi competente[3], care au relevat elementele de rezistenţă ale operei lui Cipariu, dezvăluind însemnătatea ei pentru vremurile noastre. În şirul acestora, I. Pervain[4] şi G. Em. Marica[5] au sesizat spe-

[1] L. Şăineanu, *Istoria filologiei române. Studii critice*, Bucureşti, 1892, p. 165—169; O. Densusianu, *Literatura română modernă*, vol. III, Bucureşti, 1933, p. 12—17.

[2] D. Macrea, *Timotei Cipariu*, în „Limba română", IV, 1955, nr. 2, p. 12.

[3] I. Coteanu, *160 de ani de la naşterea lui Timotei Cipariu*, în „Limba română", XIV, 1965, nr. 3, p. 295—300; Mioara Avram, *Prima gramatică academică a limbii române*, în „Limba română", XV, 1966, nr. 5, p. 487—502; Flora Şuteu, *Proiectele ortografice ale Societăţii Academice Române*, în „Limba română", XV, 1966, nr. 5, p. 503—518.

[4] I. Pervain, *Timotei Cipariu şi „Foaia literară"*, în „Cercetări de lingvistică, VII, 1962, fascicula 1, p. 97—105.

[5] George Em. Marica, *Foaia pentru minte, inimă şi literatură*, Bucureşti 1969, p. 72.

Scanned with OKEN Scanner

cificul ideilor din perioada de început a preocupărilor lingvistice ale lui Timotei Cipariu.

*
* *

Analiza evoluției gîndirii lingvistice a lui Timotei Cipariu impune delimitarea, în cuprinsul acesteia, a două perioade.

Prima perioadă a preocupărilor lingvistice ale lui Timotei Cipariu este reprezentată prin colaborarea, după îndemnul lui Bariț[6], la „Foaia literară", în care publică două articole[7], iar apoi la „Foaia pentru minte, inimă și literatură"[8]. Ideile exprimate în aceste articole se remarcă prin realismul lor, Cipariu fiind susținătorul unor principii valoroase despre limbă, cu totul opuse celor la care va adera în perioada următoare.

Interesul pentru problemele limbii este mărturisit de autor ca o pasiune primordială, în care se contopesc laolaltă competența cu seriozitatea cercetătorului și de care va aminti mereu mai tîrziu: „. . . băgările de seamă asupra limbii și literaturii noastre cea mai desfătată cuprindere a vieții mele au fost și rămîne, — și nimic n-au trecut pe dinaintea ochilor mei fără de a gîndi cu cea mai serioasă luare aminte asupra oricărui fenomen"[9].

Împărtășind opinia lui Petru Maior, privind originea limbii române în latina populară, atenția lui Cipariu este reținută, mai întîi, de situația ortografiei cu litere latine, despre care constată că „este deosebită pînă la curiozitate". Ca și alți contemporani, el condamnă siluirile practicate: „O limbă ca a noastră este mai

[6] G. Bariț, Iohann Gött, Înștiințare literară, Brașov, 9 dec., 1837.

[7] Ț. * * * *Corespondenții între doi ardeleni asupra ortografii*, în „Foaia literară", I, 1838, nr. 6, p. 44—46; nr. 7, p. 54—55 și: *Domnule redactor*, în „Foaia literară", I, 1838, nr. 14, p. 106—108.

[8] Prof. Țipar, *Reflexii asupra ortografiei Dlui P. (Domnule redactor!)*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", I, 1838, nr. 2, p. 12—16; nr. 3, p. 20—23; nr. 4, p. 27—31.

[9] „Foaia literară", I, 1838, nr. 14, p. 106.

Scanned with OKEN Scanner

originală și mai adîncă, oricine ce socotește, — decît să o poată îmbrăca fieștecare croitoriu după fantasia sa, și să-i șază bine. Prin astfeliu de îmbrăcăminte după capriț, și nu după sistem, nu poate biata limbă altmintrelea să se vază, decît ca un arlechin pe teatru. Pînă ce ne vom uita la limbile străine și le vom lua de modeluri fără de a căuta înlăuntrul limbii noastre tot într-aceea galimatie vom rămînea"[10]. De aici, concluzia sceptică: „De-parte sîntem încă dară de acea epocă, cînd să vedem o ortografie cu litere latinești întemeiată și de toți primită"[11]. Pînă atunci — paradoxal, în raport cu „ura nespusă asupra slovelor", — acceptă mai bine folosirea acestora, pentru că recunoaște în ele originalele grecești: „Pînă atunci ar fi bine, cu mult mai bine, să scriem cu ce au scris și moșii noștri, . . . aceasta ne-ar face și mai cinstiți în ochii următorilor noștri, și ar folosi mai mult, decît toate formele din afară ce le vînăm"[12]. Recunoscînd fiecăruia dreptul de a urma în scriere „dialectul" său[13], ceea ce nu constituia o inconsecvență[14], Cipariu urmărea de fapt să surprindă în această diversitate elementele unificării, care constituia scopul final: „Numai să ajungem cu toții la aceeași țintă de obște".

Remediul pentru lichidarea anarhiei scrierii era elaborarea unei ortografii unitare. În stabilirea principiului acesteia, Cipariu este, în perioada respectivă, un adept al fonetismului: „Una socotesc a fi de lipsă, însă și aceasta nu așa, cît să nu poată a să lăsa fără păcat, — adecă, ca scriind să nu scriem ce nu grăim"[15].

Vorbind despre epoca în care vom avea o ortografie „întemeiată și de toți primită", Cipariu susține necesitatea împărtășirii părerilor, pentru ca, prin confruntarea lor, să se ajungă la un consens între cărturari, în vederea unificării limbii, mijlocul cel mai adecvat acestei consultări fiind publicistica și cu

[10] Ț. * * * *Corespondenții între doi ardeleni . . .*, p. 54.
[11] *Ibidem*, p. 55.
[12] Prof. Țipar, *Reflexii asupra ortografiei . . .*, p. 30.
[13] Ț. * * * *Corespondenții între doi ardeleni . . .*, p. 45.
[14] I. Pervain, *op. cit.*, p. 101.
[15] Ț. * * * *Corespondenții între doi ardeleni . . .*, p. 45.

Scanned with OKEN Scanner

deosebire foaia lui Bariț: „Mai întîi e de lipsă o mai mare împărtășire de idei între învățații neamului, de la cari atîrnă tot lucrul, de cum au fost pînă acum, dacă voim epoca aceea așteptată să o apropiem. Și eu nu pociu să aflu o mijlocire mai bună decît Foaea Dtale spre acest sfîrșit . . ., precum și spre altele de obște interesătoare dări în cunoștință; întru care să se asculte glasurile t u t u r o r deopotrivă“[16]. Din acest motiv refuză să recunoască autoritatea „Societății literare“, care nu reprezenta toată românimea: „Iară o societate singură, și numai din partea unei Țări, fie aceea din ori care mădulări și ori cît de învățată, nu poate să nădăjduiască o cuprindere de obște a hotărîrilor sale, mai mult decît o persoană singură“[17].

Elaborarea ortografiei, arată Cipariu, presupune o deplină cunoaștere a gramaticii. De aceea nu se învoiește cu „metodul ce vrea neștine a-l urma întru așezarea unei ortografii regulate fără Gramatică“. Atribuind acestei practici cauzele multor rătăciri, el atrage atenția „procopsiților neamului“ asupra utilității gramaticii, întrebîndu-i „de se poate socoti o ortografie fără de cunoștință gramaticească“[18].

Observații valoroase formulează Cipariu, în această perioadă, și cu privire la lexic. Adoptînd opiniile lui Heliade, privind structura vocabularului, constată că înaintașii noștri, nelipsiți „de un tact adînc“, în „scrisorile și întoarcerile de pe alte limbi“, care sînt „un model neprețuit pentru toți următorii, vrednic de urmat“, „au întrebuințat s l a v o n i s m u r i, unele fără de nici o întocmire după limba sa, pentru că era sfințite prin graiul de obște bisericesc și politicesc, — altele cu ceva aplicare“[19]. Cipariu acceptă slavonismele vechi, dar le respinge pe cele noi, fiind de aceeași părere cu Bariț: „Și întru aceasta sînt de o judecată cu D.Ta, cînd nu-ți plac slavonismurile cele

[16] T. * * * *Corespondenții între doi ardeleni* . . ., p. 55.
[17] *Ibidem*, p. 55.
[18] *Ibidem*, p. 54.
[19] T. C i p a r i u, *Domnule redactor!*, în „Foaia literară“, I, 1838, nr. 14, p. 106.

nouă, — cele vechi le sufăr, şi le sufăr ca şi omul sărac, care nu-şi poate schimba zdrenţele cu veşminte nepeticite“[20]. Datorită vechimii şi valorii acumulate, acestea nici nu pot fi eliminate fără a dăuna limbii: „Cu sila de vrea cineva să le împingă, sînt mai tari, decît să poată cineva avea nădejde de urmare după poftă; — de cad ar face prea multe risipituri“. Din aceste cauze, cu toate că le consideră o „zdrenţă“, Cipariu se opune, în această perioadă, eliminării lor, chiar în pofida latinismelor!: „Dară dintru acelaşi principiu nu socotesc că ar fi cuviincios ca o zdrenţă să o schimbăm cu alta. Vrea cineva să lapede zdrenţa slavonească, şi să îmbrace alta latinească, italienească, franţozească, . . . după moda nouă . . ., zdrenţa tot rămîne zdrenţă“[21]. „Moda nouă“ generase o mare anarhie în domeniul vocabularului. Pornind de la pilda lui Gottsched — „ideal de chipul cultivării limbilor, cum nu trebuie să fie“, — Cipariu detestă inovaţiile lexicale, dezvăluind gravele lor consecinţe: „dintr-un întîi în traduceri, apoi în lucrări originale, mi se pare că vom să avem acuşi atîtea limbi româneşti, cîte sînt, pre care le urmează literaţii noştri —, franţezo-neamţo-unguro-românească“.

O idee preţioasă, exprimată în această vreme, este aceea a unităţii limbii, prin care continuă, ca şi Bariţ, opiniile exprimate de Heliade Rădulescu la 1836 şi însuşite de către contemporani[22]. Spre deosebire de alte ţări, Cipariu atestă comunitatea limbii românilor: „Românii să înţăleg din ori ce corn de lume să fie“[23] şi atribuie filologilor sarcina de a contribui la „uniformizarea“ limbii. El salută acest scop pe care şi l-a propus „Societatea literară“ din Bucureşti şi accentuează datoria acesteia de a lucra pentru unificarea limbii: „Scopul Societăţii aceştiia — uneform. (izarea) limbii — este negreşit foarte fru-

[20] *Ibidem*, p. 107.

[21] *Ibidem*, p. 107.

[22] Vezi: Ion Gheţie şi Mircea Seche, *Discuţii despre limba română literară între anii 1830—1860*, în „Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea“, vol. I, Buc., 1969, p. 263, 264.

[23] Ţ. * * * *Corespondenţii între doi ardeleni* . . ., p. 45.

Scanned with OKEN Scanner

mos, şi de ar fi cu putinţă ca oarecîndva să se dobîndească — după prinţipurile ce şi le-au propus Soţietatea: *a asculta pre toţi şi a alege ce este mai bun,* dobîndirea lui ar fi cea mai scumpă dobîndă în literatura noastră. O limbă pe care toţi învăţaţii românilor să o scrie, să o vorbească şi toţi rom.[ânii], şi cei neînvăţaţi să o înţeleagă! O, ce scump odor ar fi acesta şi cît de fălos ar putea să fie românul întru stăpînirea lui!"[24]. Exprimat embrionar, acest imperativ îşi va spori tot mai mult semnificaţia în gîndirea lui Cipariu şi va deveni fundamentul întregului edificiu al sistemului său etimologist.

Elocventă pentru întregirea ideologiei sale din etapa iniţială este şi atitudinea corectă şi modestă, pe care o adoptă faţă de părerile sale. Departe de a le considera nişte adevăruri ineluctabile, el admite cu circumspecţie perspectiva completărilor sau retuşărilor competente: „Părerile mele sînt din convingere întreagă, însă de o fire de a primi orice îndreptare cu temeiuri"[25].

Principiile exprimate de Timotei Cipariu în aceste articole dovedesc că nu a fost „un exponent al latinismului"[26], în tot cuprinsul activităţii sale. La începutul acesteia, el a formulat judecăţi mature şi utile privind situaţia şi dezvoltarea limbii. Ele se înscriu în ideologia lingvistică din acel timp, dominată de ideile lui Heliade şi ale scriitorilor grupaţi în jurul „Daciei literare". Aşa cum s-a arătat, „opiniile lui Heliade Rădulescu au cunoscut un larg ecou în rîndul oamenilor de cultură ai epocii, care şi-au însuşit, cu unele întregiri de amănunt, teoria sa lingvistică"[27]. Elementele acesteia pot fi surprinse în întreaga gîndire lingvistică din Transilvania. Prin promovarea lor, Cipariu, ca şi alţi reprezentanţi ai generaţiei revoluţionare, se integrează în procesul unitar al luptei comune pentru unificarea şi cultivarea limbii noastre.

[24] T. Cipariu, *Reflecsii nepretenzive a unui ardelean asupra regulilor Societăţii literale din Bucureşti,* Biblioteca Academiei R. S. România, Filiala Cluj, fond Blaj, mss. nr. 275, f. 11 (apud I. Pervain, *op. cit.*, p. 102).

[25] Ţ. * * * *Corespondenţii între doi ardeleni* . . . , p. 55.

[26] D. Macrea, *op. cit.*, p. 12.

[27] Ion Gheţie şi Mircea Seche, *op. cit.*, p. 269.

Scanned with OKEN Scanner

După cîteva luni, a publicat un alt articol: *Reflexii asupra ortografiei Dlui P.*[28], în care întreprinde o scrutare severă a ortografiei lui Vasilie Popp[29]. Pe lîngă reluarea unor idei anterioare, autorul își exprimă credința că modificările survenite în limba română nu pot altera esența ei și, atestînd la contemporani convingerea cu privire la stricăciunea produsă de slavonisme, speră în eliminarea lor cît mai curînd[30]. În ce privește ortografia, aprobă principiul fonetic, urmat de Popp, dar respinge regulile propuse, pentru inconsecvența lor față de principiul formulat[31]. Totodată admite, ca și înainte, libertatea opiniilor, din înfruntarea cărora să se ivească adevărul[32]. În acest articol, tendințele etimologiste nu au atins gradul de condensare la care vor evolua ulterior, nici nu s-au concretizat în reguli ortografice propriu-zise. *Reflexiile* conțin germenii ce vor încolți în *Estractul de ortografie* și își vor dezvălui roadele etimologiste în sintezele ce vor urma.

*

Cu *Estractul de ortografie*[33], publicat în 1841, începe a doua etapă din evoluția convingerilor lui Timotei Cipariu. Ideile s-au cristalizat, desigur, mai înainte, ele dobîndesc însă o formulare lapidară abia acum, cînd autorul intervine cu observații amănunțite pentru a motiva noua sa orientare și principiul adoptat.

[28] Vasilie Popp, *Disertație despre ortografie,* în „Foaia literară", I, 1838, nr. 8, p. 141—144; nr. 20, p. 157—160; nr. 21, p. 164—166.

[29] Vezi: N. A. Ursu, *Părerile doctorului Vasilie Popp asupra ortografiei românești cu litere latine,* în „Studii și cercetări științifice", Iași, Seria filologie, VII, 1956, fasc. 2, p. 35—49.

[30] Prof. Țipar, *Reflexii asupra ortografiei Dlui P. (Domnule redactor!)* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", I, 1838, nr. 3, p. 23.

[31] *Ibidem,* p. 23.

[32] *Ibidem,* p. 30.

[33] T. Cipariu, *Estract de ortografie cu litere latinești, pre temeiul limbii și ortografiei Bisericești, și osebirea Dialectelor precum s-au urmat de la 1835 în tipografia din Blaj,* în „Foae pentru minte, inimă și literatură", IV, 1841, nr. 25, p. 195—198; nr. 26, p. 202—207.

Scanned with OKEN Scanner

Factorii care au determinat îndepărtarea autorului de ideile susținute inițial sînt atît de natură lingvistică cît și de natură istorico-politică.

În domeniul lingvistic, mobilurile au fost unificarea limbii și relevarea originii latine a limbii noastre. „Demonstrarea esenței romanice a limbii române și realizarea limbii literare unitare" constituiau problemele esențiale ce preocupau cele două curente, etimologismul și fonetismul, „în dorința de a sluji cu abnegație cauza scumpă a propășirii culturii naționale"[34].

Locul și însemnătatea unității limbii pentru Timotei Cipariu nu au fost sesizate de nici unul dintre cercetătorii care s-au ocupat de opera acestuia, pînă în ultimii ani[35]. Într-o sinteză care relevă coordonatele principale ale gîndirii lui Cipariu, ce îi asigură perenitatea, I. Coteanu semnalează că „el nu apără principiul etimologic numai pentru că în felul acesta s-ar reda mai bine caracterul latinesc al limbii române. El are în vedere și o necesitate a vremii, necesitatea de a folosi ortografia ca un mijloc de *unificare* a limbii naționale"[36].

Unitatea limbii ocupă locul primordial în gîndirea lui Timotei Cipariu, constituind scopul suprem, care trebuie să călăuzească toate eforturile filologilor. Dezvăluind semnificația acesteia, în raport cu situația limbii în vremea sa, Cipariu este convins că: „A venit timpul să ne u n i f i c ă m limba, să-i stabilim formele și să-i purificăm materialele, de la care nimănui să nu fie iertat a se abate după capul și placul său"[37]. Necesitatea unificării este mai acută în ortografie: „Fiindcă fundamentul a toată ortografia e u n i t a t e a l i m b e i . . ., întîiul postulat pentru ortografie este statorirea unității limbii române"[38]. Proclamînd

[34] F l o r a Șuteu, *op. cit.*, p. 511.

[35] D. M a c r e a, *Lingviști și filologi români*, Buc., 1959, p. 70.

[36] I. C o t e a n u, *op. cit.*, p. 296.

[37] T. C i p a r i u, *Principii de limbă și de scriptură*, Blaj, 1866, p. 349.

[38] T. C i p a r i u, *Gramateca limbei române. Partea I. Analitica*, București, 1869, p. 147; i d e m: *Elemente de limbă română după dialecte și monumente vechi*, Blaj, 1854, p. 83.

Scanned with OKEN Scanner

această cerinţă, Cipariu ajunge inevitabil la mijlocul satisfacerii ei: „Unitate în limbă, — unitate în ortografie, — două puncte atît de strîns legate între sine, cît una fără de alta nu se poate cîştiga, ... — se pot realiza numai prin adoptarea principiului etimologic“[39]. Din modul cum a conceput acest raport, rezultă specificul etimologismului lui Timotei Cipariu, aşa cum se va vedea mai departe.

Considerarea etimologismului, a latinismului, ca un scop în sine, i-a făcut pe cercetătorii anteriori să nu sesizeze adevărata semnificaţie a unităţii limbii în concepţia lui Cipariu. Apreciat prin prisma finalităţii atribuite de autor, etimologismul nu mai apare ca un scop în sine, ci reprezintă o cale de unificare a limbii: „Spre unificarea ortografiei române, afară de suplinirea literelor, ce ne lipsesc, ... mai întîi e de lipsă unificarea limbei, care nu se poate face, decît prin stabilirea formelor mai corecte gramatice şi lexicale, şi adoptarea acestor forme de toată românimea scriitoare“[40]. Deci „principala condiţie care se cere unui cuvînt pentru a figura în vocabularul limbii unificate este latinitatea lui“[41]. Că nu etimologismul stă pe primul plan o dovedeşte şi analiza imaginii evoluţiei ideilor sale. Punctul de plecare, care apare din prima perioadă, este unitatea limbii, etimologismul fiind posterior. El a ajuns la etimologism, considerînd, eronat, latinitatea drept o cale a unificării limbii. După cum precizează mai tîrziu, în partea a doua a gramaticii, etimologismul este un „corectiv şi regulator“. „De aceea, dacă voim să avem una limbă ... este de lipsă un criteriu, sau principiu regulativ, după care alegîndu-se pronunţia şi forma cea mai bună a limbei şi limba să se unifice şi mai tare în scris ... Iar acest criteriu sau principiu nu se poate afla, decît în sistema formelor etimologice ... şi această sistemă e principiul etimolo-

[39] T. Cipariu, *Principii de limbă şi de scriptură*, p. 299.
[40] T. Cipariu, *Principii de limbă şi de scriptură*, p. 298.
[41] Ion Gheţie şi Mircea Seche, *op. cit.*, p. 268.

gic"[42]. Unitatea limbii este constant promovată de Cipariu și constituie dominanta prezentă în tot cuprinsul operei sale.

Alături de unificarea limbii, al doilea factor lingvistic, care a determinat aderarea lui Timotei Cipariu la etimologism, a fost dovedirea caracterului romanic al limbii române, idee prin care continuă gîndirea reprezentanților Școlii Ardelene. Această necesitate era amplificată de faptul că cei ce contestau originea latină a limbii române invocau, printre argumente, elementele străine ce au pătruns în lexicul ei. Consecința logică ce rezulta de aici era că, pentru a infirma aceste neadevăruri, limba trebuia curățită de ingredientele care îi frînau dezvoltarea. În această operație de unificare și „cultivare" — după conceptul ciparian: purificare — Timotei Cipariu opune stadiul anterior, inițial, al limbii, celui actual. El consideră că, la început, limba noastră „era cu mult mai c u r a t ă în forme și mai a v u t ă în cuvinte romane de cum este astăzi" (PLS[43], 3). Ca urmare a corupției ulterioare, dacă numai în ultimele două secole s-a pierdut atîta, cît de mari — se întreabă autorul — vor fi fost aceste pierderi cu peste 1 000 de ani în urmă (PLS, 4, 253). Pentru acoperirea golurilor și eliminarea impurităților, preconizează, în domeniul vocabularului, trei surse: reînvierea formelor latine părăsite de curînd; adoptarea elementelor latine, conservate în dialectele din sudul Dunării și împrumuturile din limbile romanice. În acest fel latinismul constituia un principiu, un mijloc de unificare și cultivare a limbii, dacă nu cel mai important. Pentru satisfacerea acestor cerințe, în domeniul ortografiei, Timotei Cipariu preconiza o concordanță deplină între natura limbii și modul scrierii ei: „Natura limbei românești e r o m a n ă - l a t i n ă . . . De aceea și costumul ei nu poate să fie decît r o m a n o - l a t i n" (PLS, 295). Pentru el „semnul grafic nu era numai purtătorul unui înțeles, ci ele-

[42] T. C i p a r i u, *Gramateca limbei române. Partea II. Sintetica*, București, 1877, p. 313—314.

[43] T. C i p a r i u, *Principii de limbă și de scriptură*, Blaj, 1866.

Scanned with OKEN Scanner

mentul constitutiv al esenței tipologice a unei limbi"[44]. În acest fel, reflectarea esenței romanice a limbii putea fi realizată prin etimologism, căruia i se recunoaște competența de a asigura unitatea limbii prin revitalizarea formelor curate și unitare de odinioară, cînd nu se exercitase corupția ce o caracteriza în timpul său.

Factorii de ordin istorico-politic care au cauzat îmbrățișarea latinismului au fost apărarea drepturilor limbii române, împotriva politicii de deznaționalizare, al cărei prim obiectiv îl constituia limba, și lupta pentru egala îndreptățire politică. În situația specifică din Transilvania, romanitatea și continuitatea erau arme de prestigiu împotriva adversarilor. Latinismul a servit cauzei naționale și politice în lupta împotriva detractorilor originii și drepturilor limbii și națiunii române.

Hotărîtor pentru orientarea lui Timotei Cipariu, adăugînd la sobrietatea științifică a strădaniilor sale patosul și verva luptei politice, a fost proiectul de lege, adoptat de dieta Transilvaniei, în 1842, privind maghiarizarea limbii, care a produs o vie reacție în rîndul poporului român. Estompîndu-și revolta, în fața rigorilor cenzurii, Bariț se rezumă să noteze că, pe români, vestea „i-a străbătut ca razele unui trăznet"[45] și lansează un înțelept manifest conaționalilor[46]. La rîndul său, Simion Bărnuțiu reacționează printr-un aspru rechizitoriu[47]. Cu acest prilej, canonicii din Blaj înmînează episcopului un „Protest"[48], pentru a-l prezenta împăratului. Acest protest, atribuit lui Bărnuțiu[49],

[44] Flora Șuteu, *op. cit.*, p. 512.

[45] * * * *Știri de la Dietă*, în „Gazeta Transilvaniei", V, 1842, nr. 6, p. 22.

[46] G. Bariț, *Către Românimea din Transilvania. Fraților!*, în „Gazeta Transilvaniei", V, 1842, nr. 11, p. 41—42.

[47] Bț. (S. Bărnuțiu), *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", XVI, 1853, nr. 38, p. 285—288; nr. 39, p. 296—298.

[48] *Protestul Consistoriului din Blaj contra limbii ungurești la* anul 1842, publicat de G. Bogdan Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 209—211.

[49] G. Bogdan Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, Buc.. 1924, p. 54.

Scanned with OKEN Scanner

a fost alcătuit de Timotei Cipariu, după cum rezultă dintr-o scrisoare trimisă acestuia de către Alexandru Papiu-Ilarian[50]. În urma unei ample analize a nedreptății și consecințelor hotărîrii dietei, Cipariu își exprimă refuzul categoric, întemeiat pe pericolul ce ar urma: „Mărturisim însă sincer, că nu numai după zece ani, dar nici după zece veacuri, ba niciodată, în vecii vecilor, noi și națiunea noastră nu putem fi obligați printr-o lege care, pentru datinile și credința noastră, pregătește un pericol și un obstacol, iar pentru *națională* noastră ruină și pieire"[51]. Asemenea măsuri extremiste îi determinau pe români să prefere mai de grabă menținerea latinei[52]. Revendicarea latinei în Transilvania constituia astfel o ripostă la tendințele de deznaționalizare.

Timotei Cipariu s-a integrat în lupta pentru drepturile națiunii române, nu numai prin participarea la evenimentele politice, după cum este bine cunoscut, ci și prin intermediul presei, despre care credea că, alături de alți factori, „ne poate scăpa naționalitatea și limba de apunere și amenințările contrariilor"[53]. Periodicele transilvănene din această vreme cuprind un vast dosar al procesului limbii[54], în care, alături de celelalte personalități, Timotei Cipariu a intervenit cu competența și prestigiul său în apărarea drepturilor firești ale limbii române, luînd poziție energică atît împotriva celor ce îi negau romanitatea[55], cît și împotriva insinuărilor ce urmăreau să conteste

[50] Keith Hitchins, *Alexandru Papiu-Ilarian și Timotei Cipariu: șase scrisori*, în „Anuarul Institutului de istorie națională", Cluj, IX, 1966, p. 306—307.

[51] G. Bogdan Duică, *op. cit.*, p. 211.

[52] * * * *Știri de la Dietă*, în „Gazeta Transilvaniei", V, 1842, nr. 6, p. 23.

[53] * * * *De la redacțiune*, în „Organul național, I, 1848, nr. 5, p. 24.

[54] Vezi: *Lupta „Gazetei Transilvaniei" pentru drepturile limbii române*, în volumul de față.

[55] „Organul luminării", I, 1847, nr. VIII, p. 36, și în PLS, 233.

Scanned with OKEN Scanner

dreptul folosirii ei[56]. Atitudinea promovată în aceste intervenţii, ca şi în „Protest", a avut ca principiu echitatea şi respectarea drepturilor celorlalte naţionalităţi[57], amintind, reluînd chiar, ideile şi termenii lui Bariţ[58]. În contextul realităţilor politice transilvane, latinitatea fusese ridicată la rangul de principiu cultural şi politic[59]. Ea a stimulat interesul lui Cipariu, deoarece îi furniza argumentele necesare privind originea, unitatea şi virtuţile limbii, în lupta pentru apărarea drepturilor acesteia. Adeziunea lui Cipariu a fost amplificată, astfel, de realităţile istorice, limba avînd o profundă semnificaţie politică, aşa cum recunoştea Bariţ: „Chestiunea limbii, întoarsă şi sucită ori cum vei vrea este în zilele noastre o chestiune nu numai naţională, ci totodată şi politică"[60]. Din această semnificaţie rezultă efortul colectiv pentru unificarea şi perfecţionarea ei.

*

În cea de a doua perioadă, care începe după 1841, Timotei Cipariu acordă credit deplin capacităţii latinismului de a contribui la unificarea şi cultivarea limbii, devenind teoreticianul acestuia. Ideile sale privitoare la gramatică au fost minuţios cercetate, relevîndu-se valoarea lor pentru acel timp şi pentru zilele noastre[61]. De aceea, analiza se va concentra asupra ortografiei, unde continuitatea ideilor se poate urmări de-a lungul

[56] T. Cipariu, *La critica din „Korunk"*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIV, 1861, nr. 99, p. 412; nr. 100, p. 415.

[57] Biblioteca Academiei R.S. România, Filiala Cluj, Dosar 539, Varia, cf. D. Macrea, *op. cit.*, p. 10.

[58] Vezi: G. Bariţ, *Epistolă deschisă către Dn. Daniil Dozsa, Redactorul jurnalului „K. Közlöni"*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIII, 1860, nr. 39, p. 158.

[59] Cf. G. Em. Marica, I. Hajós, C. Mare, C. Rusu, *Ideologia generaţiei române de la 1848*, Bucureşti, Ed. politică, 1968, p. 149.

[60] G. Bariţ, *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIII, 1860, nr. 32, p. 127.

[61] Mioara Avram, *Prima gramatică academică a limbii române*, în „Limba română", XV, 1966, nr. 5, p. 487—502.

Scanned with OKEN Scanner

întregii sale activități, fiind prezentă în toate lucrările și constituind, totodată, capitolul cel mai elocvent pentru evidențierea opiniilor autorului.

Dacă la 1841 nu era „încă convins de neapărata trebuință de a scrie românește cu litere latine"[62], mai tîrziu susține literele pe baza principiului că scrierea trebuie să reflecte natura limbii: „A scrie cu litere latine astăzi e dorința tuturor românilor..., pentru că sîntem români de viță latină..., și limba ne e română iarăși de origine latină și apoi pentru că toate celelalte națiuni..., cîte sînt de aceeași viță romană — latină scriu cu litere latine", (PLS, 293).

În *Estractul de ortografie,* unde apare pentru prima dată semnătura *T. Cipariu,* recunoscînd că „temeiul a toată ortografia e voroava sau pronunția de obște, după carele se scrie precum se vorbește" (*Estract,* 195), autorul justifică abandonarea principiului și neputința scrierii fonetice, datorită diversificării ce ar amenința scrierea, ca urmare a diversității pronunțării. Motivarea are în vedere unitatea limbii ca o cerință esențială: „Limba română vrînd a o scrie cu litere latinești, e cu neputință a o scrie întru toate precum se grăiește, pentru că nici în voroava de obște nu aflăm *acea unire ce se poftește în scriere...* Din pricina din urmă, de am scrie precum se grăiește, am autoriza o mulțime de dialecte, care ne-ar depărta prea mult de la *unimea* (subl. n.) limbii române" (*Estract,* 196).

Prioritatea acordată unității limbii determină profilul particular al latinismului așa cum se înfățișează la Timotei Cipariu. El se conturează prin opiniile sale în raport cu uzul vorbirii și principiul fonetic, prin atitudinea față de latinomanie și de propriul său sistem, prin promovarea înțelegerii între filologi și încrederea în perspectivele desăvîrșirii limbii.

Dezvoltarea și unificarea limbii, respectiv a ortografiei, cu ajutorul etimologismului, trebuie să se întemeieze pe o realitate lingvistică și anume pe uzul vorbirii. S-a observat[63] că Cipariu

[62] T. Cipariu, *Estract de ortografie...*, p. 195.
[63] I. Coteanu, *op. cit.*, p. 297.

Scanned with OKEN Scanner

nu era împotriva uzului vorbirii ca temei al ortografiei: „sîntem cu totul pentru uzul vorbirei românesc, urmîndu-l, cercîndu-l, culegîndu-l și examinîndu-l din toate monumentele istorice despre limba românească, după toate dialectele ei ce ne sînt cunoscute“ (PLS, 346 și 299). El formulează principiul că „baza și fundamentul oricărei ortografii nu poate fi decît însuși uzul vorbirei..., iar corectivul și regulatorul etimologia limbei“. Pronunțarea fiind însă foarte variată (*Analitica*[64], 148), „dacă uzului vorbirei nu se va pune un regulativ..., în loc de una limbă ar apare o mulțime de limbe...“ (*Sintetica*[65], 313), ceea ce ar frînge unitatea limbei, care e fundamentul a toată literatura, și prin urmare și a toată ortografia“ (*Analitica*, 150, ELR[66], 84). Rezultatul trebuia să fie pronunțarea literară unitară, care să ducă la unificarea limbii: „uzul limbei regulat, prin care divergențele locale în vorbire și pronunțare se delătură, iar unificațiunea limbei se efectuește, și printr-însa unificațiunea ortografiei“ (PLS, 299 și *Analitica*, 152). Această operație de șlefuire a pronunțării presupunea însă un punct de plecare. Este semnificativ faptul că, la 1877, Cipariu recomandă graiul muntean, pe care îl abandonează apoi în favoarea celui bisericesc (*Sintetica*, 314). Considerînd eronat evoluția limbii din ultimele secole un proces regresiv (PLS, 4), din care cauză nici un grai nu putea servi ca bază (PLS, 258, 261, 299; *Analitica*, 150), Cipariu recurge la vechea limbă bisericească. Departe de a o socoti un model (PLS, 8), cum credeau unii cărturari de peste Carpați[67] ci, dimpotrivă, precizînd, ca și

[64] T. Cipariu, *Gramateca limbei române. Partea I. Analitica*, Buc., 1869.

[65] T. Cipariu, *Gramateca limbei române. Partea II. Sintetica*, Buc., 1877.

[66] T. Cipariu, *Elemente de limbă română după dialecte și monumente vechi*, Blaj, 1854.

[67] Cf. G. Em. Marica, I. Hajós, C. Mare, C. Rusu, *op. cit.*, p. 147.

Scanned with OKEN Scanner

Heliade[68], că este ea însăşi perfectibilă[69], o preferă, în virtutea aceluiaşi criteriu, pentru unitatea ei: „rămînem pe lîngă forma limbei bisericeşti, ca ceea ce este pretutindenea receptă, şi tuturor românilor cunoscută, luîndu-o de bază şi regulîndu-o în punctele divergente..., şi limba va fi una" (*Sintetica*, 315). Pe această variantă trebuia să se exercite acţiunea de regularizare a etimologismului, sintetizată în deviza înscrisă în „Organul luminării": litere latine şi limbă cît s-ar putea mai curată"[70] (PLS,1). Ea şi-a găsit concretizarea deplină în „Organul luminării", pe care „Telegraful român", promovînd o atitudine mult mai moderată, îl aprecia ca „un jurnal în privinţa limbei şi ortografiei ultraradical"[71].

Preconizînd unificarea limbii cu ajutorul etimologismului, Cipariu nu era exclusivist[72]. El nu face numai concesii[73] fonetismului, ci, recunoscînd utilitatea lui reală: „Principiul în sine e natural şi de aceea demn de a fi urmat, unde se poate" (*Sintetica*, 309), afirmă necesitatea îmbinării lor: „... nu numai etimologia, ci şi fonetica limbei româneşti au drept de a fi respectate şi preţuite în stabilirea formelor limbei gramaticale şi ortografice" (PLS, 343, *Analitica*, 167).

În virtutea aceleiaşi finalităţi, Cipariu promovează prudenţa şi echilibrul în aplicarea etimologismului şi stabileşte anumite limite: „Etimologiştii în aplicarea principiului său să se ferească a abuza, trecînd peste marginile reale ale limbei româneşti, în regiuni ideale, prin care limba românească însăşi înceată a mai fi reală, ci devine numai una ficţiune, şi imaginară cu ortografie cu tot" (PLS, 342; *Analitica*, 168). Invocînd

[68] Cf. Ion Gheţie şi Mircea Seche, *op. cit.*, p. 266.
[69] „Organul luminării", I, 1847, nr. V, p. 20.
[70] „Organul luminării", I, 1847, nr. IV, p. 16.
[71] P. P., *Jurnalistica cu istoria şi foloasele ei*, în „Telegraful român", VI, 1858, nr. 15, p. 55.
[72] Cf. M. Avram, *op. cit.*, p. 499.
[73] Cf. O. Densusianu, *Literatura română modernă*, vol. III, Buc., 1933, p. 12.

812

Scanned with OKEN Scanner

particularităţile şi specificul românesc al limbii, care o deosebesc de latină şi de celelalte limbi romanice (PLS, 343; *Sintetica*, 291), Cipariu combate anarhia (PLS, 348) şi imitaţiile: „Limba română n u este cea latinească, şi de aceea nu este cu necesitate să o imităm chiar în contra uzului general al limbei româneşti . . . — căci astfel — s-ar deschide una uşă prea largă pentru orice inovaţiune sub pretext de etimologie latină“ (*Sintetica*, 316), El condamnă deopotrivă excesele: „S-au făcut multe erori şi chiar excese, dacă etimologistul sau încarcă ortografia cu prea multe regule fără necesitate, sau întru adulmecarea etimologiei trece peste uzul limbei româneşti“ (*Sintetica*, 311); precum şi latinomania, arătînd că sînt de „cei ce vor să derive toate cuvintele, şi cele străine, din limba latină“ (PLS, 353; *Sintetica*, 317).

Aceleaşi raţiuni definesc şi atitudinea faţă de latinizare, considerată ca un proces deliberat şi necesar, limitat între „marginile cuvenienţei şi strictei necesităţi“ (PLS, 269). Cipariu se dovedeşte un spirit ponderat, orientîndu-se după nevoile concrete: „Noi nu latinizăm, decît unde nu ne este cu putinţă a ne răspunde cugetele cu spresiuni numai uzitate româneşti“ (PLS, 264). Operaţia presupune selecţia şi adaptarea elementelor, după cum accentuează autorul: „Nu numai şi între acestea facem alegere, preferînd adică pe cele cu forme mai analoge formelor româneşti, ci şi r o m â n i n d u-l e după cît sufăr împrejurările; şi aceasta facem nu numai cu cele l a t i n e, ci şi cu alte oricari luate din limbele romane“ (PLS, 265). El ţine să precizeze că ceea ce alţii socoteau adesea latinizare erau de fapt cuvinte de origine latină pe care le-a luat din uzul vechi al limbii româneşti (PLS, 269).

În scopul unificării şi cultivării limbii, Cipariu subliniază şi în această perioadă necesitatea apropierii şi înţelegerii între filologi, pe care o proclamă în adunarea „Astrei“, de la Braşov, din 1862: „Coînţelegere, apropiere şi atragere sînt de lipsă spre a începe şi-a continua opul perfecţionării raţionale a limbii ro-

Scanned with OKEN Scanner

mâneşti“[74]. Mai tîrziu, îşi exprimă încrederea în realizarea acestui consens, pentru înfăptuirea ţelului: „românul tot poate să vină la coînţeles, . . . încă chiar şi în obiecte de mai atîta importanţă, cum este unificarea limbei şi a scripturei“ (PLS 349). Ca şi în prima perioadă, Cipariu păstrează şi acum o atitudine obiectivă faţă de ideile sale, pe care nu le consideră absolute şi le subordonează aceluiaşi scop: „Atestăm cu sinceritate că convicţiunilor acestora nu urmărăm cu esactitate, mai bine voind a sacrifica unele dintru inse, numai pentru ca aşa mai mult să ne putem apropia unii de alţii“ (PLS, 249).

Cu aceste convingeri Cipariu şi-a alcătuit sistemul său, pe care l-a urmat cu consecvenţă, apărîndu-l cu pasiune împotriva atacurilor adversarilor. Între acestea, l-a afectat cel mai mult critica lucidă şi severă a lui Alexandru Papiu-Ilarian[75], dovadă că o menţionează în *Principiile* sale (PLS, 350), căruia i-a ripostat inflexibil, printr-o violentă polemică în periodicele vremii[76].

Opiniile din această perioadă dovedesc că Cipariu nu a fost un reprezentant al latinismului în faza sa de decadenţă[77]. Cu o logică severă ele au fost reluate constant, la aceeaşi scară, intervenţiile ulterioare constituind doar adausuri menite să îmbogăţească argumentaţia, fără a adînci exagerările. Şi în această perioadă latinismul său este temperat printr-o serie de amendamente pe care le aduce în numele scopului urmărit.

[74] T. Cipariu, *Discurs rostit la adunarea Asociaţiunii transilvane din 1862*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XXV, 1862, nr. 29, p. 223.

[75] Vezi: *Preocupările lingvistice ale lui Alexandru Papiu-Ilarian*, în volumul de faţă.

[76] T. Cipariu, *Onoratei redacţiuni*, în „Concordia“, II, 1862, nr. 89, (133), p. 352—353, reprodus în: „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XXV, 1862, nr. 42, p. 330—332; nr. 43, p. 333—334; şi „Amicul şcoalei“, III, 1862, nr. 46, p. 366—368; precum şi: *Deprinderi în critica literară*, în „Amicul şcoalei“, IV, 1836, nr. 27, 34, 67, 75, 83.

[77] D. Macrea, *op. cit.*, p. 12.

Scanned with OKEN Scanner

S-a sesizat deja[78], că în sînul latinismului se disting trei etape, Cipariu reprezentînd momentul intermediar între Școala Ardeleană și opera lui Laurian și Massim. Timotei Cipariu nu a dus principiile acestui sistem pînă la limitele lui posibile, așa cum o vor face Laurian și Massim în Principate, ale căror idei, lipsite de suportul istorico-politic, în comparație cu situația Transilvaniei, sînt cu atît mai vulnerabile și neîntemeiate. El a fost teoreticianul latinismului, stabilindu-i argumentat dimensiunile în limitele cărora trebuia să ducă la realizarea unui țel precis, unitatea limbii.

*

* *

Delimitarea celor două perioade ale preocupărilor lingvistice demonstrează că, în opoziție cu generalizările de pînă acum, Cipariu „nu a fost, ci a devenit, din potrivnic, un exponent al latinismului"[79]. În prima perioadă, pînă la 1841, a fost adeptul ideilor susținute de toți intelectualii și scriitorii progresiști ai vremii, de pe ambele părți ale Carpaților. Ca și aceștia, Cipariu a pornit de la aceleași premise, urmărind același scop comun. Îndepărtarea s-a produs atunci cînd s-a pus problema concretă a mijloacelor unificării și cultivării limbii, precum și a apărării drepturilor ei. El a preconizat o cale, care, dacă pe plan politic a răspuns menirii sale, pe plan lingvistic nu putea duce la rezultate pozitive. Deosebite prin natura convingerilor exprimate, cele două perioade sînt legate între ele prin comunitatea și permanența țelurilor urmărite.

Începînd cu reprezentanții Școlii Ardelene, revelația originii latine a generat inevitabil tendința de a da limbii înfățișarea despre care se credea că ar fi avut-o în trecut. La Timotei Cipariu această acțiune cunoaște însă un alt temei, avînd multiple

[78] I. Ștefan, *Ecouri ale curentelor italienizant și latinist în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea", vol. I, București, 1969, p. 317.

[79] I. Pervain, *op. cit.*, p. 100.

Scanned with OKEN Scanner

determinări. Ea nu se desfășoară în numele latinizării cu orice preț, ca la alți contemporani, ci în numele unității și cultivării limbii, reînvierea formelor vechi fiind o cale de realizare a acestora. Latinismul răspundea apoi și unor imperative de ordin politic. Dovedirea originii latine a limbii legitima dreptul folosirii ei, precum și pretenția românilor la egală îndreptățire. În concepția lui Timotei Cipariu, latinismul avea, așadar, pe lîngă funcția lingvistică, o funcție politică și culturală. Acestea s-au transmis în toată gîndirea lingvistică din Transilvania, chiar dacă discipolii săi nu au mai respectat sensul și puritatea ideilor sale. Deși mijlocul promovat de Cipariu a fost impropriu, preocupările lui au avut menirea de a contribui la stimularea interesului și eforturilor cărturarilor pentru găsirea drumului și a soluțiilor adecvate înfăptuirii idealurilor filologului blăjean[80]. Opera sa lingvistică a fost pusă în slujba unificării și cultivării limbii române, iar acestea, la rîndul lor, în slujba apărării drepturilor națiunii române și făuririi statului național unitar.

[80] Flora Șuteu, *op. cit.*, p. 517.

Scanned with OKEN Scanner

Probleme de limbă în revista „Amicul şcoalei"

Într-o perioadă cînd periodicele din Transilvania erau puţine la număr şi, cu excepţia literaturii, nu existau publicaţii de specialitate, apare la Sibiu, în 1860, „Amicul şcoalei" — scriptură pedagogică pentru învăţători, educatori şi toţi bărbaţii de şcoală", prima revistă pedagogică din Transilvania, sub redacţia lui V. Roman.

Visarion Roman (1833—1885)[1] a fost una dintre personalităţile reprezentative ale vieţii pedagogice, economice, politice şi culturale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În cadrul preocupărilor sale fecunde şi multilaterale, un loc însemnat revine activităţii publicistice. Interesat de propăşirea şcolilor populare naţionale şi a învăţămîntului românesc din Transilvania, V. Roman a pus pentru prima oară problema necesităţii unei publicaţii pedagogice în 1857, în articolul „O provocare prietenească către toţi învăţătorii şcoalelor noastre populare", publicat în „Telegraful român"[2]. Credincios acestei idei, trei ani mai tîrziu, a reuşit să scoată revista „Amicul şcoalei", care a apărut timp de 6 ani, între 1860—1865.

După obiectivele cuprinse în articolul program: „Intreprinderea noastră", rezervîndu-se de la chestiunile politice, lăsate pe seama altor ziare, în paginile revistei au fost tratate cu o uimitoare competenţă, păstrîndu-şi în majoritate, o intrinsecă actualitate, probleme de pedagogie generală, de istoria pedago-

[1] V. Netea, *Noi contribuţii la cunoaşterea vieţii şi activităţii lui V. Roman. Corespondenţa sa cu G. Bariţiu şi Iosif Hodoş*, Sibiu, 1942.

[2] „Telegraful român", V (1857), nr. 6—10.

Scanned with OKEN Scanner

giei, de metodică, de istorie națională și universală, de cultură generală, publicîndu-se chiar și creații literare, aparținînd marilor poeți clasici.

*

Problemele de limbă ocupă în coloanele revistei un spațiu deosebit de întins, concretizat prin numărul mare de articole și note publicate în acest domeniu. Redactorul însuși mărturisește hotărîrea, conform programului, „d-a nu pierde nimic din vedere, din cîte ațintă la înflorirea limbii noastre“[3]. Proporția problemelor limbii în revistă este logic justificată de către redactor și prin semnificația acesteia în școală, unde „toate se pertractă în limbă, însăși limba formează un obiect principal al instrucțiunii, prin urmare și discutările asupra limbii țin de sfera activității scripturei noastre“[4]. În aprinsele discuții lingvistice, în care își va dovedi, în repetate rînduri, competența, din dorința de a se pune capăt haosului ce domnea în ortografie, redactorul oferă paginile revistei sale, îndemnînd să se scrie cît mai mult: „Rugăm pe bărbații noștri scriitori să nu pregete a-și da opiniunile în respectul acesta. „Amicul școalei“ stă oricui în dispoziție în astă privință și pentru nimica nu ne vom simți mai deobligați și mai mulțumitori, ca pentru articoli privitori la ortografia cu străbune“[5].

În felul acesta, în „Amicul școalei“ s-au publicat articole din cele mai variate ramuri ale științei limbii. La discutarea problemelor respective au participat personalități recunoscute în materie de limbă, sau cărturari de prestigiu, a căror gîndire lingvistică n-a fost încă valorificată, cum au fost T. Cipariu, I. R. Sbiera, G. Munteanu, A. T. Laurian, Ath. Marienescu, V. Roman, Axente Sever, Al. Papiu-Ilarian, A. Șaguna etc., precum și învățători, preoți etc., din toate părțile locuite de români.

[3] „Amicul școalei“, I (1860), broșura 3, p. 199.
[4] „Amicul școalei“, I (1860), broșura 1, p. 32.
[5] „Amicul școalei“, II (1861), nr. 47, p. 382.

Scanned with OKEN Scanner

Materialele publicate cuprind idei deosebit de valoroase atît pentru cunoaşterea cît şi pentru dezvoltarea limbii române. Cercetarea lor este menită să evidenţieze contribuţia pe care publicaţiile periodice, aparţinînd anumitor specialităţi şi de apariţie mai redusă, au adus-o la unificarea şi dezvoltarea limbii române literare, să valorifice gîndirea lingvistică preţioasă cuprinsă în paginile lor. Raportată la realităţile lingvistice şi social-politice din Transilvania, analiza problemelor de limbă, dezbătute în „Amicul şcoalei", dezvăluie contribuţia revistei în lupta pentru afirmarea limbii române în rîndul celorlalte limbi, pentru introducerea şi egala folosire în administraţie şi învăţămînt, pentru unificarea şi dezvoltarea ei, ca o necesitate impusă de lupta pentru unificarea politică.

*

În articolele publicate se găsesc numeroase referiri la diferite probleme de t e o r i e a l i m b i i. Ele dovedesc o interpretare avansată, ştiinţifică a limbii, ca un fenomen social cu trăsături şi funcţii specifice, o înţelegere dialectică a procesului dezvoltării ei în dependenţă de evoluţia societăţii.

În definirea limbii este dezvăluită esenţa ei socială: „prin limbă oamenii s-au întrunit între sine", precum şi rolul limbii în societate şi în dezvoltarea acesteia: „omul prin mijlocirea limbii a devenit la viaţa socială, ceea ce este fîntîna nedeşertabilă a nenumăratelor bunătăţi pentru tot neamul omenesc"[6].

Pornind de la rolul limbii în societate, se evidenţiază şi funcţia ei fundamentală, aceea de a servi ca mijloc de comunicare între membrii unei comunităţi. Definită funcţional: „limba este sumarul de vorbe cu care un popor oarecare îşi exprimă ceea ce simte şi cugetă"[7]. Şi redactorul revistei, Visarion Roman, în

[6] A. Ş a g u n a, *Cuvînt de deschidere a adunării generale a Asociaţiunii din 28—30 iunie 1862 la Braşov*, în „Amicul şcoalei", III (1862), nr. 29—30, p. 227.

[7] G. I. M u n t e a n u, *Încercare spre a stăvili un principiu pentru ortografia cu litere romane*, în „Amicul şcoalei", I (1860), broşura 3, p. 101—102.

Scanned with OKEN Scanner

AMICULU SCÓLEI

scriptura pedagogica

pentru

invetiatori, educatori si toti barbatii de scóla

redigata de

V. Romanu.

ANULU I.

Brosiur'a 1.

Ianuariu-Februariu-Martiu.

Sibiiu 1860.

Editur'a si provezetur'a lui S. Filtsch.

Ese lu fia-care trimestru odata, — costa pentru Sibiiu 1 fl. 70 cr., si in-afara 2 fl. pe anulu intregu.

Scanned with OKEN Scanner

observaţiile sale, subliniază această funcţie a limbii şi importanţa ei, între alţi factori, în separarea omului de animale: „între calităţile ce înalţă pe om peste animale se numără şi limba; prin limbă numai ne împărtăşim cugetele unii cu alţii, ne înţelegem; fără limbă educaţiunea, instrucţiunea e neposibilă“[8]. Avînd această funcţie, limba serveşte la formularea ideilor, reprezintă învelişul material al gîndirii.

Legătura dintre limbă şi gîndire este exprimată lapidar, de către autori: „prin limbă se iveşte însăşi lucrativitatea minţii“, arătîndu-se că dezvoltarea gîndirii presupune concomitent perfecţionarea mijloacelor de comunicare: „lucrarea minţii se poate ivi mai uşor şi neîmpiedicat numai dacă se face după o regulă strînsă, anumită. De aceea se cere ca şi limba să fie regulată cît se poate atît în cuvinte cît şi în forme“[9].

În paginile revistei este apreciată valoarea limbii pentru păstrarea şi transmiterea culturii unui popor, ca o altă funcţie a ei. Fiind păstrătoarea moştenirii culturale a poporului, în limbă se reflectă trăsăturile acestuia, specificul modului său de viaţă, limba avînd un caracter naţional şi reprezentînd un temei al naţionalităţii. „Limba este sanctuarul poporului“ — spune redactorul —. „În limbă viază poporul, în limbă este încorporat spiritul lui, limba este tipul, expresiunea fiinţei sale interioare“[10]. „În limba în care poporul îşi exprimă cugetele aflăm expresiunea deplină a naţionalităţii“[11]. Din această apreciere a limbii ca unul din factorii definitori ai naţiunii, a semnificaţiei sale în viaţa unui popor, decurge lupta neobosită, desfăşurată pentru unificarea limbii literare în scopul realizării unităţii culturale şi politice a tuturor românilor. De aici derivă şi

[8] „Amicul şcoalei“, I (1860), broşura 1, p. 32.

[9] I. R. Sbiera, *În cauza unificării ortografiilor române*, în „Amicul Şcoalei“. VI (1865), fasc. 3. p. 140.

[10] „Amicul şcoalei“, I (1860), broşura 4, p. 331—332.

[11] Athanasie Marienescu, *Limbile din lume, în „Amicul şcoalei“*, I (1860), broşura 3, p. 193.

Scanned with OKEN Scanner

o altă concluzie firească: „aceasta e un factor foarte puternic al patriotismului“[12]. Aceste ţeluri însufleţesc toate discuţiile purtate în articolele publicate şi constituie punctul de plecare în numele căruia sînt adresate repetatele îndemnuri pentru unificarea ortografiei, a gramaticii, pentru o limbă deplin înţeleasă şi folosită peste tot.

Limba nu este privită ca ceva static, imuabil, ci în continuă transformare: „ortografia şi gramatica unei naţiuni nici în starea cea mai înfloritoare a limbii şi literaturii nu poate fi permanentă, căci, din ce se dezveleşte firea limbii mai tare, din ce şi modificările îşi iau un teritoriu mai larg“[13]. Dezvoltarea limbii este înfăţişată ca un proces obiectiv, determinat de factori interni, în care nu poate decide voinţa individuală, singurul factor hotărîtor fiind firea, specificul limbii: „genïul limbii e un puhoi căruia nimeni fără dauna limbii nu poate sta împotrivă“[14]. În explicarea mecanismului schimbărilor în limbă, surprindem elementele unei înţelegeri şi interpretări dialectice a procesului, al cărui conţinut este reprezentat de lupta dintre vechi şi nou: „ortografia şi gramatica — ca o grădină cu flori şi pomi — aşa natură au, cît nu se pot a se decide pozitiv pentru viitor nici prin individ, nici chiar de însăşi naţiunea. Cînd tot minutul de propăşire află atîtea de a modifica şi reforma — cînd din aceste flori, tot acel minut, unele sînt în iarnă, altele în vară“[15]. Limba, avînd funcţia de a mijloci comunicarea între oameni, este privită ca o categorie istorică, dezvoltarea ei fiind strîns legată de evoluţia societăţii.

Ideile cuprinse în articolele publicate au avut menirea să contribuie la închegarea unei imagini ştiinţifice asupra limbii

[12] „Amicul şcoalei“, I (1860), broşura 4, p. 331—332.

[13] Ath. Marienescu, *De ortografia română*, în „Amicul şcoalei“, I (1860), broşura 1, p. 38.

[14] Axente Sever, *Cîteva observări gramaticale şi ortografice*, în „Amicul şcoalei“, III (1862), nr. 10, p. 74—75.

[15] Ath. Marienescu, *De ortografia română*, în „Amicul şcoalei“, I (1860), broşura 1, p. 38.

Scanned with OKEN Scanner

în rîndul cititorilor, la înțelegerea necesităților dezvoltării ei. Înrîurirea lor sporește cu atît mai mult, cu cît în revistă nu apar și alte prejudecăți, denaturate sau opuse acestora, care să le eclipseze valoarea și strălucirea, prezența și promovarea lor datorîndu-se, fără îndoială, concepției înaintate a redactorului.

*

Dintre problemele limbii române, cea care a suscitat cele mai ample discuții și controverse, fiind dezbătută în cea mai mare parte a articolelor din „Amicul școalei", a fost **stabilirea ortografiei cu litere latine** a limbii române. Revista a apărut tocmai în anul 1860, cînd se stabilise oficial folosirea alfabetului latin pe întreg cuprinsul țării. Alfabetul latin fusese adoptat însă cu mult timp înainte de către unele periodice transilvănene ca „Organul luminării", și „Gazeta de Transilvania" precum și de tipografia din Blaj, unde Timotei Cipariu îl introdusese încă din 1835. În seria acestor inițiative se înscrie și „Amicul școalei", care apare la începutul anului 1860, deci înaintea lucrărilor Comisiei filologice de la Sibiu, din 2—7 octombrie 1860, fiind tipărit în întregime cu litere latine.

Adoptarea literelor latine ridica în mod imperios problema regulilor ortografice pentru redarea tuturor sunetelor limbii române. Proiectul Comisiei de la Sibiu se dovedise nesatisfăcător, prin etimologismul său și de aceea discuțiile în jurul ortografiei, amplificate acum, vor spori cu înființarea Societății Academice, dăinuind pînă către sfîrșitul secolului al XIX-lea. Această dramă a etimologismului a antrenat toate personalitățile de seamă ale culturii noastre, din cele mai diverse domenii, toate periodicele timpului și în acest fel se explică și spațiul întins ocupat de problemele ortografiei în revista „Amicul școalei".

Indemnul pentru discutarea și publicarea cît mai multor articole în legătură cu ortografia pornea chiar din partea redactorului care, într-o notă, observa că „ar trebui să scriem cu mult

Scanned with OKEN Scanner

mai des în obiectul acesta de cum facem"[16]. V. Roman aprecia cu luciditate că o ortografie consecventă se poate elabora numai după o cît mai largă confruntare a părerilor, pe baza unui consens deplin: „Este bine să ascultăm părerile tuturor, ca învoiala şi ajungerea scopului să fie cu atît mai uşoară". Rezultatul acestor confruntări trebuia să fie o apropiere în idei, „fiindu-ne scopul *unirea puterilor*" (subl. n.), reflectată într-o ortografie unitară, care să pună capăt fluctuaţiilor şi divergenţelor. În acest scop, Roman notează pe marginea unui articol, semnat de Athanasie Marienescu, în care se urmărea tocmai acest ţel: „sperăm că nici alţii nu vor lipsi a ne onora cu trimiteri de articuli ţintitori la o apropiere a opiniunilor în astă privinţă"[17].

Adoptarea alfabetului latin a creat grave oscilaţii şi confuzii în scrierea limbii române. Acestea au fost determinate de redarea sunetelor specifice limbii române, pentru care nu se găseau corespondente grafice în alfabetul latin. Stabilirea unei soluţii pentru redarea sunetelor respective va genera o separare între ortografişti şi chiar a etimologiştilor între ei, ale căror consecinţe imediate se concretizau prin anarhia ce domnea în scrierea limbii române, ajungîndu-se pînă acolo că fiecare scriitor îşi avea sistemul său. Starea deplorabilă a ortografiei este sesizată de autori: „cîte cărţi avem, tot atîtea ortografii şi feluri de scriere, neprivind şi la limba ce se află în diferite scrieri periodice şi neperiodice"[18].

Visarion Roman analizează urmările anarhiei ortografice în rîndul maselor largi, privind-o prin prisma cititorilor: „Ce să facă bieţii lectori din popor în aşa împrejurare?, pînă să înveţe toate ortografiile află mai cu scop şi mai profitabil a-ţi trînti la o parte ce e tipărit cu litere şi a căuta după scris cu chirile. Iată cauza principală pentru ce unele din ziarele noastre ies încă şi astăzi tipărite în cea mai mare parte cu chirile . . ., iată

[16] „Amicul şcoalei", II (1861), nr. 17, p. 379.

[17] „Amicul şcoalei", I (1860), broşura 1, p. 33—34.

[18] N. Mihăltianu, *Ceva despre stabilirea ortografiei noastre cu străbune*, în „Amicul şcoalei", VI (1865), fasc, III, p. 108.

Scanned with OKEN Scanner

totodată și cauza pentru ce foile ce se tipăresc peste tot cu strâbune au să pătimească și să se lupte cu mari lipse și greutăți"[19]. Situația ortografiei devenise, în felul acesta, o piedică în lectura poporului: „vor fi poate și alte cauze din care poporul nostru nu citește cărțile scrise în folosul său, însă, totuși stavila cea mai mare e ortografia"[20].

Cu mult mai grave sînt consecințele acestor stări de lucruri în domeniul învățămîntului și neajunsurile lor, mult mai simțite în școli, stîrnesc nemulțumirea și protestul învățătorilor. Aceștia dezvăluie cu obiectivitate realitatea că „se petrec în școală anii cei mai scumpi ai tinereții numai cu încurcături gramaticale și ortografice fără ca să se învețe ceva folositor pentru viața practică"[21]. În această situație, tonul autorului devine necruțător și categoric: „Pentru ce să chinuim noi pruncii cei nevinovați cu astfel de secături ortografice, ce nu aduc nici un folos ci numai daună, atît învățămîntului cît și culturii și progresului civilizatoriu în general"[22].

Visarion Roman nu scapă din vedere a atrage atenția și asupra consecințelor politice ale situației create, analizînd problema pe coordonate mult mai largi și arătînd, cu multă circumspecție și intuiție, că „prin această nesocotință am dezgustat poporul, iar străinilor le-am dat ocaziune de defăimare"[23].

Împotriva unei asemenea stări de lucruri, ce nu se mai putea perpetua, se fac cunoscute, în paginile revistei, numeroase voci care militează pentru stabilirea unei ortografii unitare. Pentru Gavril Munteanu, necesitatea adoptării unei ortografii, recunoscută și aplicată peste tot, constituie o „datorie sfîntă pentru tot românul care se mai ocupă cu literatura noastră și cui îi pasă de înflorirea ei: ca să contribuie din toate puterile ... la aflarea vreunui mijloc prin care am putea ajunge la o uniformitate în

[19] „Amicul școalei", II (1861), nr. 47, p. 381.
[20] N. Mihălțianu, *op. cit.*, p. 109.
[21] *Ibidem.*
[22] N. Mihălțianu, *op. cit.*, p. 109.
[23] „Amicul școalei", II (1861), nr. 47, p. 381.

Scanned with OKEN Scanner

AMICULU SCÓLEI

scriere pedagogico-didactica

pentru

parinti, educatori, invetiatori si toti barbatii de scóla,

redigesta de

Visarionu Romanu.

ANULU VI.

Fasciór'a V. si VI. (Septombre, Octobre, Novembre, Decembre.)

SIBIIU 1865.

Cu tiparitulu si in provedietur'a lui S. Filtsch.

Scanned with OKEN Scanner

Inv. 11763!

ortografia cu litere, mai lăsînd din părerile individuale ver cît de scumpe ni s-ar fi făcut ele în cursul timpului"[24]. Redactorul revistei s-a ridicat în repetate rînduri pentru înlăturarea divergenţelor şi unirea forţelor în vederea elaborării ortografiei, avertizînd: „o să plătim noi încă amar scumpele „păreri individuale", de care a ţine cu mîini, cu picioare priveşte acum fiecare de aşa mare onoare a sa, încît mai bucuros sufere a vedea dauna limbii şi a celor ce o vorbesc, decît să mai lase ceva din ale sale!". Intervenţia sa este argumentată, ca de obicei, prin mature reflecţii istorico-politice: „mai bun mijloc n-am fi putut găsi de a face în voia celor care, de cîte ori e vorba de limba noastră, ne tot scot ochii cu neperfecţiunea ei, pe care cred a o fi demonstrat deajuns prin diversele moduri în care o scriem". De aceea el îndeamnă contemporanii: „n-ar mai trebui să amînăm dar cu nimica stabilirea unui principiu în ortografie adoptat de toţi"[25].

Satisfacerea acestei necesităţi, unanim recunoscute, era împiedicată de divergenţele existente în privinţa adoptării unui principiu, dintre cele două care îşi disputau întîietatea: principiul etimologic şi principiul fonetic. Promovarea unui principiu avea directe implicaţii politice şi naţionale, susţinătorii lui, prin intermediul acestuia, urmărind unificarea limbii şi culturii româneşti.

Meritul etimologiştilor, chiar dacă prin regulile propuse nu s-a ajuns la înfăptuirea scopului, constă în a fi susţinut ideea unităţii şi necesităţii unificării limbii, ca argument al unităţii naţionale, pe care au apărat-o dramatic, privind-o ca o înfăptuire premergătoare unităţii politice depline. Analizat prin această prismă, etimologismul, calificat în generalizările de pînă acum doar ca o exagerare, ca o aberaţie vătămătoare ortografiei şi limbii, capătă o semnificaţie nouă care necesită o reconsiderare. El nu se înfăţişează astfel, decît ca rezultatul firesc şi

[24] G. I. Munteanu, *op. cit.*, p. 200.
[25] „Amicul şcoalei", I (1860), broşura 3, p. 199—200.

Scanned with OKEN Scanner

obiectiv al unor realităţi istorico-politice în care originea, limba şi continuitatea noastră pe aceste meleaguri erau puse la îndoială sau contestate. Tocmai de aceea, prin acest însemnat compartiment al limbii, adepţii principiului se străduiau să dovedească „nobila origine" şi unitatea limbii tuturor românilor, ca expresie a unei entităţi etnico-politice, iar exagerările atestate îşi au izvorul în această tendinţă pozitivă. Etimologismul a ţinut mereu trează conştiinţa unităţii naţionale, a cărui înfăptuire s-a străduit să o pregătească prin unificarea limbii şi prin aceasta a culturii. Din nici o lucrare a etimologiştilor nu lipseşte ideea necesităţii unificării ortografiei, a limbii şi culturii, pe care au afirmat-o cu convingere şi pentru realizarea căreia au luptat, în grade şi cu mijloace diferite. Desăvîrşită ca armă de luptă, limba era folosită în Transilvania ca argument menit să justifice necesitatea egalităţii în drepturi şi a unirii tuturor românilor într-un stat naţional, aşa cum s-a evidenţiat cu prilejul Unirii Principatelor[26].

În numeroase articole, publicate în „Amicul şcoalei", sînt expuse cele două principii ortografice. Principiul etimologic este susţinut şi reprezentat de T. Cipariu, G. I. Munteanu, Ath. Marienescu, N. Mihălţianu etc., iar principiul fonetic de „un membru al societăţii literare" (semnat N. N., neidentificat), I. R. Sbiera, Al. Papiu-Ilarian şi Visarion Roman, o poziţie medială avînd Axente Sever. Între susţinătorii celor două principii se desfăşoară o dispută energică. V. Roman, credincios programului formulat la început, a oferit cu dărnicie paginile revistei, care devine, pentru un timp, arena unor aprinse controverse. Desfăşurate într-un bogat ciclu de articole, mai vehemente, prin calitatea argumentelor şi prin tonul polemic pronunţat, au fost controversele dintre T. Cipariu, G. Munteanu şi Al. Papiu-Ilarian, precum şi dintre „membrul societăţii literare", I. R. Sbiera şi Axente Sever. Tot în coloanele revistei s-a

[26] Al. Papiu-Ilarian, *Memoriu prezentat principelui Al. I. Cuza în 1860, în* „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", 1882, vol. I, fasc. 1, p. 145.

Scanned with OKEN Scanner

publicat în întregime „Protocolul Comisiei filologice de la Sibiu", ale cărei lucrări sînt descrise detaliat și însoțite de comentariile și observațiile judicioase ale redactorului.

Expunerea și argumentarea principiului etimologic este variată în funcție de susținătorii lui.

T. Cipariu își expune principiile și sistemul său în „Discursul ținut în adunarea Asociațiunii de la Brașov", publicat în revistă, precum și în seria de articole „Deprinderi în critica literară", în care se ridică împotriva afirmațiilor lui Al. Papiu-Ilarian. Cercetarea lor permite concluzia că între formularea teoretică și aplicarea practică a principiului există deosebiri care, ca și în cazul lui G. I. Munteanu, dovedesc, în teorie, mult mai multă circumspecție și realism în interpretarea faptelor.

În problema folosirii semnelor, se dovedește mai îngăduitor față de cei care nu le tolerează: „nu zic eu aceasta că limba românească nu poate să sufere în ortografie nici un semn — ci numai nu se cade a introduce semne de prisos și nefondate pe nici o regulă naturală a limbii". Dar, revenind la aplicarea practică, arată că „semnele ce se pot suferi și de multe ori caută a se și întrebuința sînt semnele accentelor, care și în celelalte limbi romanice, în toate, le aflăm întrebuințate atît spre desemnarea tonului cît și din alte cauze"[27], în afara cărora nu admitea alte semne. Autorul proiectului etimologic adoptat la Sibiu, iar în 1862 și de Asociațiunea transilvană, susținea necesitatea unității scrierii: „în scris e de lipsă să scriem numai într-o formă și nu în mai multe".

Gavril Munteanu se dovedește un etimologist mai temperat. Pentru el principiul ortografic este: „să întrebuințăm într-o scriptură numai atîtea litere, nici mai multe nici mai puține, cîte sunete are o limbă oarecare, și fiecare sunet să se închipuiască cu litera destinată prin convențiune a înfățișa acel

[27] T. Cipariu, *Discurs ținut în adunarea Asociațiunii de la Brașov, în 28—30 iunie 1862*, în „Amicul școalei", III (1862), nr. 31, p. 244.

Scanned with OKEN Scanner

sunet"[28]. Scopul unei asemenea ortografii este „să împace pronunţia cu etimologia". El admite folosirea semnelor, dar în aplicarea principiului său, în sistemul propus, precum şi în alte probleme privind originea limbii, în această perioadă a activităţii sale, rămîne etimologist.

În problema ortografiei, atît Ath. Marienescu cît şi N. Mihălţianu sînt pentru un compromis între etimologism şi fonetism. După Marienescu, în ortografie „trebuie să împreunăm etimologia cu pronunţarea, adică pe etimologişti cu pronunţialişti şi ce aflăm bun — pe lîngă argumente raţionale — să primim de la amîndouă părţile, şi ce aflăm rău să aruncăm de la amîndouă"[29]. Faţă de această opinie, N. Mihălţianu se arată mai realist, trecînd în sarcina ortografiei şi studierea şi considerarea stadiului actual al limbii, dar nu se rupe de etimologism. El preconiza: „o ortografie care să corespundă stadiului de astăzi al limbii române. Şi asta se poate cu puţine jertfe din opiniunile noastre unilaterale şi capricioase. Să rămînă principiul etimologic, însă fără a ne întoarce chiar la limba latină. De ne vom lăsa aşa atunci niciodată nu vom avea o limbă vorbită de întregul popor, cultă şi totodată şi pricepută"[30]. Pe linia aceloraşi idei, mai ataşat fonetismului, se înscriu şi părerile lui Axente Sever.

Unitatea limbii, latiniştii o vedeau realizabilă prin etimologism[31], prin întoarcerea la modelul originar, care se înfăţişa unitar şi consecvent. Deoarece, considerau aceştia, pronunţarea era atît de variată şi, în consecinţă, nu putea fi luată ca temei al scrierii, pentru reglementarea ei trebuia apelat la limba latină sau la limbile surori, pentru ca „în scriptură să se vadă originea limbii". Această apropiere forţată de limba latină înde-

[28] G. I. Munteanu, *op. cit.*, p. 202.

[29] Ath. Marienescu, *De ortografia română*, în „Amicul şcoalei", I (1860), broşura 1, p. 39.

[30] N. Mihălţianu, *op. cit.*, p. 109.

[31] D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, Buc., 1961, p. 83.

Scanned with OKEN Scanner

părta ortografia și limba de vorbirea maselor, făcînd-o inaccesibilă poporului.

Pornind de la acest neajuns vulnerabil, în paginile „Amicului școalei" se inițiază, pentru prima oară, o campanie argumentată și energică împotriva etimologismului.

Fonetismul era menit, de asemenea, să asigure și să reflecte unitatea limbii române. Împotriva etimologiștilor, care arătaseră că prin fonetism nu s-ar putea ajunge la o ortografie unitară, I. R. Sbiera dovedește că acesta era tocmai neajunsul lor. Îndepărtînd ortografia și scrierea de vorbirea poporului, „principiul etimologic nici nu recunoaște și nici nu poate statornici o rostință universală a cuvintelor la toți Românii, ci el lasă pe seama și în voia fiecăruia să rostească cuvîntul după vorba ținutului său și după plac"[32]. Situația respectivă se datora tocmai faptului că masele nu aveau să-și însușească niciodată formele latinizate propuse de latiniști. În schimb, unificarea limbii prin intermediul ortografiei fonetice avea să se realizeze în urma unei operații de selecție a celor mai corecte și mai răspîndite forme, care, în gîndirea lui Sbiera, echivalează cu formele limbii literare. Principiul fonetic, formulat lapidar de Sbiera, impune „să se scrie fiecare cuvînt așa după cum se rostește el *universal mai bine de către români* . . . (subl. n.), așa ca să fie cît se poate de regulat, scurt, ușor de rostit și de scris, bine sunător și plăcut la vedere"[33]. Acest principiu a caracterizat și scrierea cu slove și el nu trebuia abandonat. „Buchile trebuiau lepădate, dar nu și principiul pe care era întemeiată această ortografie, căci acesta izvora din firea limbii, care nu sufere schimbare dacă este vorba ca și de acu înainte să rămînă tot limba română". Acuzat pentru pretenția simplificării ortografiei, autorul arată că „tendința de a înlesni cititul și scrisul nu poate fi imputată niciodată ca crimă, ci numai ca zel și simțămînt nobil și curat", pentru că „toți au pretențiuni ase-

[32] I. R. Sbiera, *În cauza unificării ortografiilor române*, în „Amicul școalei", VI (1865), fasc. 3, p. 141.

[33] I. R. Sbiera, *op. cit.*, p. 138.

Scanned with OKEN Scanner

menea de drepte la cultură. Prin îngreuiarea ortografiei împiedicăm lăţirea culturii şi o monopolizăm numai pentru aceia care au mai mult timp de jertfit pentru învăţarea limbii şi a ortografiei ei etimologice."

Principiul fonetic este afirmat şi susţinut cu convingere în coloanele revistei, dominînd paralel cu criticile necruţătoare la adresa etimologismului.

În seria de articole cu titlul „Observaţiuni ortografice şi limbistice", autorul, „un membru al societăţii literare", expune cel mai consecvent sistem fonetic de scriere, ale cărui idei şi soluţii sînt deplin valabile astăzi, dovedind o înţelegere matură şi realistă a necesităţilor limbii, sistem care a stîrnit furia etimologiştilor. Spicuirea cîtorva reliefează justeţea lor şi competenţa autorului. Acesta propune formele: *voi, întîi, o, -bil, pe, zac* etc., în locul formelor etimologiste: *voliu, antaniu, una, -ver, (stabil* în loc de *staver*), *pre, jac* etc. Acelaşi caracter au şi propunerile privind redarea sunetelor prin folosirea literelor şi semnelor corespunzătoare: folosirea semnelor actuale pentru *ă, î, â;* a virgulei sub *s, t,* pentru *ş, ţ;* litera *j* să se scrie ca *i* unde nu sună ca *j;* diftongul *ea* să se scrie ca atare şi să nu se mai despartă; se propun formele: *chem, inchide, sed* şi nu *sied, ţinere, înţelegere, preţ* şi nu *ţienere, inţielegere, preţiu*[34] etc., care au rămas neschimbate pînă astăzi. Unica inconsecvenţă, în raport cu normele corecte, în proiectul propus, o constituie scrierea *-ciune* pentru *-ţionem, -ţiune,* care dovedeşte că autorul lor era bucovinean, împărtăşind, în acest caz o soluţie aparţinînd lui Aron Pumnul.

În legătură cu principiul fonetic şi-au spus părerile şi alte personalităţi culturale de seamă. Între aceştia Al. Papiu-Ilarian se înfăţişează cel mai convins şi mai statornic apărător al fonetismului. Răspunzînd criticilor vehemente ale lui T. Cipariu, Al. Papiu-Ilarian dezvăluie neajunsurile sistemului ciparian

[34] N. N. (Un membru al societăţii literare), *Adaus la observăciunile ortografice din nr. 47, a.t,* în „Amicul şcoalei", III (1862), nr. 8, p. 58—59 şi nr. 9, p. 65.

Scanned with OKEN Scanner

precum și consecințele lui, dovedindu-se un spirit lucid în aprecierea meritelor acestuia[35].

La baza unei adevărate ortografii trebuia să stea pronunțarea literară, iar nu tirania unui principiu asupra celuilalt. În formularea principiului său, Papiu-Ilarian ia în considerare toate împrejurările istorico-politice ce caracterizau viața și limba poporului, acordînd o atenție deosebită românilor din Transilvania: „Românii din Transilvania, care se află în mijlocul atîtor limbi străine, mai mult decît toți ceilalți români să se adopere din toate puterile a scrie în stilul cel mai simplu și cu ortografia cea mai simplă și mai ușoară, *cu deosebire cu ortografia cea mai fonetică* posibilă"[36], (subl. n.). Ținînd seama de specificul limbii noastre, el susține folosirea semnelor deoarece „a omite semnele de tot, noi din parte-ne ne încredințărăm din experiență că însemnează nu numai a îngreuia foarte citirea, dar, aceea ce este mai mult, însemnează a sacrifica partea fonetică a limbii, elementul cel mai important, cel mai distinctiv al limbii noastre, căci nici una din limbile romanice nu se bucură de atîta varietate de sunete ca limba română, o varietate frumoasă pe care ortograful român nu poate, nu-i este iertat a o trece cu vederea"[37].

Semnificativă este pentru această problemă, atît de viu dezbătută, și pentru revista sa, atitudinea lui Visarion Roman. Redactorul adoptase în „Amicul școalei", cum nu se putea altfel, ortografia acceptată de Comisia de la Sibiu și de Asociațiune, dar nu și în scrierile particulare. Intervenind în discuțiile purtate, se dovedește un adept al fonetismului, fără a atinge radicalismul lui Papiu-Ilarian, luptînd pentru o ortografie cît mai lesne de aplicat, mai fidelă pronunțării și mai unitară. Orientarea imprimată revistei sale, prin materialele publicate în legătură cu această problemă, a avut menirea să cultive în

[35] Vezi: *Preocupările lingvistice ale lui Alexandru Papiu-Ilarian*, din volumul de față.

[36] Al. Papiu-Ilarian, *În cauza ortografiei*, în „Amicul școalei", III (1862), nr. 42, p. 336.

[37] Al. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 336.

Scanned with OKEN Scanner

rîndurile cititorilor atașamentul pentru principiul fonetic și dezaprobarea sistemelor etimologice. Ridicîndu-se împotriva exagerărilor, Roman intervine pentru concilierea adversarilor, expunîndu-și punctul său de vedere: „ambele aceste principii trebuiesc deplin împăcate și atunci ortografia română va fi cea mai ușoară, cea mai rațională, atunci *vom scrie așa precum avem a citi* (subl. n.), fără a ne întuneca nici cît mai puțin originea limbii"[38].

În articolele publicate în „Amicul școalei" s-au propus și sisteme sau reguli ortografice diferite. Proiecte ortografice etimologice au propus: T. Cipariu, G. I. Munteanu, N. Mihălțianu, iar proiecte și reguli ortografice întemeiate pe principiul fonetic se găsesc în articolul aparținînd „membrului societății literare" și al lui I. R. Sbiera, ambele din Bucovina. În aceste sisteme sînt aplicate, în grade diferite, principiile care au stat la baza elaborării lor.

Cu toate inițiativele și soluțiile propuse, problemele în discuție au rămas în continuare nerezolvate. „Chestiunea ortografiei cu străbune — spunea însuși redactorul — nu e la noi nici pe departe rezolvată"[39]. De această realitate sînt convinși toți autorii, care recunosc că „prin ortografiile de acum se vede a fi mult de plivit"[40].

Necesitatea elaborării unei ortografii raționale și unitare, sesizată de toți colaboratorii, este exprimată convingător de către redactor: „Astăzi cînd trebuința e arzîndă d-a înainta și noi mai mult în științe, cînd cercul întrebuințării limbii noastre ia o dimensiune tot mai mare . . . a venit într-adevăr timpul să ne apropiem părerile și să ne unim a stabili o ortografie cu străbune adoptabilă de națiunea toată"[41]. În această operație se pune

[38] „Amicul școalei", VI (1865), fasc. 3, p. 147.
[39] „Amicul școalei", II (1861), nr. 47, p. 381.
[40] N. N. („Un membru al societății literare"), *Adaus la observăciunile ortografice și limbistice*, în „Amicul școalei", III (1862), nr. 8, p. 57.
[41] „Amicul școalei", I (1860), broșura 3, p. 276.

Scanned with OKEN Scanner

în permanență accentul pe atenuarea neînțelegerilor și unirea eforturilor cu „frații din România", pe „arzînda dorință a împreunării opiniunilor divergente în privința modului de scriere a limbii noastre"[42].

Țelul urmărit prin noua ortografie este răspicat formulat în revistă: „Unitate! da, de unitate, de uniformitate în scrierea limbii avem astăzi trebuință mai ca de pînea de toate zilele"[43]. Pe un plan mai larg, unificarea scrierii trebuia să asigure unitatea limbii: „toți țintim a face o limbă cultă pentru toți românii, fie în orice provincie vor fi ei"[44].

Elaborarea ortografiei trebuia să fie rodul străduințiilor colective și al convenției. Ea putea fi realizată „numai de o societate literară, care ar fi a se forma înadins pentru cultivarea limbii române"[45]. Pentru stabilirea ei, articolele publicate subliniază mereu, ca și V. Roman, necesitatea unei societăți literare sau a unei academii. „Orice am zice, aceasta e o chestiune de învoire, o treabă de convențiune, care... caută să se decidă de autoritatea unei societăți literare, a unei Academii savante — înființarea căreia a ajuns a fi astăzi dorința cea mai fierbinte a tot românului român"[46].

*

Problemele de istoria limbii române constituie obiectul de studiu al altor articole publicate în „Amicul școalei". Acestea fac dovada unei interpretări științifice a procesului de formare a limbii române, a aportului și proporției diferitelor elemente constitutive.

Limba română își are originea în latina populară, vorbită de coloniștii romani așezați în Dacia: „Limba noastră fu limba comună a poporului roman;... din ea se născu limba literaturii, care, perfecționată după regulile gramaticii, se distingea în

[42] „Amicul școalei", I (1860), broșura 4, p. 302.
[43] Cato Uticense, *Calamitățile ortografice în limba română*, în „Amicul școalei", V (1864), nr. 9, p. 98.
[44] N. Mihălțianu, *op. cit.*, p. 108.
[45] „Amicul școalei", I (1860), broșura 4, p. 302.
[46] G. I. Munteanu, *op. cit.*, p. 209.

Scanned with OKEN Scanner

unele forme și trăsături artificiale de cea poporală"[47]. Această limbă era folosită pe întreg cuprinsul imperiului roman, dovadă „admirabila similitudine ce există între limba noastră și cea spaniolă și portugheză"[48].

În procesul de formare a limbii române sînt distinse, cu multă limpezime, cele trei elemente constitutive. Limba latină s-a impus în Dacia ca limbă dominantă, dar a păstrat și influențe din limba autohtonă, vorbită de traco-daci înainte de cucerirea romană. Delimitarea acestora nu se poate face cu exactitate, „deoarece n-avem monumente îndestulătoare din acea limbă moartă". Singura modalitate rămîne separarea lor de cuvintele, avîndu-și definite originile în alte limbi cunoscute, în urma cărei operații „acele expresiuni în limba noastră, care nu sînt nici latine nici slave, în necesitate sînt dacice sau celtice"[49]. Mai tîrziu se va produce o nouă încrucișare, din care învingătoare va ieși tot limba latină, între acestea din urmă și limba slavă. Influența slavă este apreciată ca fiind redusă în limba noastră: „elementul slav încă s-a introdus în limba română de la început și a conferit și el (din disgrație!) material la clădirea edificiului, deși în mică cantitate"[50]. Din împletirea acestor trei elemente s-a format limba română, care se va dezvolta în veacurile următoare și asupra căreia se vor exercita mai tîrziu alte influențe.

Interpretarea veridică a procesului formării limbii române îi determină pe colaboratori să ia atitudine împotriva unor păreri eronate privind originea limbii noastre[51]. Legat de acestea, un merit al revistei îl constituie promovarea ideii continuității limbii și poporului român pe teritoriul Daciei: „românul totuși

[47] Basiliu T. Alutanu, *Limba românească*, în „Amicul școalei", II (1861), nr. 46, p. 370.

[48] I. Circa, *Observațiuni generale asupra limbii române și disertare asupra ei*, în „Amicul școalei", II (1861), nr. 12, p. 93.

[49] *Ibidem*, p. 94.

[50] *Ibidem*, p. 94.

[51] I. Circa, *op. cit.*, p. 93

Scanned with OKEN Scanner

a scris și românește și încă cu litere romano-latine și numai răutatea inimicilor, împreună cu bigotismul religios, a făcut ca limba română în timp de 204 (1439—1643) ani să devină iarăși sclava unei limbi, care acum n-a fost nici sora, nici mama, ci cu totul străină"[52].

Condițiile specifice ale evoluției ulterioare a limbii române, după epoca formării ei, au imprimat acesteia anumite particularități, care o deosebesc de celelalte limbi romanice, conturîndu-i un loc aparte. Dintre acestea, opus eforturilor de apropiere forțată cu limbile surori, în paginile revistei este sesizat cu obiectivitate fenomenul postpunerii articolului: „Limba noastră diferă de oricare dintre limbile surori în privința raportului articolului în numele său. Adesea limba noastră... în opoziție cu celelalte surori nu antepune articolul, ci îl postpune"[53].

Prin aceste idei, „Amicul școalei" a contribuit la închegarea unui tablou profund realist privind originea și dezvoltarea limbii române, ce se opunea exagerărilor latinismului.

*

Preocupările privind limba literară sînt numeroase în revistă. La baza acestora stă concepția, întru totul valabilă, asupra noțiunii de limbă literară, precum și a filiației acesteia cu limba populară: „în timpurile noastre toate popoarele își au limba literară și poporală; limba literară nu se putu naște înainte de cea poporală; asta din urmă se cultivă pentru scopuri literare, prin urmare și limba literară e fiica limbii poporale"[54]. Pornind de la raportul dintre limba literară și limba populară, toate articolele evidențiază frumusețea și armonia limbii poporului, potențialul ei artistic, bogăția și varietatea formelor, care o fac să fie admirată și rîvnită de alte popoare: „Cît s-ar bucura

[52] Basiliu T. Alutanu, *op. cit.*, p. 372.
[53] I. Circa, *op. cit.*, p. 94.
[54] Basiliu T. Alutanu, *op. cit.* p. 371.

Scanned with OKEN Scanner

alte popoare, cînd ar avea o limbă așa frumoasă și totodată regulată, precum o au românii, plină de armonie și fraze clasice, ce se aud în gura poporului, și ar exploata toată visteria ei spre a scoate la lumină opuri clasice"[55].

Limba literară nu era însă deajuns de cultivată: „cît pentru gradul de cultură al astei limbe, nu-l putem numi cel mai înalt; mult mai este de făcut"[56]. De aceea, toți colaboratorii se preocupă în lucrările lor de dezvoltarea și cultivarea limbii literare. În acest scop, sînt admise cu rațiune ambele posibilități: atît dezvoltarea ei prin valorificarea propriilor resurse latente, cît și îmbogățirea cu elemente din afară, din diferite limbi.

În legătură cu prima posibilitate, „Amicul școalei" afirma concepția, îmbrățișată de toți marii noștri scriitori, că la baza acțiunii de cultivare a limbii literare trebuie să stea limba poporului. „Scopul nostru să fie, ca limba poporului carele ne-a susținut chiar limba și pre noi să o cultivăm"[57]. Această operație presupune concomitent cultivarea poporului, față de care autorii manifestă o deosebită grijă: „Pentru ca să facem aceasta, trebuie ca, cu limba deodată — și fie oricît de încet — să cultivăm și poporul"[58].

Cultivarea limbii literare, pentru a fi capabilă să țină pasul cu progresul civilizației, presupunea și îmbogățirea ei prin împrumuturi de cuvinte din alte limbi, posibilitate a cărei valoare este apreciată cu realism în paginile revistei. În legătură cu împrumuturile, se discută problema adaptării lor la normele fonetice și morfologice ale limbii noastre. Timotei Cipariu constată că „pentru cuvintele străine, caută să mărturisim, că ele nu vor totdeauna să se acomodeze regulilor limbii românești". Pentru introducerea și folosirea lor, el susține necesitatea adaptării, ultimul cuvînt revenind uzului limbii: „să le scriem cum s-ar putea

[55] N. Mihălțianu, *op. cit.*, p. 109.

[56] I. Circa, *op. cit.*, p. 94.

[57] Ath. Marienescu, *De ortografia română*, în „Amicul școalei", I (1860), broșura 1, p. 40.

[58] *Ibidem*, p. 40.

Scanned with OKEN Scanner

mai aproape de regula limbii, şi apoi să le lăsăm în astă stare pînă ce au se vor dumeri şi asemăna cu ale noastre, au vor lua lumea în cap"[59].

Toate preocupările şi eforturile privind cultivarea limbii literare aveau ca ţel unitatea limbii noastre de care era legată unitatea naţională. În numele unităţii sînt combătute fără cruţare toate tendinţele separatiste, ale căror consecinţe nefaste sînt cîntărite cu maturitate: „Dacă limba îşi va pierde cu timpul unitatea, . . . acest separatism de pe cîmpia literară uşor se poate straplanta pe cea politică şi bisericească şi iată unitatea naţională pierdută şi viitorul românilor pus la îndoială"[60]. Consecvenţa în apărarea şi sprijinirea unităţii limbii, prin toate mijloacele, constituie firul călăuzitor al tuturor preocupărilor şi cel mai mare merit al revistei.

*

Fiind un organ pedagogic, „Amicul şcoalei" a acordat, în mod firesc, în coloanele sale un spaţiu larg studiului limbii române ca obiect de învăţămînt şi problemelor concrete legate de predarea acesteia în şcoli. Multe materiale vorbesc, în funcţie de condiţiile specifice din Transilvania, despre lupta pentru introducerea studierii limbii române în şcoli, despre necesitatea unificării planurilor privind predarea limbii române şi rolul conferinţelor învăţătoreşti în această direcţie[61]. Cel mai mare număr de articole se opresc asupra metodicii predării limbii române. La rubrica „Materiale de instrucţie", sub titluri ca: „Conversaţiune cu şcolarii asupra gramaticii", „Cele zece părţi de cuvînt" etc., s-au publicat *primele lecţii model* şi primele îndrumări metodice privind predarea limbii române. Cercetarea acestora ar prezenta, desigur, un deosebit interes de ordin metodico-pedagogic şi ar duce la concluzii valoroase.

[59] T. Cipariu, *op. cit.*, p. 252.

[60] I. R. Sbiera, *op. cit.*, p. 137.

[61] P. Bran, *Limba română în Satu Mare*, în „Amicul şcoalei", III (1862), nr. 13, p. 99—101 şi nr. 14, p. 109—112.

Scanned with OKEN Scanner

Reţinem, pentru problema care ne interesează, numai valabilitatea definiţiilor şi terminologiei gramaticale folosite, caracterul înaintat al metodelor propuse pentru studierea gramaticii în şcolile populare, precum şi în şcolile secundare.

*

Pe lîngă ideile de teorie a limbii, analizate la început, în materialele publicate sînt tratate şi alte probleme de lingvistică generală, menite să contribuie la îmbogăţirea cunoştinţelor generale ale cititorilor.

Ath. Marienescu, în articolul „Limbile din lume", înfăţişează clasificarea genealogică a limbilor. În introducere, el arată că „istoria limbilor e încă în leagănul său", deoarece „marginile între limbă şi dialect sînt încă neînsemnate" (nestabilite, n.n.)[62]. De asemenea vorbeşte de stadiul bilingvismului, în procesul evoluţiei limbilor, de cazurile de adoptare a altor limbi etc. În continuare, exemplifică clasificarea lui Humboldt, după care reproduce clasificarea lui Balbi în clase, familii, ramuri etc., cu limbile respective.

Într-un alt articol se discută originea alfabetului, după Boetchen. Autorul arată că inventatorii alfabetului au locuit în Egipt, iar fondatorii alfabetului fenicico-evreu au fost semiţii, deoarece „cuprinsul tonal al semnelor scripturistice este semitic, pe cînd făptura şi alegerea lor este egiptică"[63]. Sînt prezentate aici şi alte probleme legate de numărul şi ordinea literelor, numele lor şi apoi, pornindu-se de la alfabetul fenician, evoluţia alfabetelor în diferite limbi.

Aceste articole veneau să întregească variatele preocupări lingvistice ale „Amicului şcoalei", să contribuie la formarea unei imagini ştiinţifice despre limbă în rîndurile cititorilor.

*

[62] Ath. Marienescu, *Limbile din lume*, în „Amicul şcoalei", I (1860), broşura 3, p. 193.

[63] N. S., *Originea alfabetului. După izvoarele de Dr. Boetchen*, în „Amicul şcoalei", II (1861), nr. 26, p. 213.

Dezbaterile ample, purtate în paginile „Amicului școalei", au contribuit la limpezirea, într-o mai mare măsură, a problemelor lingvistice. Ca și celelalte publicații din Transilvania și de peste munți, revista a servit la formarea unei opinii despre limbă în rîndurile cititorilor.

Pe plan teoretic, ideile vehiculate au favorizat închegarea unei imagini științifice asupra limbii, concepută ca un fenomen social în continuă dezvoltare, în raport cu evoluția societății.

În scrierea limbii române, „„Amicul școalei" a desfășurat o luptă neobosită pentru adoptarea alfabetului latin și stabilirea unei ortografii unice. Coloanele sale au constituit locul de întîlnire și confruntare a celor mai diverse păreri și soluții, din dezbaterea cărora avea să se cristalizeze o linie de orientare avansată, ce va cîștiga tot mai mult teren de aci înainte. Pozitiv rămîne, pentru consolidarea acesteia, atașamentul constant al revistei față de principiul și sistemul fonetic, sprijinite cu consecvență, lupta acesteia pentru afirmarea și statornicirea lor în ortografie.

Procesul de formare a limbii române este veridic prezentat, relevîndu-se continuitatea limbii și poporului român și locul specific al limbii române în cadrul limbilor romanice.

„Amicul școalei" s-a preocupat îndeaproape de cultivarea limbii literare prin valorificarea filonului sănătos și nesecat al limbii populare, precum și de îmbogățirea ei, după necesități, cu elemente străine, adaptate la specificul limbii noastre.

O atenție deosebită a fost acordată, conform profilului revistei, problemelor predării limbii române în școli, prin publicarea primelor lecții model și a primelor îndrumări metodice, pentru a veni în sprijinul învățătorilor.

Concluzia cea mai importantă, care se desprinde din parcurgerea materialelor publicate, este că la baza tuturor discuțiilor și opiniilor formulate a stat ideea unității naționale și lingvistice. „Amicul școalei" a luptat pentru unificarea și dezvoltarea limbii literare pe baza limbii poporului, într-o epocă în care se consolida una dintre cele mai mari victorii ale istoriei sale, Unirea Principatelor și formarea statului național român.

Scanned with OKEN Scanner

Problema unităţii şi unificării limbii literare în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură"

În secolul al XIX-lea, problema unirii românilor într-un stat unitar devenise obiectivul cel mai important al preocupărilor tuturor cărturarilor progresişti ai vremii, mobilul care însufleţea lupta maselor pentru libertate socială şi naţională[1]. Făcîndu-se ecoul ideilor înaintate ale epocii, G. Bariţ constata, la 1844, această realitate: „Unire naţională este frumoasa deviză ce răsună din toate părţile şi deşteaptă duhurile cu putere multă"[2].

Lupta pentru făurirea statului naţional unitar român a cunoscut o dezvoltare ascendentă în deceniile următoare, pînă la Unire, şi după aceasta, pînă la desăvîrşirea procesului în secolul următor, polarizînd toate acţiunile întreprinse în domeniul social, economic, politic şi cultural. Sintetizînd sensul şi ţelul acestor transformări, Alexandru Papiu-Ilarian, una dintre personalităţile cele mai de seamă din acel timp, adresa cu hotărîre acest îndemn la 1852: „Aşa, unire politică naţională, naţionalitate să fie scopul întreprinderii fiecărui român"[3]. Acestui imperativ li se subordonau şi eforturile intelectualilor din Transilvania pentru unificarea limbii literare,

[1] Cf. Victor V. Grecu, *Ideea unirii la intelectualii transilvăneni, din secolul trecut*, în „Lucrări ştiinţifice", (Oradea), III (1969), seria B, p. 327—336.

[2] G. Bariţ, *Naţionalitate*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", VII (1844), nr. 51, p. 399.

[3] Al. Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superioară, Schiţa vol. III*, Sibiu, 1943, p. 157.

Scanned with OKEN Scanner

ca premisă şi factor esenţial în lupta pentru unificarea politică. Lupta pentru unitatea limbii era, în acest fel un aspect al luptei de ansamblu pentru unirea tuturor românilor într-un stat naţional, în care se integrează pe deplin. La baza tuturor acestor preocupări, a acţiunilor întreprinse, stătea o matură convingere, exprimată de G. Bariţ, la 1848, reflectînd acelaşi ideal: „ca să voieşti ceva se cere u n i r e, iară fără voinţă unirea nu are tărie"[4].

*

În procesul cultivării limbii, una din problemele cele mai importante era aceea a unităţii şi unificării limbii literare, prin înlăturarea deosebirilor ce existau în vorbirea, dar mai ales în scrierea limbii române, în diferitele provincii istorice şi a cărei rezolvare constituia finalitatea tuturor eforturilor în acest domeniu. Însemnătatea deosebită a acestei probleme izvora din situaţia şi rolul limbii pentru românii din Transilvania.

În Transilvania limba avea, din punct de vedere politic, o dublă semnificaţie. În primul rînd, ea reprezenta un argument în lupta pentru apărarea naţionalităţii, aşa cum preconiza G. Bariţ: „un puternic *magnet*, care Românilor dincoace de munţi, pănă cînd se vor afla Moladvo-Românii, măcar numai în rangul lor politicesc de astăzi, pe vremi înainte le chezăşuieşte pentru naţionalitate"[5]. Totodată, limba însemna un obiectiv în lupta pentru dobîndirea egalităţii în drepturi şi o mărturie a acesteia, aşa cum proclama Alexandru Papiu-Ilarian: „Egalitatea de drept a naţionalităţilor, corect şi practic concepută, nu poate fi alta decît egalitatea de drept a limbii cetăţenilor statului"[6]. În al doilea rînd, limba constituia un factor

[4] G. B a r i ţ, *Unele idei practice despre limba tipăriturilor*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", XI (1848), nr. 12, p. 94.

[5] G. B a r i ţ, *Românii şi maghiarismul*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", V (1842), nr. 9, p. 69.

[6] Al. P a p i u - I l a r i a n, *op. cit.*, p. 153.

Scanned with OKEN Scanner

puternic în lupta pentru desăvîrşirea unităţii statului naţional român. În această privinţă trebuie subliniat, de la început, faptul esenţial că lupta ardelenilor pentru limbă, în Transilvania, a fost lupta pentru apărarea naţionalităţii, lupta pentru făurirea statului naţional unitar. Pentru că, aşa cum se va vedea, la baza tuturor acestor frămîntate dispute lingvistice a stat în permanenţă conştiinţa unităţii naţionale a poporului român.

*
* *

Unitatea şi unificarea limbii române, considerată în contextul unităţii naţionale, constituie ţelul care călăuzeşte şi concentrează, fără excepţie, toate preocupările lingvistice ale celor mai diverşi reprezentanţi ai intelectualităţii din această perioadă.

Aceste probleme au fost amplu şi competent discutate în operele de specialitate, în corespondenţele particulare, avîntat susţinute de la tribunele societăţilor culturale, ce iau fiinţă acum, dar mai cu seamă în presă, care a constituit terenul pe care s-au înfruntat cele mai energice spirite în această divergenţă de păreri. Rolul şi meritul presei în această privinţă, precum şi al lui G. Bariţ ca redactor, constă în iniţierea şi facilitarea discuţiilor publice despre limbă, contribuind în acest fel la popularizarea problemelor limbii în rîndurile cărturarilor şi celorlalţi cititori[7], al căror cuvînt va influenţa apoi modul rezolvării sarcinilor legate de evoluţia limbii.

Revista care, de la apariţie şi în tot timpul existenţei sale, a publicat cu consecvenţă numeroase articole, în care se tratau cele mai diverse probleme legate de situaţia limbii noastre sau de lingvistică generală, a fost „Foaia pentru minte, inimă

[7] G. F. Ţepelea, *Problema unităţii limbii literare în discuţia periodicelor transilvane din preajma unirii (1855)*, în „Limbă şi literatură", vol. 13 (1967), p. 130.

Scanned with OKEN Scanner

și literatură", redactată pînă la 1850 de G. Bariț, iar după aceea, pînă la 1865, de Iacob Mureșanu.

Reflectînd concepțiile înaintate ale redactorilor, „Foaia pentru minte, inimă și literatură" și-a propus, prin programul ei, să devină: „un magazin de idei sănătoase"[8]. Consecventă acestui țel revista a militat și în domeniul limbii pentru triumful principiilor, și soluțiilor pozitive, menite să asigure dezvoltarea neîntreruptă a limbii literare.

La dezbaterea problemelor limbii, în coloanele revistei, au luat parte personalități culturale de prestigiu de pe ambele părți ale Carpaților: Heliade-Rădulescu, C. Negruzzi, A. Russo, C. Boerescu, G. Săulescu, Meletie Drăghici, C. Viișoreanu, N. Tincu-Velia, Vasilie Popp, G. Bariț, I. Maiorescu, T. Cipariu, A. T. Laurian, Iacob Mureșanu, Gavril I. Munteanu, Al. Papiu-Ilarian, Pavel Vasici, Nicolae Maniu, Nicolae Rucăreanu, S. Mangiuca, G. Sion, C. Bolliac etc. Aceștia au publicat numeroase articole legate atît de stabilirea ortografiei cu litere latine, problema cea mai controversată a timpului, cît și de celelalte compartimente ale limbii, urmărind dezvăluirea mijloacelor de dezvoltare a limbii literare.

*

Problema unității și unificării limbii literare constituie preocuparea de căpetenie a revistei, obiectivul principal în jurul căruia gravitează toate celelalte eforturi legate de cultivarea limbii. Cercetarea ei este de natură să evidențieze noi valențe și semnificații ale acestor preocupări, să legitimeze anumite tendințe și atitudini, a căror ignorare și apreciere nediferențiată pînă acum, a prejudiciat judecarea și reliefarea valorii lor reale pentru acel timp.

Discuțiile și preocuparea pentru această problemă se întemeiază pe înțelegerea corectă a noțiunii unității limbii, lapidar

[8] * * * *Scrisoarea unui patriot*, în „Foaia literară", I (1838), nr. 2, pag. 9.

Scanned with OKEN Scanner

ГОАЕ

pentru

МИНТЕ, ЛИНЕА ши ЛИТЕРАТУРА.

№ 1. Оаменій 2. 1841. 1838.

ДЮКЕРОВА РЕДАЦЦІЕ КЪ ЕЙ КЪПОЕКЪТ.

Хи ун хаі хаіа ла фоіцеле лор тоате ор ся и скімба тіпіна, пынъ маі пе урме нъ ві кор маі ці німі оаменій ніч кэм; и кор фі аміка ей нъ ачеаста де гиндъ?— Лоц дэн Домніле ші тот скімбаре; дар ці ся фачем, кэ трімъ ын ахмія скімбаре ші а литературій! дар фоіле ноастре Зміе ка ші сеній чі де хъртіе, кэ кърі ші литературъ коні кинд сэфлэ кынтэ, ей трэг де сфоарэ тот кэм ся и ей маі вінэ, ка ся ші фаче петреканіа дэнз пофта ініміі лор. Ын зілеле трекуте фміремъ кэ ей пріетіі ей партея алтэ а Варнацілор, кърі ся зіче Ешіці кэ гиид, ка ын кърбэ лор ся пріімі ніці църілі дин-тъіаце пліне бинь ші кор сэдэ окій. Ей фіінд кам скърі де вітаре ліам кэут кэ-лоаре ші а прінчіпіілор. Чіне къноаще лоаіа кърій ачеіа, ціе ле плэкэ дін, ачіеа ші кърі дескопэрэ ориіцэре кълкторіссіі ей ачіі. Ле ся вэдэ фміі ентре ей пъ-кінікъ, кэнд ле маі цінэ ся дэм пеі ла ентре ей. „Пріетіі мърцінъ дінаінте." Ліш ачеа, дар ей ліам маі вмблат кътэ ын дорінъ пен ся кълкм ла коаде пе локърілі ачіеа де кінд сънт". „Дар ей нъ ачаця маі пъцін ка зміа кърі ніч сънт нвіеят де ачі; ші пінтрэ ле ніч міаі сніе де зкіс, кэ ей м'ам ентрэ-зът ціе: нъ плэкем ся фі фіце. Ві ся фачемъ? Ся анъкем ентре ноіом пріетеніа ачеіа вмкрої, кум ся фміцъ ноі бінеа. — „Кінд сънтем ахмя ын зміза ачіеа? ми зіче пэре ке ноі ам ратачіт сэре рескріт де катре Молдова." „Ла ноі сънтем пріетіні сэре вмблэцъ ентре мънцій църій ромънещі, о жмнътате ші зі о петрекем фэрэ ся фі ахмне ла цінта пропъс. Ней кэм кърг сэдерім де ня мінє, нъ маі повъ нічі де фоамє, ня вовъ ші де сете, фэрэ ся дкмъ де врєме пэнэ рескорітерій, никнотекніа локърілі ачіеа мэре дінкртате ші нъмъратъ. Ся о лъкэ ан-коаде. — „Вінді ам ахмне ахмя?" Вінъ ліш; іатэ ахмі сънтем де катре дрілеа ын мънцій дінаінтеа ей ачеаста поаптеа. Дар пінтрэ ле ня ві лъкэ ноі ні ей ачіі. Ле ся вдэ фміі ентре ей пъ-кінікъ, кэм ам поаптеа ліш фэрэ сфат де акоаса. „Фрателе вінді ла коаде пеі ся ешім, ня ціе ліш ні ар фі повъцат. Ліш ачеа, дар ей ліам маі вмблат кътэ ын дорінъ пен ся кълкм ла коаде

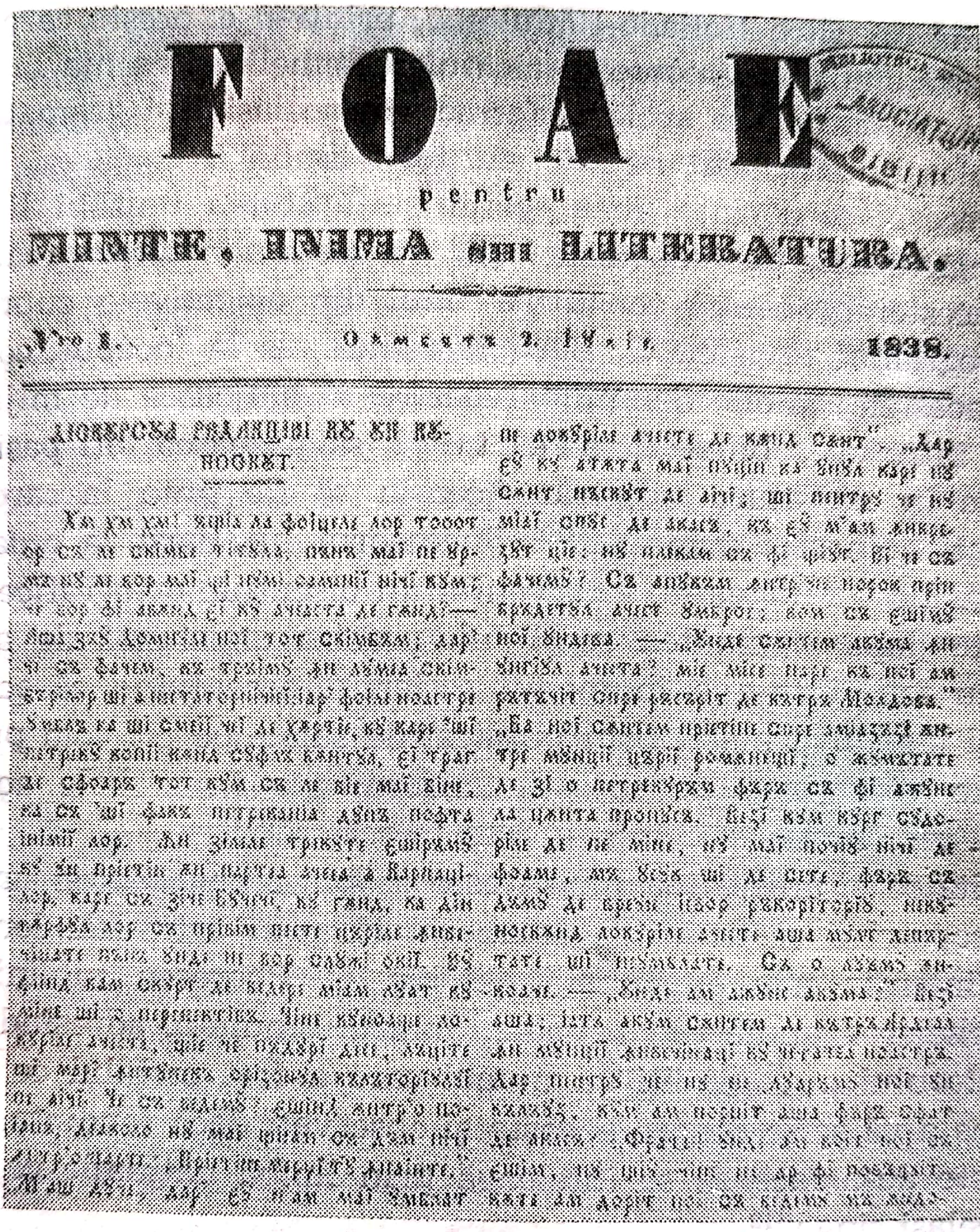

FOAE
pentru
MINTE, INIMA ȘI LITERATURA.

№ 1. Брашов 2. Iулie 1838.

definită de către Heliade-Rădulescu, printr-o expresie care înglobează ambele elemente ce alcătuiesc temelia şi esenţa limbii: „Cînd un norod are aceleaşi forme sau aceiaşi tipi gramaticali şi aceleaşi numiri sau materie, are tot o limbă“[9].

Interesul şi dorinţa de a sprijini înfăptuirea unităţii limbii sînt mărturisite de redactorii înşişi, în concepţia cărora realizarea acestei probleme constituie unul din obiectivele cuprinse în programul revistei. G. Bariţ îi dedică, de la început, coloanele acesteia: „Foile domniilor voastre să slujească de mijlocitoare între deosebitele d i a l e c t u r i, să păzească toţi paşii ce se fac în literatura noastră. Aceasta să fie ţinta la care să priveşti neîncetat domnule“[10]. Succesorul lui Bariţ la redacţia „Foii“, Iacob Mureşanu, intervenind în discuţiile ortografice, înviorate după jumătatea secolului, preciza „misiunea de a ne uni cu toţii într-una în modul scrierii“, accentuînd că acesta este şi idealul urmărit prin publicaţiile sale: „pe cît vom putea noi ne vom ţinea de această uniformitate în ambele aceste foi ... care nu vor suferi neunirea în scriere“[11].

Unitatea şi unificarea limbii este scopul recunoscut şi urmărit deopotrivă şi de către colaboratori, prin articolele lor, în care intenţia este exprimată deschis. C. Boerescu subliniază, în încheierea unuia din articole, această tendinţă, adresîndu-se redactorului „... gîndiţi-vă numai care a fost mobilul ce m-a împins a vă scrie despre aceasta şi observaţi dacă tendinţa mea nu este de-a face să se înţeleagă prin limbă naţiunile ce sînt de acelaşi sînge“[12].

Importanţa acordată problemei unităţii şi unificării limbii literare, preocupările permanente pentru realizarea acesteia, au

[9] H. R ă d u l e s c u, *Corespondenţă asupra limbii române,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, II (1839), nr. 19, p. 149.

[10] * * * *Scrisoarea unui aprins de iubirea literaturii,* în „Foaia literară“, I (1838), nr. 1, p. 2.

[11] I. M u r e ş a n u, *Nesce reflesiuni fugitive ortografice,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XXV (1862), nr. 11, p. 87.

[12] C. B o e r e s c u, *Domnul meu,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 6, p. 27.

Scanned with OKEN Scanner

la bază o apreciere superioară a semnificației limbii în viața unei națiuni, a raporturilor dintre situația limbii și existența națională, dintre cultura limbii și cultura națională. Într-unul din arictolele sale, Seulescu definește însemnătatea și legătura genetică a limbii cu națiunea care o vorbește: „Graiul este nota esențială ce caracterizește pe nații, carele viețuiesc în atîta încît viețuiește și graiul lor și se sting odată cu stingerea graiului lor“[13]. Pe temeiul acestui raport este fundamentată necesitatea eforturilor pentru dezvoltarea limbii, deoarece „a se îngriji un popor de cultura limbii sale este a se îngriji de existența sa națională“. Interesul pentru unitatea limbii este motivat și stimulat în continuare și prin prisma rolului acesteia în cultura națională, necesitatea unificării și cultivării ei rezultînd din raportul dintre limbă și cultură. Simion Mangiuca se oprește asupra acestui raport și subliniază, într-un cadru mai larg, necesitatea cultivării limbii: „Cultura națională fără limbă cultă nu e cu putință. Drept aceasta să năzuim cu toții spre cultura limbii, căci aceasta e așa de însemnată și grea întrebare, ca și întrebarea despre viața noastră politică“[14].

Aceste idei, deplin valabile, menite să servească ca bază teoretică în tratarea problemelor, sînt întregite prin recunoașterea și sublinierea rolului limbii ca factor unificator în evoluția istorică a națiunii. În concepția cărturarilor vremii, expusă în paginile revistei, limba reprezenta un „element de recunoaștere și de constituire a unității naționale“. G. Bariț a exprimat cu limpezime această convingere: „Limba este un nod foarte puternic și un magnet atrăgătoriu“[15]. G. Seulescu arată

[13] S * * * (Seulescu), *Observații gramaticești. Asupra limbei românești*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, II (1839), nr. 37, p. 289.

[14] S. Mangiuca, *Către învățații românilor*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, XXIII (1860), nr. 37, p. 287.

[15] G. Bariț, *Limba românească*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, VIII (1845), nr. 2, p. 13.

Scanned with OKEN Scanner

că limba contribuie la apropierea şi unirea vorbitorilor, reprezintă un element al coeziunii naţionale, subliniind „uniformitatea graiului, legînd pe Românii între sine naţional“[16].

Preocuparea revistei pentru unitatea şi unificarea limbii literare se întemeia, în acest fel, pe o ideologie avansată, a cărei esenţă consta în intuirea valorii limbii ca factor şi mărturie a unităţii naţionale, în aprecierea semnificaţiei acesteia în lupta pentru desăvîrşirea unităţii politice, statale.

*

Inscriind această preocupare printre obiectivele de căpetenie ale programului său, „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“ a constituit platforma pentru confruntarea, apropierea şi împărtăşirea reciprocă a opiniilor. Din dorinţa redactorului de a face ca adevărul despre limbă să triumfe prin discuţii publice, „Foaia“ a servit ca punte de legătură între cărturarii din diverse provincii, în coloanele ei întîlnindu-se cele mai reprezentative personalităţi ale vieţii culturale şi politice din acea vreme. Indeplinind rolul de tribună pentru apropierea şi popularizarea ideilor înaintate, revista şi-a asumat misiunea de mijlocitor al înţelegerii între susţinătorii şi apărătorii unor poziţii contradictorii în privinţa cultivării limbii literare. Necesitatea de a contribui la schimbul reciproc de opinii, între cărturarii din diferite provincii, este subliniată de autori: „După aceste înţelepte pasuri, ce pun acum fraţii noştri din Valahia şi Moldova în treaba limbii noastre, cu mare încredinţare sînt, că aflările şi hotărîrile şi cu noi Ardelenii şi Ungurenii le vor împărtăşi; de nu altmintrelea, batăr prin „Foaea literală“; aşijderea să facă şi ai noştri cu domniile sale“[17]. Schimbul de articole, după modelul periodicelor de peste Carpaţi, era pro-

[16] S * * * *Observaţii gramaticeşti. Asupra limbei româneşti,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“ II (1839), nr. 57, p. 289.

[17] N. M. (Nicolae Maniu), *Domnule redactor,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, I (1838), nr. 14, p. 109.

Scanned with OKEN Scanner

movat de revistă pe temeiul aceloraşi raţiuni, folosindu-se de un articol din „Curierul", care conţinea acest îndemn: „ne-am socoti foarte îndatoraţi, cînd cinstita Redacţie a „Albinei" va binevoi, în folosul de obşte al Românilor, a copia articole din cele ce se scriu la noi şi a face băgările de seamă la cîte înapoiem noi întru păşire, păstrînd din nebăgare de seamă un provinţialism al nostru îndeosebi"[18].

Totodată, ceea ce sta în menirea ei, revista trebuia să asigure legătura cu cititorii, să faciliteze răspîndirea şi circulaţia ideilor în rîndul acestora, consultînd şi luînd în considerare opinia maselor. Confruntarea părerilor şi soluţiilor cu opinia poporului, ca modalitate de validitare, care trebuie să preceadă acceptarea acestora, constituie o idee valoroasă, exprimată în paginile revistei prin gura cititorilor: „Nu asculta la cîte secături din vechime; toate părerile învăţaţilor noştri asupra literaturii (este vorba de limbă, n.n.) să le primeşti împărtăşindu-le cu noi. Numai să păzeşti o limbă cît se poate de n e t e d ă ş i r e g u l a t ă în etimologie şi în ortografie"[19]. Pentru aceasta, pe lîngă articolele originale, venite din diferite părţi, revista copia articole din alte periodice de peste Carpaţi, ca în acest fel cititorii să cunoască şi să judece asupra apropierii sau îndepărtării existente în privinţa limbii folosite de autori. De aceea, ca şi ceilalţi redactori, Bariţ nu înţelegea să intervină în ortografia autorilor, conştient că prin aceasta aduce un serviciu cauzei ortografiei şi unificării limbii, oferind posibilitatea selecţiei elementelor pozitive: „Am lăsat să scrie fiecare cum l-a făcut mama lui pe pămînt, unii românească ungurită, alţii nemţită, mai mulţi lătinită; unii grecită, alţii turcită, mulţi rusită şi mai mulţi franţuzită"[20].

[18] * * * *Literatura,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", II (1839), nr. 31, p. 246.

[19] * * * *Scrisoarea unui aprins de iubirea literaturii,* în „Foaia literară", I (1838), nr. 1, p. 2.

[20] G. B a r i ţ, *Răspuns Domnului C. Boerescu, din nr. 6 al „Foaiei",* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", XVIII (1855), nr. 10, p. 46.

Scanned with OKEN Scanner

Contribuind la vehicularea ideilor, pentru apropierea părerilor şi realizarea unităţii de vederi, revista a avut misiunea, definită cu luciditate, de a fi, ca şi celelalte publicaţii, „norocit mijlocitor şi înainte mergătoriu al învoirei“[21], în privinţa căilor şi mijloacelor cultivării şi unificării limbii literare.

*

În preocuparea sa pentru unitatea şi unificarea limbii literare, „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“ nu era izolată. Unitatea limbii constituia deopotrivă scopul urmărit şi de alte reviste de peste munţi, cum au fost „Curierul românesc“, „Dacia literară“ şi „România literară“. În „Introducţia“, reprodusă în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, pornindu-se de la premisa că „Literatura noastră are trebuinţă de unire“, „Dacia literară“, prin cuvintele redactorului, preciza că acesta este scopul său suprem: „În sfîrşit, ţelul nostru este realizaţia dorinţei ca Românii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi“[22]. Pusă, de la început, în slujba luptei pentru Unire, „România literară“ stabilea, în programul său, în privinţa literaturii şi limbii, acelaşi ţel final, însuşit şi elogiat de către cititori: „apropierea şi unirea tuturor feluritătilor, ca toţi dacoromânii să aibă o unică limbă şi literatură“[23].

Periodicul braşoven se alătura astfel eforturilor publicisticii vremii, contribuind, împreună cu celelalte periodice, la răspîndirea ideii unităţii lingvistice şi naţionale, şi integrîndu-se în frontul comun de luptă pentru unificarea limbii literare, ca aspect şi parte integrantă a luptei pentru unificarea politică, ce capătă amploare deosebită după 1855.

Importanţa şi interesul acordat acestei probleme, în „Foaia

[21] * * * *Literatura,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, II, (1839), nr. 31, p. 246.

[22] M. Kogălniceanu, *Dacia literară. Introducţie,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, III (1840), nr. 18, p. 144.

[23] * * * *Răspuns la corespondenţa din Moldova,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 38—39, p. 209.

Scanned with OKEN Scanner

pentru minte, inimă și literatură", își aveau, în ultimă analiză, izvorul în concepția înaintată a redactorului G. Bariț, precum și a succesorului său, care au căutat să sprijine și să stimuleze, prin toate mijloacele, discuțiile și acțiunile întreprinse în direcția unificării limbii literare. Sintetizînd năzuințele epocii, G. Bariț definește într-o viziune mai cuprinzătoare, conținutul și semnificația unirii pentru evoluția națiunii, printr-o matură apreciere, care a orientat atitudinea și preocupările revistei: „Din contră u n i r e a și u n i m e a națională sînt bunuri mari, importante și însuflețitoare, care nu cer mai mult decît voința tare de a fi și a rămînea un singur popor, ... toți naționali, toți frați, vorbitori ai unei limbi păstrate de străbuni și de veacuri"[24].

*

* *

Dezbaterea problemei unității și unificării limbii literare pornește de la recunoașterea și afirmarea comunității limbii românilor, peste diferențierile regionale, a unicității acesteia. Această idee este exprimată de Heliade Rădulescu, caracterizînd unitatea dialectului daco-român: „Noi Muntenii, Moldovenii și Ungurenii avem și aceeași limbă și același dialect"[25], deosebirile regionale fiind considerate nesemnificative: „Mica deosebire ce avem între noi la vorbire nu o putem socoti". O proclamă, de asemenea, Comisia filologică de la Sibiu, din 1860, de la Brașov: „Națiunea noastră este una, limba ei încă este una și aceeași deși națiunea se află în cîteva provincii"[26].

Comunitatea limbii se concretiza prin posibilitatea de înțelegere între vorbitori. Revista consemnează în paginile ei realitatea că, deasupra unor deosebiri fonetice și lexicale mai puțin

[24] G. B a r i ț, *Naționalitate*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", VII (1844), nr. 51, p. 399.

[25] H e l i a d e R ă d u l e s c u, *Corespondență asupra limbii române*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", II (1839), nr. 19, p. 149.

[26] „Amicul școalei", I (1860), broșura 3, p. 290—291.

însemnate, specifice graiurilor din diferite regiuni, românii se înţeleg între ei, indiferent din ce teritoriu lingvistic fac parte, limba fiind unică. O recunoaşte Timotei Cipariu: „Românii să înţăleg din orice corn de lume să fie“[27]. G. Bariţ constată aceeaşi realitate: „Se înţelege astăzi între sine poporul întreg din toate ţările, fără a întîmpina vreo mare greutate şi precum rar se mai înţeleg părţile vreunei alte naţiuni lăţite şi răspîndite prin atîtea ţări, prin care se află întinsă românimea“[28].

Comunitatea limbii tuturor românilor constituia aşadar o realitate unanim recunoscută şi afirmată de românii de dincolo şi de dincoace de munţi. Dar ea reprezenta, totodată, şi un temei în lupta pentru unificarea deplină a limbii, pentru a putea satisface în cel mai înalt grad nevoile comunicării. Deoarece, în spatele acestei posibilităţi de înţelegere, datorată comunităţii limbii, privită pe un plan mai concret, aceasta nu era unitară, prezenta numeroase diferenţieri regionale, constatate de altfel de toţi autorii, numeroase tendinţe şi aspecte contradictorii, care ameninţau cu înstrăinarea limbii de popor, cu transformarea ei într-o „limbă artificială“. Aceste aspecte negative caracterizau atît vorbirea, cît mai ales scrierea, unde unitatea limbii era serios ameninţată. La acestea se mai adăugau aprinsele controverse ortografice şi lexicale, cu mulţimea de soluţii şi proiecte propuse, pedantismul şi exagerările unor cărturari, care duceau la aceleaşi consecinţe nocive pentru dezvoltarea limbii.

* * *

„Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, în preocuparea ei consecventă faţă de unitatea şi unificarea limbii literare, adoptă ca punct de plecare, ca unitate de referinţă, cum era

[27] T. Cipariu, *Corespondenţă între doi ardeleni*, în „Foaia literară“, I (1838), nr. 6, p. 45.

[28] G. Bariţ, *Către filologii noştri*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XXI, (1858), nr. 12, p. 53.

Scanned with OKEN Scanner

și firesc, starea deplorabilă a limbii, sub raportul unității, în acel timp. Limba era unică, dar nu era unitară. Această concluzie, care se desprinde din paginile revistei, este împărtășită de toți colaboratorii.

Lipsa de unitate a limbii, cu deosebire a celei scrise, către jumătatea secolului, este semnalată și solicită atenția și intervențiile tuturor intelectualilor vremii, atît din Transilvania cît și de peste munți. În lucrările acestora, lipsa de unitate a limbii este atestată și analizată în toate compartimentele limbii, atît în fonetică, cît și în gramatică și în vocabular.

Lipsa de unitate era mai evidentă în scrierea limbii, în ortografia timpului, caracterizată prin numeroase fluctuații, prin mulțimea aberațiilor și inovațiilor individuale. Această realitate este consemnată de toți autorii, alarmați și îngrijorați pe bună dreptate de situația scrierii, pe care o condamnă fără cruțare. Analizînd limba traducerilor, redactorul însuși își exprimă nemulțumirea, într-un articol, pentru situația ortografiei: „Dar unde avem noi ortografie statornicită? Este de mirare ce galimatias se face la noi în ortografie; mai cîți scriitori, atîtea moduri de a scri"[29]. Concluzia este exprimată în termeni similari și de Ioan Maiorescu: „Astăzi avem mai multe ortografii, cîți scriitori"[30]. Această stare de lucruri nu mai putea fi tolerată și autorii sesizează necesitatea lichidării ei, adresînd îndemnuri concrete în acest scop: „...uită-te numai la mulțimea ortografiilor noastre cu litere și-mi spune, oare n-ar fi timpul să eșim odată din încurcătura asta babilonică"[31].

[29] * * * *Traducere*, în „Foaia literară", I (1838), nr. 1, p. 4.

[30] I. Maiorescu, *Asupra ortografiei române*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", I (1838), nr. 23, p. 177.

[31] e. u., *Congresele științifice*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", XVII (1854), nr. 36, p. 194.

Aceeaşi constatare, datorată aceluiaşi neajuns, este formulată de Săulescu şi în domeniul gramaticii, paralel cu precizarea consecinţelor generate: „Din astfel de neînţelegeri se iviră mai multe forme gramaticeşti, mai multe secte literare şi desbinări“[32].

Mult mai pregnant se înfăţişa această situaţie în cuprinsul vocabularului, unde domina mania împrumuturilor. Caracterizînd-o, C. Boerescu stigmatizează această practică, arătînd că ea nu constituie un merit pentru cei ce o promovează: „A scrie ca să ne înţelegem numai noi în parte, a ne forma fiecare cîte o limbă nouă, unul franţuzind-o, altul nemţind-o, altul lătinind-o de tot, altul şi altul făcîndu-i cine mai ştie cîte nu-i mai face, aceasta nu va să zică că ne putem numi n o v a t o r i, literaţi sau c ă r t u r a r i, eruditi sau p r o c o p s i ţ i“[33].

*

Atestarea lipsei de unitate a limbii, în toate compartimentele ei, este însoţită, în toate cazurile, în paginile revistei, de cercetarea consecinţelor acesteia în diferitele domenii ale activităţii intelectuale.

Cele mai grave urmări se manifestau în domeniul învăţămîntului, pentru care situaţia limbii prezenta un pericol direct. Într-un articol, reprodus din „Universul“, analizîndu-se limba folosită în şcoli, se arată cît de „încurcat a ajuns scrisul românesc“[34], datorită lipsei unor norme comune. Heliade Rădulescu surprinde mai realist şi mai concludent aceste urmări, cu neajunsurile lor: „Învăţăturile toate s-au urmat în limba româ-

[32] S * * * *Observaţii gramaticeşti. Asupra limbei româneşti,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, II (1839), nr. 37, p. 290.

[33] C. B o e r e s c u, *Domnului G. Bariţ,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 20, p. 112.

[34] * * * *Despre slove şi litere,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, IX (1846), nr. 33, p. 339.

Scanned with OKEN Scanner

nească, și nu poate cineva afla un școlar în vreme de zece ani, să știe scrie cu o ortografie oarecare hotărîtă și chibzuită"[35].

La fel de nocive erau consecințele situației limbii și pe tărîmul culturii, pentru limba operelor literare. Nicolae Rucăreanu, ajungînd la aceeași constatare și dezvăluind cauza acesteia, se întreba pe bună dreptate: „Oare din toate cărțile cîte s-au scris și s-au tradus pînă acum în limba noastră, fi-vor două cel puțin, care să aibă întocmai aceeași limbă, aceeași ortografie? Eu mă îndoiesc foarte; și care poate fi pricina? care alta decît că avem toți cîte o limbă (și poate încă le avem), ma nu t o ț i o l i m b ă"[36].

Așa cum proceda de obicei, G. Bariț, abil cunoscător și observator al realităților vremii, analizează problema pe coordonate mult mai largi, sesizînd cu luciditate consecințele mai îndepărtate ale acestor stări de lucruri „... scrierea cînd cu „slove bisericești", cînd cu „slove civile", cînd iarăși cu „litere latine", după cîte o ortografie scornită de care cum s-a sculat mai de dimineață a produs pînă acum o mulțime de confuziuni și a împins lucrul așa departe, încît a dat ocaziune atît unor scurt văzători, cît mai vîrtos v r ă ș m a ș i l o r limbii și literaturii românești, ca din „slove" și „litere", în sine cu totul nevinovate, să facă unii o cauză religioasă foarte delicată, iar alții chiar o cauză politică"[37]. Pentru evitarea unor asemenea complicații nedorite, autorul îndeamnă cu insistență pe cărturari la înțelegere în privința limbii.

Alecu Russo, constatînd aceeași situație, combate cu competență pedantismul și exagerările ardelenilor: „Unul preface toată limba în *iune*, altul în *tie*, altul în *iu*, altul în *înt* ... de nu știi cum să te întorci între aceste patru puncte cardinale a

[35] H e l i a d e R ă d u l e s c u, *Domnului Marelui Ban M. Ghica*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", III (1840), nr. 22, p. 174.

[36] N. R u c ă r e a n u, *Literatură*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", VI, (1843), nr. 21, p. 167.

[37] G. B a r i ț, *Către filologii noștri*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", XXI (1858), nr. 12, p. 53.

gramaticilor“[38]. Aberaţiile de la firea şi unitatea limbii, arată autorul, ajunseseră atît de departe încît: „Nu mai este ertat românilor a grăi românește sub osîndă de ignoranţă“. Ca urmare a exaltării, care a cuprins spiritele unor filologi, i se pare că: „Blajul a fost o tribună, unde multe din căpetenii părea a se lupta mai mult pentru un sistem scolastic, decît pentru drepturile neamului românesc“[39]. Această realitate amară îi apare de neînţeles şi nu găseşte o cauză care să justifice orientarea şi ideile cărturarilor din Transilvania: „Ardealul nu ne poate da tălmăcirea istorică a rătăcirii sale, şi este greu de înţeles cum o familie patriarhală, unită într-un singur gînd, sentimentul nenorocirii sale, au ajuns la comedia limbistică de pe cîmpul Blajului“[40].

Fără a ignora pedantismul şi a apăra exagerările, pentru a nu da loc unei neînţelegeri, şi din intenţia de a evita dezbinările şi a realiza, pe cît se putea, împăcarea opiniilor, Bariţ intervine pentru explicarea faptelor, arătînd că tocmai factori de ordin istorico-politic, care, din necunoaşterea situaţiei concrete, nu au fost luaţi în considerare de către preopinenţi, au influenţat situaţia limbii şi interesul deosebit acordat acesteia: „... închipuirea lor şi nedeplinita cunoaştere a trecutului celorlalte seminţii din neamul lor îi amăgiseră pentru ca să numească vină ceea se fusese numai n e p u t i n ţ ă, şi să vază acolo mijloace de lumini, unde aceleaşi lipsiseră însutit mai mult decît în pămîntul lor. De aceea pace nouă şi vouă“[41].

*

Infăţişarea situaţei nesatisfăcătoare a limbii, sub raportul unităţii, nu putea să omită dezvăluirea cauzelor care au dus la realităţile şi consecinţele prezentate. Analiza acestora este în-

[38] A. R u s s o, *Cugetări*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 14, p. 73.

[39] *Ibidem*, nr. 15, p. 77.

[40] Ibidem, p. 77.

[41] G. B a r i ţ, *Războiul limbilor*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 17, p. 90.

Scanned with OKEN Scanner

treprinsă în revistă tocmai cu scopul de a găsi soluţiile cele mai potrivite pentru înlăturarea factorilor, care împiedicau unificarea limbii şi prejudiciau unitatea ei.

Principala cauză a situaţiei limbii şi a lipsei de unitate a acesteia este absenţa înţelegerii şi colaborării, a unirii eforturilor autorităţilor competente să propună şi să decidă în materie de limbă. Dacă nu avem o ortografie hotărîtă, considera Heliade Rădulescu, „pricina este că nu a fost o u n i m e în cuget“[42]. Aceeaşi cauză, arată autorul, a acţionat şi în domeniul învăţămîntului: „Lipsa u n i m e i ce s-a văzut în sistema cea până acum“[43]. Vorbind despre comisiile instituite de Ministerul instrucţiunii, înainte de 1860, pentru elaborarea unei ortografii, corespunzătoare adoptării alfabetului latin, G. Sion dezvăluie aceeaşi deficienţă în activitatea acestora, precum şi în învăţămînt: „E de mirare a vedea chiar în corpurile şcolare lipsa de iniţiativă u n i o n i s t ă în acţiune. Se vede că şi între ele există cabale şi simţămînte egoiste. Nu este o înţelegere între profesorii munteni şi moldoveni nici pentru uniformizarea cărţilor, nici a metodelor, nici a limbii“[44].

Lipsa de unitate a limbii şi neajunsurile semnalate se datoresc, în al doilea rînd, arată Bariţ, intuind un adevăr dureros, necunoaşterii limbii. Urmarea acesteia a fost concluzia falsă despre sărăcia limbii, care a dat frîu liber capriciului: „Eu neg că limba noastră ar fi săracă; limba nu ne e mai săracă decît altele începătoare; sîntem însă noi înşine săraci de dînsa, o mai şi sărăcim cu capriţiul nostru“[45].

La necunoaşterea limbii, ca o rezultantă a acesteia, C. Boerescu asocia nerespectarea specificului, naturii limbii, care ar

[42] H e l i a d e R ă d u l e s c u, *Domnului Marelui Ban, M. Ghica,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, III (1840) nr. 22, p. 17.

[43] *Ibidem,* nr. 23, p. 182.

[44] G. S, *Despre litere,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XXIII (1860), nr. 12, p. 90.

[45] U i ţ i r a b, *Puţine aieptări pentru lătinirea limbei noastre,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVII (1854), nr. 44, p. 234.

Scanned with OKEN Scanner

fi împiedicat exagerările. Cauza aberațiilor manifestate, explică Boerescu: „... va să zică a nu ştie şi a nu respecta natura limbii române ... ş-a ne pierde prezentul fără ca să putem cîştiga ceva în viitorul în care ne-am pus atîta speranţă“[46].

Altă cauză a lipsei de unitate constă tocmai în exagerările unor filologi, în voluntarismul manifestat faţă de structura şi legile limbii, în negarea lor conştientă de către unii autori, care acţionau după bunul lor plac. În această direcţie, Ioan Maiorescu relevă haosul lingvistic ce domnea în Ţara Românească, ca urmare a atitudinii negative a unor cărturari: „Aici vor să-şi arate talentele t î r î n d sărmana limbă şi s i l u i n d - o în toate părţile ca pe un cal orb de căpăstru. În limbă toţi vor să fie ziditori. O tot netezesc şi o piaptănă pînă ce-i trag şi pielea; apoi îi dau alta“[47].

Uneori chiar factori interni, de ordin lingvistic, favorizau diversificarea limbii, dînd naştere la dezbinări şi controverse între cărturarii vremii, tocmai datorită caracterului neadecvat al soluţiilor indicate, determinat, la rîndul său, de cauzele înşirate mai sus. Unele iniţiative şi proiecte, propuse din intenţii pozitive, care nu răspundeau cerinţelor concrete ale limbii, prin caracterul lor necorespunzător, deveneau ele însele motive ale lipsei de unitate şi ale divergenţelor de păreri. Această realitate este înfăţişată de C. Viişoreanu, referindu-se la ortografia etimologică, pe care o respinge: „Pe lîngă acestea, mi se pare că nici nu este necesar acum luxul literariu, adecă ortografia clasică, care poate că e cauza n e u n i r i i între literaţii noştri“[48]. Sesizînd interacţiunea cauzelor, Seulescu face aceeaşi constatare cu privire la apariţia unor dezbinări, datorită unor fapte de limbă: „Din astfel de neînţelegeri se iviră mai multe

[46] C. B o e r e s c u, *Domnului G. Bariţ*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 20, p. 112.

[47] I. M a i o r e s c u, *Domnule redactor*, în „Foaia literară“, I (1838), nr. 16, p. 122.

[48] C. V i i ş o r e a n u, *Ceva despre limba română*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, IX (1846), nr. 41, p. 321.

Scanned with OKEN Scanner

forme gramaticești, mai multe secte literare și dezbinări, cășunătoare de împărechere nației Românești“[49].

Lipsa de unitate a limbii, amănunțit analizată în paginile revistei, cu consecințele ei negative multiple și cu cauzele care alimentau această situație, evidențiia necesitatea imperioasă a eforturilor neîntîrziate pentru unificarea limbii literare, ca o concluzie logică, afirmată de toți autorii, precum și de către cititori.

*

* *

Din realitățile nesatisfăcătoare semnalate izvora necesitatea unității și unificării limbii literare, problemă asupra căreia se concentrează majoritatea covîrșitoare a preocupărilor și articolelor revistei, înfățișînd temeiurile care o impun, precum și unde și cum trebuia realizată această cerință a procesului de cultivare a limbii literare.

Necesitatea unității și lupta pentru unificarea limbii se întemeiau pe conștiința unității naționale și a rolului limbii în procesul înfăptuirii unității politice, al făuririi statului național unitar român, pe nevoile interne ale dezvoltării limbii literare. Conștiința unității naționale este exprimată lapidar în paginile revistei. G. Bariț, o atestă în evoluția istorică a națiunii: „care — cu prea puțină, sau după a multora părere numai cu o umbră de deosebire — stă în comunicație strînsă, genetică și sfîntă, pecetluită și întărită prin puterea multor sute de ani“[50]. Ioan Maiorescu o afirmă prin prisma legăturilor, a interdependenței care a existat de-a lungul veacurilor, vorbind despre „istoria Ardealului, care de la veacul al zecelea încoace

[49] S * * * *Observații gramaticești. Asupra limbei românești,* în „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, II (1839), nr. 37, p. 291.

[50] G. Bariț, *Românii și maghiarismul,* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, V (1842), nr. 9, p. 67.

este foarte mult îmbăerat cu istoria principatelor româneşti de la Dunăre"[51].

Unirea constituia temeiul existenţei naţionale, al demnităţii, puterii şi trăiniciei poporului în istorie. Unitatea limbii se integra organic în aceasta şi reprezenta o dovadă şi un argument totodată. Făcîndu-se ecoul ideilor epocii de unificare şi formare a statelor naţionale burgheze în Europa, G. Bariţ arăta, pe un ton mobilizator, la 1844: „... tăria şi puterea unui popor, vaza sa, politica sa cumpănire, nădejdile sale, prezentul şi viitorul său, zac în unirea naţională"[52]. Conştiinţa acestui adevăr o exprima şi C. Viişoreanu, în termeni asemănători: „Acum avem neapărată trebuinţă de unire şi de pace lungă şi lată în tot simţul, ca să creştem şi să formăm bărbaţi bravi şi virtoşi"[53].

Intemeiată pe conştiinţa unităţii naţionale, strîns legată de lupta pentru unificarea politică, necesitatea unităţii şi unificării limbii este argumentată de Ioan Maiorescu, în scopul convingerii cititorilor, şi prin exemplul altor popoare şi limbi: „... deşi firea şi organul graiului oamenilor se deosebeşte după clime şi alte împrejurări, — au păzit toate naţiile o uniformitate în formarea cuvintelor, în declinarea şi conjugarea lor"[54].

Apreciată în acest context, unificarea limbii este înfăţişată, în paginile revistei, ca o necesitate imperioasă. De aceea, cînd Heliade Rădulescu, analizînd pe larg această problemă, pune întrebarea dacă „trebuie a se uni Românii să aibă o limbă ge-

[51] I. Maiorescu, *Despre vechimea românilor în Ardeal şi deosebit în pămîntul ce se zice „Fundus regius", adecă „Pămîntul săsesc"*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", V (1842), nr. 24, p. 189.

[52] G. Bariţ, *Naţionalitate*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", VII (1844), nr. 51, p. 399.

[53] C. Viişoreanu, *Ceva despre limba română*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", IX (1846), nr. 41, p. 321.

[54] I. Maiorescu, *Asupra ortografiei române*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", I (1838), nr. 23, p. 182.

Scanned with OKEN Scanner

nerală?"[55]. P.V. Săulescu, reflectînd convingerile cititorilor, răspunde hotărît: „trebuie" să n e u n i m a avea toţi românii o limbă generală, convins fiind că sub steagul zisului tribunal va fi şi cu putinţă a ne uni"[56].

*

Situaţia limbii, precum şi imperativele istorico-politice ale vremii, au determinat numeroasele apeluri şi intervenţii ale specialiştilor şi nespecialiştilor pentru unificarea limbii şi apărarea unităţii ei, pentru înlăturarea divergenţelor şi comunitate de vederi în privinţa căilor şi mijloacelor cultivării limbii literare. Periodicul braşovean a întreprins o campanie amplă cu scopul de a convinge pe cărturari şi pe toţi cititorii de necesitatea luptei pentru unitatea limbii.

Paginile revistei cuprind frecvente îndemnuri la unificarea limbii, formulate de intelectuali din toate provinciile locuite de români.

În fruntea acestora se situa atitudinea şi preocuparea redactorului, care îşi propusese, de la început, să lupte împotriva oricăror „singurătăţi care-s duşmane unirii şi unificării ortografiei"[57]. Conformîndu-se ţelului stabilit în programul revistei, Heliade Rădulescu lansează un patetic apel: „Fraţilor, ne trebuie u n i m e (subl. n.) în limbă", întărindu-l atît prin necesităţile prezentului cît şi prin perspectivele viitorului: „să o facem în stare a exprima ideile veacului al XIX-lea şi a le exprima într-un chip vrednic de luminile acestui veac, ca să

[55] H e l i a d e R ă d u l e s c u, *Literatura*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", II (1839), nr. 42, p. 330.

[56] P. V. S ă u l e s c u, *Domnule redactor*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", II (1839), nr. 43, p. 339.

[57] I. M u r e ş a n u, *Reflesiuni fugitive ortografice*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", XXV (1862), nr. 10, p. 79.

Scanned with OKEN Scanner

putem a o da urmaşilor noştri în stare cum să poată şi ei păşi cu dînsa paralel cu înaintarea duhului omenesc şi cu ideile veacurilor următoare“[58].

Exprimarea unor astfel de îndemnuri constituie mobilul care a inspirat, în mod intenţionat, articolele publicate, menirea lor, recunoscută ca atare de autori. C. Boerescu, declinîndu-şi cu modestie competenţa filologică, în corespondenţele sale către Bariţ, se opreşte asupra acestei intenţii, mărturisind că scopul articolelor a fost să „propuiu numai o idee, care mi s-ar fi părut dreaptă şi raţionabilă, d-a ne *uni* (subl. n.) şi limba precum, prin aceeaşi patrie, ne avem şi inimile unite“[59]. Credincios acestui scop, într-un alt articol, respingînd pedantismul şi exagerările ardelenilor, el adresase, după pilda lui Heliade, un frăţesc apel la unire: „după cum v-aţi unit inima, uniţi-vă şi limba cu fraţii Munteni şi Moldoveni“[60]. G. Bariţ, obiectiv şi scrupulos în discuţii, recunoaşte neajunsurile limbii ardelenilor şi se ataşează, în răspunsul său, chemării formulate, care corespundea întru totul dorinţei sale: „dacă ne aflăm cu limba noastră pe cale rătăcită, cea mai sfîntă datorinţă ne face ca să ne punem toată silinţa şi osteneala spre a ne îndrepta şi abate din calea rătăcirei şi spre a ajunge odată ca să scriem o limbă înţeleasă de toţi românii“[61].

Făcînd o distincţie corectă între elementele de conţinut şi formă, Ioan Maiorescu exprima acelaşi îndemn: „În materia (lexic, n.n.) limbii osebitate, unitate în formulul ei“[62], idee prezentă în termeni identici şi la Seulescu: „să fim cu toţii uniţi în privirea formelor, întemeiate pe criteria limbii latine, iar în

[58] Heliade Rădulescu, *Literatură*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, II (1839), nr. 42, p. 330.

[59] C. Boerescu, *Domnului G. Bariţ*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 20, p. 110.

[60] C. Boerescu, *Domnul meu*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 6, p. 27.

[61] G. Bariţ, *Răspuns Domnului C. Boerescu*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 10, p. 45.

[62] I. Maiorescu, *Asupra ortografiei române*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, I (1838), nr. 23, p. 184.

Scanned with OKEN Scanner

privirea materiei să ne împrumutăm unii de la alţii cu cuvintele ce vom avea mai româneşti şi mai proprii în ale lor înţelesuri“[63].

Apeluri similare veneau şi din alte părţi, aşa cum este cazul unei corespondenţe nesemnate, trimisă din Banat: „... să ne ţinem cu toţii de o ortografie ca să nu să facă confuzie şi să fim de rîs“[64].

C. Bolliac, ale cărui intervenţii pacificatoare sînt preţioase, nemulţumit de dezbinarea şi controversele care nu mai conteneau, adresează un apel inteligenţei: „Nu e ruşine oare ca numai speculanţii de idei, numai aceşti eliţi ai inteligenţei, care au toţi acelaşi principiu — dacă nu şi aceeaşi ţintă, — numai ei să fie într-un război veşnic, să se gonească neîncetat şi să nu se înţeleagă odată între dînşii? Nu s-ar putea oare ca această castă intelectuală de profesori, publicişti, filozofi şi poeţi să-şi dea mîna odată?“[65].

Repetatele îndemnuri, inserate în revistă cu scopul de a dovedi necesitatea unităţii şi unificării limbii, reflectă nu numai convingerile autorilor ei, ceea ce este esenţial, ele sînt şi întruchiparea voinţei maselor, care înţeleg nevoia şi însemnătatea unificării şi perfecţionării acestui mijloc de comunicare în lupta lor pentru libertate socială şi naţională. Unitatea limbii era, alături de cărturari şi dorinţa poporului. În a doua scrisoare către Bariţ, C. Boerescu concretizează tocmai voinţa „poporului cel de opt milioane“: „Uniţi-vă limba cum se cade; nu uitaţi a ne învăţa şi pe noi“[66]. G. Bariţ, într-un apel adresat filologilor, arată, de asemenea, că înfăptuirea unităţii limbii este dorinţa maselor: „Se pare întru adevăr, cum că această

[63] S * * * *Observaţii gramaticeşti. Asupra limbei româneşti,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, II (1839), nr. 39, p. 311.

[64] „Foaia literară“, I (1838), nr. 8, p. 62.

[65] C. Bolliac, *Către scriitorii noştri,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, VII (1844), nr. 40, p. 313.

[66] C. Boerescu, *Domnului G. Bariţ,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 20, p. 112.

Scanned with OKEN Scanner

pretenţiune a mai multora, în zilele noastre ajunse a fi cerinţa tuturor". Făcîndu-se interpretul acestei cerinţe, el dă glas voinţei maselor: „Oamenii vor şi pretind ca limba să se aducă odată la o uniformitate, să se înalţe la gradul care i se cuvine, alăturea cu celelalte limbi europene, să le facă limba românească în vorbire şi mai vîrtos în scris unică, generală, înţeleasă de către toţi românii"[67].

Apelurile cuprinse în revistă, departe de a fi nişte formulări vagi, a căror finalitate şi eficienţă ar putea fi puse la îndoială, aveau foarte adesea o ţintă precisă. Folosindu-se de exemplul limbii unui articol publicat în revistă, Heliade Rădulescu îşi exprimă dorinţa şi îndemnul de a vedea şi: „*Albina românească* alcătuită totdeauna într-o asemenea limbă şi îngrijită totdeauna a păzi o asemenea ortografie: că foarte curînd într-acest chip am ajunge la unimea dorită de tot românul bine cugetător"[68].

Rezultă că prin frecventele sale intervenţii, pornite atît din rîndul cărturarilor cît şi al maselor largi, „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" a urmărit insistent să combată rătăcirile şi să stimuleze preocupările pentru unitatea limbii.

*

* *

Necesitatea unităţii şi unificării limbii literare nu constituie numai obiectul unor discuţii teoretice, generale şi abstracte, ci este urmărită, în egală măsură, şi realizarea concretă a acestui deziderat în diferitele compartimente ale limbii. „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" acordă o atenţie deosebită şi dezbaterilor menite să răspundă la întrebarea: unde trebuia să se realizeze unificarea limbii.

[67] G. Bariţ, *Către filologii noştri,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", XXI (1858), nr. 12, p. 53.

[68] Heliade Rădulescu, *Literatura,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", II (1839), nr. 42, p. 333.

Scanned with OKEN Scanner

Articolele publicate accentuează, în unanimitate, că eforturile trebuiau concentrate asupra tuturor compartimentelor limbii, atît în fonetică, cît și în vocabular și în gramatică. În funcție de specificul și situația lor concretă, în fiecare dintre acestea se simțea nevoia elaborării unor norme, a unor reguli care să pună capăt fluctuațiilor și divergențelor și să asigure unitatea limbii. Scopul respectiv, avînd menirea să constituie un principiu de orientare, este reliefat și cu acest prilej de către Heliade Rădulescu: „a se pune oarecare reguli de obște spre a se ajunge la o *unime*“[69]. (subl. n.).

*

Compartimentul în care diversitatea și arbitrarul erau cele mai izbitoare îl constituia ortografia. Aspectul scris al limbii era total lipsit de uniformitate deoarece, așa cum observaseră înșiși autorii, fiecare își avea sistemul său propriu de scriere. De aceea foarte multe din articole subliniază că, în primul rînd, aci trebuiau concentrate eforturile pentru unificarea limbii.

Urmărind a demonstra că „nu avem nici un folos a scrie în atîtea feluri“, C. Boerescu, în corespondențele sale, ajunge la concluzia categorică: „toți românii să scriem aceeași limbă“[70]. T. Cipariu accentuează acest imperativ: „în scris e de lipsă să scriem numai întru u n a formă și nu în mai multe“[71]. El arată că acesta a fost principiul care a călăuzit în activitatea lor, adunarea Asociațiunii transilvane, din 1862, de la Brașov, precum și Comisia filologică de la Sibiu, din 1860, care au lucrat „pentru apropierea cătră scopul de unitate“ ... „la care scop cu toții sîntem datori a alerga, că adecă toți să scriem

[69] H e l i a d e R ă d u l e s c u, *Corespondență asupra limbii române*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, II (1839), nr. 18, p. 140.

[70] C. B o e r e s c u, *Domnului G. Barit*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, XVIII (1855), nr. 20, p. 110.

[71] T. C i p a r i u, *Discurs rostit în adunarea Asociațiunii transilvane din 1862*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, XXV (1862), nr. 29, p. 223.

Scanned with OKEN Scanner

una limbă și într-una formă"[72]. Sesizînd cu discernămînt că „românii nu vorbesc tot într-o formă", arată că „din așa pricini la o adevărată ortografie se pare înainte de toate a fi de lipsă așezarea unei pronunții curate"[73], termeni prin care intuește de fapt pronunțarea literară. Considerînd că „chestiunea ortografiei este o treabă de învoire"[74], G. I. Munteanu precizează că elaborarea unor reguli ortografice reprezintă „necesitatea condiționată de unitatea limbii"[75]. N. Tincu-Velia, apreciind eforturile predecesorilor pentru „a aduce pe toți românii la o înțelegere și unire literală", argumentează necesitatea de a „așeza odată pentru toți o ortografie generală"[76].

Problemele ortografiei au constituit obiectul unor polemici violente între personalitățile de seamă ale timpului, al unor controverse îndelungate, care au alimentat „războiul limbilor", cum sugestiv l-a caracterizat Bariț[77]. De aceea, în această perioadă sînt preponderente lucrările și preocupările legate de ortografie. Pe această linie, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură" s-au publicat numeroase reguli și proiecte ortografice, aparținînd lui: Vasilie Popp, Ioan Maiorescu, T. Cipariu,

[72] T. Cipariu, *Onoratei redacțiuni,* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", XXV (1862), nr, 42, p. 331.

[73] T. Cipariu, *Extract de ortografie,* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", IV (1841), nr. 25, p. 196.

[74] G. I. Munteanu, *Răspuns la reflesiunea ce D. Papiu găsi de cuviință a face în „Tezaurul" său, tom. I. pag. 94—95, la propunerea subscrisului ca ortografia D. Cipariu, adoptată de Comisiunea filologică în 2 oct. 1860, să se primească și de Asociațiunea literară în adunarea sa de la Brașov 1862,* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", XXV (1862), nr. 45, p. 353.

[75] G. I. Munteanu, *Disertațiune ținută de (———), director gimnazial în 29/17 iulie, în Ședința a II-a a o. adunare a Asociațiunei literare din 1862 în Brașov,* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", XXV (1862), nr. 31, p. 239.

[76] N. Tincu Velia, *Nește întrebări gramaticale în privința unor pronume,* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", VII (1844), nr. 27, p. 209.

[77] G. Bariț, *Războiul limbilor,* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", XVIII (1855), nr. 13—17.

Scanned with OKEN Scanner

FOAE LITERARA.

(Сѫмбѫтѫ 1. Іанꙋаріе)

Брашов. Нро 1. 1838.

Дела Редакціе.

Де вомꙋ зіче, кꙋмкъ нꙋ єсте лꙋкрꙋ ꙋшор а ынтокмі о асъфеліꙋ де Фое, хотъратъ ка съ фіе чітітъ де маі мꙋлте пласе де самені, ціемꙋ, къ нꙋ сынтемꙋ, ноі чеі дінтѫі карі ынчеркъмꙋ ачаста. Кыте мꙋлте сентіментꙋрі мꙋлте! Да тоці нꙋ кꙋм пꙋтем съ плъчимꙋ, съ черкъмꙋ тотꙋш. Маі наінте де а не апꙋка съ лꙋкрꙋ чева, авем прео деспрецꙋіре Скрісорі де корреспонденції ка съ ціе о адꙋнаре цінерале ка ачеле. Дꙋпъ чере скриторі маі ынделѫнгате, опозиціа карі нꙋ вреа съ кꙋпрінзъ съ веадъ ла ноі асъфеліꙋ де Скрісорі афлѫндꙋсе фоарте славъ, кꙋ чіттꙋла-те прекꙋрі ші ынспірѫтꙋ, ка съ єшімꙋ ла лꙋміне, ші фъръ съ се прігонеаскъ ꙋна пе алта, съ ціенте тоата хотъраріа Пꙋблікꙋлꙋі романескꙋ, дакъ кꙋм ва фі ын партеа ꙋніа саꙋ а челалте. Ноі таінъ де Редакціе н'авемꙋ ші іатъ кꙋпрінсꙋл лор:

I.

Скрісоареа Ꙋнꙋі Бърбат серіос.

Фоіа Дꙋмітале Домнꙋле Редактор! ар авеа кꙋ мꙋлт маі маре преці ші пацъ, дакъ аі депърта дела дънса тоате повестіле ші історісаре чеа сарбеде, каре ле орі каре стіл серіос прічінꙋеск неплъчере. Дъне ноъ Домніата ші чеа маі пліне де ынвъцътꙋръ дін тоате повестіріле, Історіа, фъръ нічі о подоабъ саꙋ модъ, сінгꙋр адевърꙋл чел історікꙋ сімплꙋ ші фрꙋмос съ о ынфрꙋмсецъ; — адꙋне дескріері де обічеіле бърбацілор челор марі, дін веакꙋріле челе прімꙋм ші дін челе маі де ноꙋ; аша ші характері де періодꙋрі деосебіте; — ноі тоемаі акꙋм авемꙋ требꙋінцъ де пілде, де каре мінꙋнѫндꙋне съ ле ші ꙋрмъмꙋ. — крꙋцъ ровꙋте гꙋстꙋл дꙋхꙋлꙋі ностръ, нꙋ не фачі грацъ кꙋ захаріклас романтіче, дъне о хранъ маі сънътоасъ ші маі ынвъцътоаре.

Сꙋнт ачесте кондіціі ꙋнꙋіꙋ абонатꙋл Домнілорвоастре.

II.

Скрісоареа Ꙋнꙋі Ꙋморіст.

Німік нꙋмі єсте маі несꙋферітꙋ де кыт педантісмꙋл чел секꙋ. Віаца сарії кꙋ ꙋморꙋ. Домніата ынкъ съ арацї віоічꙋне Домнꙋле! Ꙋморꙋл єсте къткоросіторіꙋ арганік де ... ꙋн реформатор фолосіторіꙋ, ꙋн Протівꙋ десфътъторіꙋ.

Фіінд ел прꙋнкꙋл ... не фаче ... ші лъкрꙋмѫнд ынкъ ... Бат-

Heliade Rădulescu, Pavel Vasici, N. Tincu-Velia etc., prin intermediul cărora revista a căutat să contribuie efectiv la unificarea limbii. Nefiind locul aici pentru analizarea concretă a acestora, trebuie însă menţionat faptul că scopul, mărturisit sau nu, al tuturor regulilor era unitatea limbii, principiu consacrat de T. Cipariu: „fundamentul a toată ortografia este u n i t a t e a l i m b i i“[78].

Cele două principii, care îşi disputau prioritatea în ortografie, erau etimologismul şi fonetismul, după care se pot grupa şi proiectele propuse. Unitatea limbii constituie scopul comun, urmărit de ambele principii, dar fiecare îşi aroga exclusiv capacitatea şi privilegiul de a-l realiza prin mijloacele sale proprii. De pe această poziţie, etimologismul trebuie apreciat ca atare, prin contribuţia lui la răspîndirea ideii unităţii lingvistice şi naţionale. Chiar dacă ortografia lor a eşuat, deoarece mijloacele şi căile indicate au fost greşite, meritul etimologiştilor constă în punerea problemei şi în intenţia rezolvării ei. Prin eforturile şi lucrările lor, ei au dezvoltat conştiinţa necesităţii unificării limbii, ca o înfăptuire premergătoare unificării politice depline. În această privinţă încercările lor au avut darul de a stimula intervenţiile şi preocupările cărturarilor progresişti ai vremii, grăbind procesul de cristalizare a unor soluţii pozitive pentru cultivarea şi unificarea limbii române.

Din disputa între cele două principii, triumfător va ieşi fonetismul, care se orienta în lupta pentru unificarea şi cultivarea limbii după modelul sănătos al limbii poporului, prin valorificarea tezaurului lingvistic popular.

*

[78] T. C i p a r i u, *Elemente de limbă română după dialecte şi monumente vechi*, Blaj, 1854, p. 83.

Scanned with OKEN Scanner

Unitatea limbii trebuia înfăptuită deopotrivă și în domeniul vocabularului. Sarcina principală, izvorîtă din situația acestuia în raport cu nevoile comunicării, era îmbogățirea lexicului cu cuvinte noi. A. Russo atrage atenția că numai necesitatea trebuie să reclame această operație, asigurîndu-se totodată și unitatea, prin comunitatea răspîndirii și folosirii cuvintelor: „Adevărat, nevoile nouă cer mijloace nouă și ideile nouă au trebuință de cuvinte nouă, dar *nevoia* (subl. n.) trebuie să le dea la ivală, să le creeze și să le împămîntenească. Să fim siguri că unde ne-a trebui un cuvînt, nevoia îl va iscodi, nu după sistema cutăruia sau cutăruia, dar după logica limbei, pe care nu o fac învățații nici lexicoanele"[79]. Exprimînd aceeași determinare, G. Bariț insistă asupra respectării specificului și avuției limbii, a schimbărilor petrecute în evoluția sa, toate acestea fiind condiții ale unității: „Nu avem însă dreptul de a lua mai mult decît numai pe cît ne lipsiră pînă acum cutare idei, pentru care nu găsim nicidecum cuvinte în limba românească, cu atît mai puțin ne este iertat a trage dunga peste 1 700 de ani, a nesci schimbările prin care a trecut limba noastră, a nu respecta prezentul ei, auzul, eufonia, mai în scurt legile gramatice și estetice care s-au invescut în limbă"[80].

Realizarea acestei acțiuni trebuia să utilizeze, după nevoi, fiecare din surse: atît materialul lexical existent cît și împrumuturile, ambele trebuind să asigure unitatea limbii.

În procesul îmbogățirii lexicului pe baza materialului existent, unitatea trebuia realizată prin valorificarea a tot ceea ce era mai adecvat din toate regiunile: „... voind a ne cultiva limba, spre înmulțirea cuvintelor, negreșit e de lipsă să să respecte toate dialectele ei și acelea ce sînt bune să să pri-

[79] A. Russo, *Cugetări*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", XVIII (1855), nr. 14, p. 73.

[80] Uițirab, *Puține aieptări pentru lătinirea limbei noastre*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", XVII (1854), nr. 44, p. 234.

Scanned with OKEN Scanner

mească, celea rele să să țipe"[81]. Unitatea trebuia să fie, așadar, rezultatul procesului de selecție, după criteriile preconizate de autori, „să luăm mai întîi zicerile de care avem lipsă și pe urmă numai pe cele ce au rădăcini sau ramure din aceeași familie, conservate pînă acum prin vercare din țările locuite de români"[82].

Tot selecția, întemeiată pe necesitate, trebuia să asigure unitatea vocabularului și în procesul îmbogățirii acestuia prin împrumuturi lexicale din alte limbi. Revista militează pentru un echilibru corect între tradiție și inovație, între materialul lexical existent și împrumuturi, pentru ca acestea din urmă, adoptate rațional, să nu știrbească ci dimpotrivă să contribuie la unificarea limbii, prin impunerea lor în uzul general. Fără a ignora aportul împrumuturilor, revista admite adoptarea lor, numai după ce vor fi fost valorificate toate resursele interne, așa cum declara T. Cipariu: „O credeam și cred pînă astăzi, că înainte de a ne băga datori la străini, să ne cercăm cu scumpătate de ce avem lipsă și ce avem în comoara noastră[83]. Dar T. Cipariu, ale cărui idei înaintate sînt insuficient cunoscute, și ignorate, prețuind fondul autohton, nu respinge ci, dimpotrivă, presupune și afirmă utilitatea împrumuturilor din diferite limbi: „Mi se pare că nici moldoveanul n-ar ști să ne învețe ce să facem cînd ne vom apuca să scriem și noi vreo carte, bunamite din ceva știință. Că de nu ne vom împrumuta au de la franci, au de la greci, au de la turci, nu avem să putem scrie măcar o pagină"[84]. O proporție rațională între elementele lexicale este preconizată și de către G. Bariț: „. . . să

[81] C. A., *Domnule redactor,* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", II (1839), nr. 17, p. 132.

[82] C. Viișoreanu, *Ceva despre limba română,* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", IX (1846), nr. 40, p. 318.

[83] T. Cipariu, *Compendiu de gramatica limbii române,* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", XVIII (1855), nr. 21 p. 115.

[84] T. Cipariu, *Compendiu de gramatica limbii române,* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", XVIII (1855), nr. 21, p. 118.

Scanned with OKEN Scanner

n u l ă p ă d ă m nimic cu uşorătate; ci iarăşi să n u tragem nimic de păr, făcînd silă cuvintelor cu totul străine, ca de voie de nevoie să intre în staulul nostru". El adoptă aceeaşi atitudine faţă de împrumuturi: „să ne culegem la un l o c tot materialul propriu şi sănătos; apoi să nu avem frică nici grijă că vom cădea adesea la graţia altor limbi"[85].

Operaţia de îmbogăţire a lexicului trebuia să se desfăşoare, în concluzie, sub acelaşi imperiu al necesităţii şi unităţii, prin generalizarea, la toţi vorbitorii, a elementelor valorificate cu circumspecţie, în procesul cultivării limbii literare.

*

Spre deosebire de celelalte, gramatica reprezenta un compartiment mult mai stabil şi mai unitar. Categoriile cristalizate în cursul evoluţiei limbii şi încetăţenite în procesul comunicării, constituiau tot atîtea elemente de unitate. Totuşi, anumite forme aberante, anumite variante flexionare, regionale contrastante, existau şi aici. Datorită acestui fapt, în „ Foaia pentru minte, inimă şi literatură" este evidenţiată necesitatea realizării unităţii limbii şi în cadrul gramaticii. La întrebarea pe care o pune, căutînd soluţia unităţii: „Şi unde ne vom putea uni?", Ioan Maiorescu răspunde: „Ne trebuie dar o gramatică r u m â n e a s c ă şi mai d e s ă v î r ş i t ă, răzimată pe principii săi"[86].

Realizarea unităţii, în acest compartiment al limbii, era concepută şi urmărită prin însăşi accentuarea necesităţii unei gramatici, care avea să consfinţească anumite norme unice, generale. Aportul unei gramatici, care trebuia să servească de normă generală în acţiunea de unificare a limbii era recunoscut, în unanimitate, de către autori. Nicolae Maniu, dovedind însemnătatea înţelegerii în elaborarea acesteia, sintetizează dorinţa unanimă: „un lucru, carele să se întrebuinţeze şi să se

[85] G. B a r i ţ, *Către filologii noştri,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", XXI (1858), nr. 14, p. 61—62.

[86] I. M a i o r e s c u, *Asupra ortografiei române,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", I (1838), nr. 14, p. 108—109.

primească de tot neamul, precum ar fi o gramatică a limbii noastre". Rolul ei unificator este dezvăluit cu realism: „Pe astă cale am avea o Ortografie și o Gramatică de obște, de am ști de ce să ne ținem"[87].

Concretizată în fiecare compartiment în parte, necesitatea unității și unificării limbii literare devenea mai evidentă, mai convingătoare, mobilizînd pe intelectualii vremii și stimulînd preocupările acestora pentru înfăptuirea ei.

*

* *

Constantă în preocupările sale față de această problemă, „Foaia pentru minte, inimă și literatură" nu se oprește aici, ci, relevînd lipsa de unitate a limbii, demonstrînd necesitatea ei în toate compartimentele acesteia, urmărește în continuare modalitățile realizării acestui deziderat, detaliile concrete ale acțiunii complexe de unificare a limbii literare. Acesta constituie domeniul cel mai important al preocupărilor revistei față de problema respectivă, prin caracterul avansat al opiniilor formulate de autori. Discuțiile purtate în paginile sale conțin concluzii deplin valabile, prin promovarea cărora, periodicul brașovean devenea tribuna de afirmare a unor concepții înaintate despre limbă, focarul în jurul căruia se concentrau toate eforturile pentru unificarea limbii literare.

Aspectele principale, asupra cărora se opresc dezbaterile, care au constituit obiectul numeroaselor articole legate de această problemă erau: pe ce cale și cum trebuia să se întreprindă acțiunea respectivă, cine să o realizeze, care erau factorii competenți să contribuie la aceasta, și care era modelul, punctul de plecare de la care trebuia să se pornească în unificarea limbii.

*

[87] N. M., *Domnule redactor*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", I (1838), nr. 14, p. 108—109.

Scanned with OKEN Scanner

Calea pentru cultivarea și unificarea limbii noastre, promovată cu consecvență și convingere în coloanele revistei, o constituia înțelegerea, împărtășirea ideilor și învoirea în vederea lichidării divergențelor.

Dezbaterile aprinse, asupra problemelor limbii, în această epocă, au cunoscut adesea tonuri vehemente, degenerînd uneori în polemici violente, cum a fost cea ivită între T. Cipariu și Al. Papiu-Ilarian, tocmai datorită faptului că, în susținerea punctului lor de vedere, autorii nu admiteau nici un fel de concesii, compromisul fiind detestat. Ele au determinat numeroasele intervenții ale colaboratorilor pentru atenuarea și suprimarea controverselor, condamnîndu-se egoismul și individualismul practicat de unii cărturari, ca fiind dușmane unirii. Participînd la discuții, P.V. Săulescu arată că aceasta era una din condițiile înfăptuirii unirii: „Spre ajungerea la unirea dorită, avem trebuință de două: întîi de abnegația egoismului; dezbărîndu-ne de omul cel vechi și îmbrăcîndu-ne în cel nou, să purtăm zaua dreptății . . . "[88]. G.I. Munteanu exprimă aceeași necesitate, izvorîtă din realitățile vremii, vorbind despre premisele elaborării ortografiei: „Literații români pentru amoarea acestei unități în sistemă — conditio sine qua non a progresului — să-și jertfească micele amoruri proprii de autori sau vanitatea de a forma școale în zilele noastre"[89].

Atitudinea și practicile respective au determinat pe plan lingvistic exagerările și fluctuațiile, semnalate mai sus, care prejudiciau unitatea limbii, amenințînd cu diversificarea ei. De aceea colaboratorii revistei se ridică cu intransigență împotriva

[88] P. V. Săulescu, *Domnule redactor,* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", II (1839), nr. 43, p. 338.

[89] G. I. Munteanu, *Răspuns la reflesiunea ce D. Papiu găsi de cuviință a face în „Tezaurul" său, tom. I pag. 94—95, la propunerea subscrisului ca ortografia D. Cipariu, adoptată de Comisiunea filologică în 2 oct. 1860, să se primească și de Asociațiunea literară în adunarea sa de la Brașov 1862,* în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", XXV (1862), nr. 45, p. 353.

Scanned with OKEN Scanner

acestor neajunsuri şi, condamnîndu-le, îndeamnă la înţelegere şi colaborare în lupta comună pentru unificarea limbii. Nemulţumit de situaţia creată, T. Cipariu lansează un apel energic: „Acum sau niciodată, au sosit timpul, în care să ne înţelegem înainte de toate în principii, încît limba să nu ne mai devie jucărie în mîinile atîtor nechemaţi[90]. C. Boerescu caută, în aceeaşi privinţă, să demonstreze că aceste aberaţii sînt lipsite de orice temei iar controversele, inutile: „Am aţintat numai a vă demonstra că nu avem nici un folos a scrie în atîtea feluri, pe cînd sîntem cu toţii români, şi a ne pierde în controverse d-alde astea“[91]. Pentru remediere, oferă ardelenilor şi o soluţie: „... mijlocul cel mai bun ar fi acum să se unească escepţiunile dupe la Dvoastră cu escepţiunile dupe la noi, şi să îndemnaţi pe toţi a scrie aceeaşi limbă“[92]. Acelaşi îndemn îl adresa şi redactorul revistei, Iacob Mureşanu, combătînd anomaliile ortografice: „Aşa şi cei cu ortografii speciale să binevoiască a ne scuti de singurităţi şi a conveni la unificare fără întîrziere“[93].

Unificarea limbii nu se putea realiza decît printr-o acţiune comună, bazată pe o deplină înţelegere şi colaborare între specialişti, aşa cum proclama T. Cipariu: „Coînţelegere, apropiere şi atragere sînt de lipsă spre a începe şi-a continua opul perfecţionării raţionale a limbii româneşti“[94]. Acest principiu trebuie să guverneze preocupările din toate compartimentele limbii, inclusiv cele ortografice: „Concordia întru toate — pînă şi

[90] G. Bariţ, *Corespondenţe între doi amorezi*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“ X (1847), nr. 21, p. 171.

[91] C. Boerescu, *Domnului G. Bariţ*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 20, p. 110.

[92] *Ibidem*, p. 112.

[93] I. Mureşanu, *Nesce reflesiuni fugitive ortografice*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XXV (1862), nr. 11, p. 89.

[94] T. Cipariu, *Discurs rostit în adunarea Asociaţiunii transilvane din 1862*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XXV (1862), nr. 29, p. 223.

Scanned with OKEN Scanner

în ortografie"[95]. Nicolae Maniu, în intervenţiile sale în legătură cu unitatea limbii, preconiza calea indicată de Cipariu: „pe calea u n i r i i, adică a împreună înţelegerii cu toată românimea pornită spre regularea limbii noastre, ca să să facă o limbă şi o ortografie regulată pentru toţi românii"[96]. În virtutea acestui principiu, orice realizare lingvistică trebuie să fie produsul eforturilor comune, rodul colaborării, şi unităţii de acţiune: „O gramatică a limbii noastre ar trebui să să facă cu înţelesul al tot neamul, adecă: cu Directorii şcoalelor, Dascălii şi alţi Gramatici ai neamului nostru".

Ideea că temeiul tuturor preocupărilor pentru unificarea limbii literare trebuie să fie armonia, înţelegerea între personalităţile competente ale timpului, constituind singura cale pentru înfăptuirea scopului, este susţinută şi repetată în unanimitate de către toţi colaboratorii. P. V. Săulescu se exprimă categoric în paginile revistei: „Am cerut şi cer să ne înţelegem în conformitatea limbii şi să întărim unirea pe care au avut-o bătrînii noştri în stilul bisericesc"[97]. „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" servea în această privinţă ca tribună pentru confruntarea şi confirmarea convingerilor cititorilor: „Părerea ta, că ar trebui să să înţeleagă laolaltă literaţii noştri, ca să scrie toţi asemenea, bine ar fi"[98]. Apreciind însemnătatea înţelegerii, cărturarii se străduiesc să o promoveze în relaţiile lor. N. Tincu-Velia admiră energia şi perseverenţa cu care:

[95] T. C i p a r i u, *Onoratei redacţiuni,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" XXV (1862), nr. 42, p. 331.

[96] N. M., *Domnule redactor,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", I (1838), nr. 14, p. 108.

[97] P. V. S ă u l e s c u, *Domnule redactor,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", II (1839), nr. 43, p. 337.

[98] * * * *Ceva despre limba românească şi anume despre literatura noastră şi cultura ei,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", VIII (1845), nr. 18, p. 147.

Scanned with OKEN Scanner

„... lucră unii din literaţii noştri, spre a putea să aducă pre toţi românii la o înţelegere şi unire literală“[99].

După cum se vede, revista cultiva în mod raţional şi cu consecvenţă această înţelegere între autorităţi, în problemele limbii: ca şi în alte domenii, mobilizînd cititorii în realizarea ei.

*

Strîns legată de problema modalităţii în care trebuia să se desfăşoare lupta pentru unificarea limbii literare este şi discuţia în legătură cu factorul căruia i se recunoaşte dreptul şi competenţa să întreprindă această acţiune. Revista de la Braşov oferă şi cu acest prilej un răspuns întru totul valabil la această întrebare.

Oprindu-se, în articolele lor, asupra acestei probleme, colaboratorii se declară, fără excepţie, împotriva autorităţii individuale. De pe această poziţie, N. Maniu avertizează pe filologii care, în mulţimea inovaţiilor ce mişunau în acel timp, îşi arogau dreptul de a impune anumite norme lingvistice, fără a le supune examenului opiniei publice: „Un lucru numai de la un bărbat, fie oricît de bun, nu se prea ia în seamă, nu se prea primeşte; că nu se face aşteptării publicului destul, fiindcă publicul poftеşte şi mai bucuros primeşte un lucru iar de public lucrat. Nu fac bine dară aceia, carii numai singur după socoteala sa fac Ortografii şi Gramatici şi apoi vreau a le îmbulzi la tot neamul“[100]. La rîndul său, Ioan Maiorescu condamnă orice tentativă individuală de a decide în privinţa limbii, sub pretextul unei pretinse rezolvări exhaustive a problemelor acesteia: „Nime să nu socotească, că mai cu seamă în treburile literaturii (este vorba de limbă, n.n.) noastre aşa de *circum-*

[99] N. T. Velia, *Neşte întrebări gramaticale...*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, VII (1844), nr. 27, p. 209.

[100] N. M., *Domnule redactor*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, I (1838), nr. 14, p. 109.

Scanned with OKEN Scanner

specte va putea vorbi, ca să nu mai poată zice (nimeni, n.n.) ceva în contră; mă cutez a zice, că doară nice o soţietate întreagă, mai ales acum dintîi, n-ar putea aşa chiar nimeri adevărul"[101]. Generalizînd aceste idei, un alt articol, care după conţinut şi stil pare a aparţine lui Negruzzi, formulează acest principiu, în consecinţa căruia autorul nici nu-şi semnează numele, evidenţiind prioritatea colectivităţii: „... numele omului nu cumpăneşte nimica în gramatică precum în toate ştiinţele mentale şi în toată materia, ce se ţine de competinţa fieştecăruia om, fără de a avea lipsă să alergăm la autoritate"[102], (=colectivitate, n.n.). Abandonarea părerilor individuale, adesea eronate sau subiective şi subordonarea faţă de autoritatea unui for colectiv, este recomandată şi de către G. I. Munteanu, atunci cînd se ocupă de ortografie: „... tot literatul român, într-o cestiune de învoire cum este a ortografiei, să-şi sacrifice părerile sale individuale la conclusele persoanelor morali — cum e şi Asociaţiunea noastră literară"[103]. Pe aceeaşi linie se înscria şi apelul adresat colaboratorilor de Iacob Mureşanu, de a renunţa la „singurătăţi" şi a se conforma normelor comune pentru unificarea limbii.

Mijlocul pentru realizarea înţelegerii preconizate în opera de unificare a limbii literare, propus şi însuşit de către toţi colaboratorii, trebuia să fie crearea unei societăţi literare, sau a unei academii alcătuită din reprezentanţii tuturor românilor. Acesta era factorul, forul colectiv, căruia revista, refuzînd autoritatea individuală, îi recunoştea menirea şi competenţa de a se ocupa de înfăptuirea unităţii limbii.

[101] M. *Literatura românească,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", II (1839), nr. 29, p. 227—228.

[102] Mult preţuitor, *Însemnări filologice,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", VII (1844), nr. 31, p. 245.

[103] G. I. Munteanu, *Răspuns la reflesiunea ce D. Papiu găsi de cuviinţă a face în „Tezaurul" său, tom. I, pag. 94—95, la propunerea subscrisului ca ortografia D. Cipariu, adoptată de comisiunea filologică în 2 oct. 1860, să se primească şi de Asociaţiunea literară...,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", XXV (1862), nr. 44, p. 343.

Necesitatea unei societăţi literare sau unei academii este argumentată în paginile revistei din diferite puncte de vedere. Pentru G. Sion, ea reprezintă unica soluţie capabilă şi necesară pentru a pune capăt anarhiei lingvistice din acel timp: „O asemenea autoritate numai, lucrînd un dicţionar analitic şi critic, regulînd concursuri şi premiuri pentru gramatici şi cărţi filologice- va putea pune în rînduială anarhia literilor în care ne învăluim“[104]. G. I. Munteanu aduce o motivaţie surprinzătoare prin acuitatea cu care intuieşte esenţialul, arătînd limpede că o asemenea societate este cerută tocmai de unitatea limbii: „Esprim numai *necesitatea condiţionată de unitatea limbii,* (subl. n.) ca descoperirile, ameliorările făcînde pe cîmpul ortografiei de un individ sau altul, să nu se impună publicului sub auctoritatea individuale, ci să se aştearnă mai întîi la Asociaţiunea literară spre cercetare şi aprobare şi numai după ce se va adopta de Asociaţiune acea ameliorare să iese . . . în publicul literar spre întrebuinţare“[105].

Motivată prin cele două sarcini fundamentale ale ei: lichidarea anarhiei şi înfăptuirea unităţii limbii, o asemenea societate este reclamată prin numeroasele îndemnuri exprimate în revistă cu scopul stimulării înfiinţării acesteia. Ea avea să ofere terenul prielnic pentru înţelegerea între intelectuali — calea indicată pentru realizarea acţiunii de unificare a limbii: „Aceasta aşa s-ar putea mai bine, cînd (literaţii) ar ţine adunări literale“[106]. Indemnul oportun al lui C. Viişoreanu vizează tocmai scopul final, unirea opiniilor şi unitatea limbii: „Rog şi pe Domnii literaţi români . . . să binevoiască a mai face din cînd

[104] G. S., *Despre litere,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XXIII (1860, nr. 12, p. 91.

[105] G. I. Munteanu, *Disertaţiune ţinută de (——), director gimnazial în 29/17 iulie, în Şedinţa a II-a a o. adunare a Asociaţiunei literare din 1862 în Braşov,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XXV (1862), nr. 31, p. 239.

[106] * * * *Ceva despre limba românească şi anume despre literatura noastră şi cultura ei,* în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, VIII (1845), nr. 18, p. 147.

Scanned with OKEN Scanner

în cînd adunanţe literarii în care să se mai dezbată ideile fiecăruia din Dumnealor; căci este ştiut că prin frecarea ideilor contrarii de multe ori sare scînteia veritătii, care sper că-i va u n i"[107]. G. Sion adresa acelaşi îndemn autorităţilor politice, folosindu-se de exemplul altor ţări: „Guvernul cată să fundeze o instituţiune asemănată cu instituţiunile acele cunoscute, care în lumea civilizată organiză literele, ştiinţele şi artele; o academie compusă din bărbaţi competenţi, eruditi"[108].

Argumentarea necesităţii şi îndemnurile pentru crearea unei societăţi sau academii sînt însoţite în coloanele revistei de precizările privind compoziţia acesteia, care cuprind o altă idee valoroasă pentru problema analizată. Această societate sau academie, care avea latitudinea să hotărască asupra limbii române în direcţia unificării ei, trebuia să fie alcătuită, aşa cum s-a menţionat, din reprezentanţi ai tuturor românilor. Foarte semnificative sînt, în acest sens, atitudinea şi ideile lui T. Cipariu, din perioada de început a activităţii sale, care confirmă aprecierea, că la începutul activităţii el nu a fost latinist, ci s-a situat pe o poziţie progresistă, susţinînd idei pozitive şi realiste despre limbă. La 1838, Cipariu exprima o convingere şi un principiu deplin valabile: „Iară o societate singură şi numai din partea unei ţări, fie aceea din oricare mădulari şi oricît de învăţată, nu poate să nădăjduiască o cuprindere de obşte a hotărîrilor sale"[109]. Acest principiu va fi contrazis mai tîrziu, prin activitatea sa în cadrul Comisiei filologice de la Sibiu şi al Asociaţiunii transilvane.

Contestînd dreptul Asociaţiunii transilvane de a impune norme lingvistice, Alexandru Papiu-Ilarian consideră că elaborarea ortografiei, care avea să contribuie în mod substan-

[107] C. V i i ş o r e a n u, *Ceva despre limba română*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", IX (1846), nr. 41, p. 333.

[108] G. S., *Despre litere*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", XXIII (1860), nr. 12, p. 91.

[109] T. C i p a r i u, *Corespondenţii între doi ardeleni asupra ortografii*, în „Foaia literară", I (1838), nr. 7, p. 55.

Scanned with OKEN Scanner

ţial la unificarea limbii, nu poate să fie decît rezultatul eforturilor unite, al înţelegerii în cadrul unei societăţi reprezentînd toate părţile locuite de români: „Precum la 1851 am înţeles o societate compusă de literaţi din toate părţile române, iar nu numai de Ardeleni, sau Moldoveni, sau Munteni, de asemenea înţeleg şi acum, crezînd că ar fi trist cînd o ortografie ar purta semnele provincialismului, ar fi periculos cînd o asemenea ortografie ar veni exclusiv din partea literaţilor unei provincii, unde, din nenorocire, de abia este încă iertat a vorbi şi a scrie româneşte“[110]. G. Sion cerea, de asemenea, ca această societate să fie: „compusă din bărbaţi competenţi, eruditi atît în ştiinţele pozitive cît şi în cele abstracte, aleşi după valoarea operelor, din orice provincie română“[111].

Rolul acestui for reprezentativ era de a împlini lipsurile ce caracterizau situaţia limbii române în acel timp. „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“ evidenţiază imperativele cultivării limbii şi modul satisfacerii lor: „Se cere acum a se hotărî o ortografie, gramatică şi dicţionariu de obşte (subl. n.); ce numai atunci va putea ajunge mai curînd şi mai perfect la scopul său, cînd s-ar aduna *din toate părţile româneşti* (subl. n.) oarecîţiva bărbaţi cu pricepere în această materie, formînd o soţietate literală“[112].

Numai în aceste condiţii constituit, un atare for reprezentativ putea deveni factorul în măsură să întreprindă acţiunea de unificare a limbii literare.

*

Modelul care trebuia urmat şi care trebuia să stea la baza acţiunii de cultivare şi unificare a limbii române este discutat

[110] Al. Papiu-Ilarian, *Răspuns la scrisoarea D. Canonic Cipariu*, în „Concordia“, II (1862), nr. 100 (144), p. 396.

[111] G. S., *Despre litere*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XXIII (1860), nr. 12, p. 91.

[112] Un român din partida stîmpărat propăşitoare, *Adaos la articolul „Anti-schiaul“*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, X (1847), nr. 14, p. 109.

Scanned with OKEN Scanner

amănunțit în numeroasele articole din periodicul brașovean, a căror cercetare prilejuiește dezvăluirea altor idei valoroase.

În legătură cu această problemă, în coloanele revistei se cristalizează opinii diferite. Unii autori susțineau că punctul de plecare în operația de unificare a limbii române trebuia să îl constituie limba bisericească, alții limba poporului. Ambele opinii accentuau necesitatea selecției și perfecționării celor două aspecte, idee care îi conduce pe autori la dezvăluirea noțiunii de limbă literară, asupra căreia preconizau că trebuie să se concentreze, în final, toate eforturile pentru unificarea limbii.

Limba bisericească cîștigase prestigiu în privința unității tocmai datorită răspîndirii și folosirii ei îndelungate, prin intermediul tipăriturilor religioase, care, prin circulația lor în toate provinciile românești, vreme de mai multe secole, au exercitat o puternică acțiune uniformizatoare, contribuind la unificarea limbii. De aceea ea reprezenta pentru cărturari un model de unitate, demn de a fi urmat. Mulți colaboratori, printre care, Heliade Rădulescu, T. Cipariu, G. Bariț, Săulescu etc., aderă la modelul limbii bisericești. Fără a pierde o clipă din vedere criteriul unității, G. Bariț constată această calitate a limbii bisericești: „Bătrînii noștri ne îndatorară la o mulțumită veșnică cu aceea că ei, necăjiți, și amărîți, ne formară o limbă bisericească cum am zice generală, înțeleasă de toți românii, de țăran ca și de cărturar, de ardelean ca și de moldovean și așa mai departe. Această *uniformitate* (subl. n.) a limbii bisericești face pentru noi mai mult decît am avea traduși două sute mii scriitori străini, după atîtea maniere cîți traducători, și cu alipirea oarbă de provincialismii fiecăruia, fără a voi să respectăm auzul și gustul t u t u r o r“[113].

Recunoscînd în limba primelor tipărituri germenul limbii literare, autorii sesizează deopotrivă aspectul ei arhaic, caracterul ei specific, care o fac incapabilă de a exprima ideile veacului al XIX-lea. De aci apare ideea necesității perfecționării ei la

[113] G. B a r i ț, *Traducerea scriitorilor clasici în limba română*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, XXI (1858), nr. 16, p. 79.

Scanned with OKEN Scanner

nivelul cerințelor timpului. Punînd întrebarea, dacă, pentru a se uni în limbă, românii trebuie să ia ca model limba bisericească, Heliade Rădulescu arată că aceasta este perfectibilă: „Primind limba bisericească, trebuie să o socotim limbă desăvîrșită și limbă formată în veacul civilizației și luminării Românilor, sau ca pe o limbă ce are și ea trebuință de întindere și perfecție ca să poată exprima mai bine și mai potrivit ideile". De aceea, la început, el se declară adeptul limbii bisericești, recunoscînd unitatea ei, dar cu condiția și exprimînd necesitatea perfecționării ei: „Ne trebuie u n i m e în limbă și spre aceasta să luăm de model limba primită de toți, cea bisericească, și pe aceasta să o cultivăm, să o curățim adică de tot ce nu e clasic și să o îmbogățim, adecă să o facem în stare a esprima ideile veacului al XIX-lea și a le esprima într-un chip vrednic de luminile acestui veac, ca să putem a o da urmașilor noștri în stare cum să poată și ei pași cu dînsa în paralel cu înaintarea duhului omenesc și cu ideile veacurilor următoare"[114]. Răspunzînd, într-un articol, la întrebările puse de Heliade Rădulescu în legătură cu unificarea limbii, P.V. Săulescu susține aceeași idee a perfecționării limbii, precizînd că această operație trebuie să fie dirijată de un for competent și nu după capriciile fiecăruia: „Să primim limba bisericii de simbol, însă nu ca perfectă, ci ca aceea care se poate supune corecției și perfecției, dară corecția să i se facă nu dupre părerile sau capriciile noastre, ci dupre dictarea teoriei sus însemnatului tribunal"[115].

Afirmînd ideea perfectibilității și necesității perfecționării limbii bisericești, luată ca model de unitate și ca punct de plecare în unificarea limbii, autorii se apropiau de fapt de ceea ce însemna limba literară. Este interesant de menționat faptul că susținerea limbii bisericești de către Heliade Rădulescu nu era expresia unei îngustimi de vederi, ci era determinată de

[114] H e l i a d e R ă d u l e s c u, *Literatura*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", II (1839), nr. 42, p. 330.

[115] P. V. S ă u l e s c u, *Domnule redactor*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", II (1839), nr. 43, p. 339.

Scanned with OKEN Scanner

realitatea că aceasta constituia singurul aspect care se prezenta mai închegat, mai unitar în raport cu stadiul limbii literare. Deoarece, analizînd mai temeinic această problemă, către sfîrşitul aceluiaşi articol, Heliade Rădulescu abandonează limba bisericească, chiar cu corectivele admise, în favoarea unei limbi mai cultivate, mai corecte, a limbii literare, pe care, tocmai pentru aceste calităţi, o numeşte „limba Academiei". Astfel, înrebîndu-se care este: „limba-simbol sau personificată", „A Statului, a Bisericii, a Academiei, a Scenei", el arată că atunci „cînd va fi întrebarea ca să ne învoim a ne corăspunde şi a face băgări de seamă privitoare la u n i r e, unii altora, socotesc că... ca să luăm înainte limba bisericească, a noastră şi-a Moldovenilor, ar fi o muncă zadarnică; căci este tot aceea şi n-avem a face nici o băgare de seamă. Rămîne dar limba Academiei"[116].

În acest fel, în accepţiunea dată de autori, limba bisericească, apreciată ca model în acţiunea de unificare a limbii noastre, cedează terenul în favoarea limbii literare, cu care de fapt, prin afirmarea necesităţii selecţiei şi perfecţionării ei, ajunge să se confunde în concepţia colaboratorilor.

Considerarea limbii bisericeşti, în unitatea ei arhaică, ca model şi punct de plecare în acţiunea de unificare a limbii literare, însemna însă un regres, o reîntoarcere la un stadiu demult depăşit, aşa cum îşi dau seama autorii înşişi, cînd susţin necesitatea perfecţionării în scopul adecvării acesteia la cerinţele prezentului.

Pentru desfăşurarea cu succes a operei de unificare a limbii şi realizarea scopului propus, trebuia pornit de la limba vie, folosită în epoca respectivă, cu toate modificările înregistrate, reprezentînd stadiul cel mai autentic al evoluţiei sale. Şi aceasta nu putea fi alta decît limba poporului. Majoritatea colaboratorilor consideră că baza întregului proces de unificare a limbii literare trebuie să fie limba poporului cu bogăţia ei

[116] H e l i a d e R ă d u l e s c u, *Literatura*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", II (1839), nr. 42, p. 332.

Scanned with OKEN Scanner

inepuizabilă. Modelul este indicat cu clarviziune de către Ioan Maiorescu, ca şi de ceilalţi contemporani ai săi, ridicînd limba poporului la rangul de principiu călăuzitor: „Cel mai mare despot au domn al limbei este obiceiul vorbirei de obşte. Acesta ne învaţă că acolo trebuie să ne unim, unde s-a unit tot neamul acela care poartă nume de român“[117]. C. Viişoreanu, respingînd limba individului, proclamă supremaţia absolută a limbii poporului, care trebuie să guverneze orice eforturi privind cultivarea acesteia, subliniind că principiile fundamentale ale limbii: „sînt proprietatea masei poporului; de aceea trebuie să le cunoaştem aşa cum le are şi el. Limba unui individ, cît de perfectă să fie, fiindcă e numai un idealism particular, niciodată nu poate servi de normă viitorimii; iar a naţiei e nemutabilă şi eternă“[118]. Indicînd acelaşi model şi temei pentru unificarea limbii, A. Russo caută să convingă pe cititori că limba poporului constituie filonul viguros din valorificarea iscusită a căruia se poate făuri o limbă literară de o nebănuită bogăţie şi frumuseţe. „Dacă este ca neamul român să aibă şi el o limbă şi o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanţilor şi se va îndrepta la izvorul adevărat: la tradiţiile şi obiceiurile pămîntului, unde stau ascunse încă şi formele şi stilul“[119].

Situarea limbii poporului la baza procesului de unificare a limbii literare se întemeia pe înţelegerea corectă şi clară a raportului genetic dintre acestea. Într-un articol nesemnat se explică cu competenţă originea limbii literare din limba poporului şi legăturile lor reciproce: „Cine este aşa de bătut de stele, carele atinzînd cît de puţin la sănătosul cuvînt, să nu înţeleagă că limba ce cultivîndu-se devine literară este născută

[117] Ioan Maiorescu, *Asupra ortografiei româneşti*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, I (1838), nr. 23, p. 179.

[118] C. Viişoreanu, *Ceva despre limba română*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, IX (1846), nr. 41, p. 322.

[119] A. Russo, *Cugetări*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 14, p. 73.

Scanned with OKEN Scanner

din viia limbă a poporului? Că prin urmare nu limba autorilor clasici este mama limbei pe care o vorbeşte mulţimea, ci din contra aceasta din urmă este isvorul şi mama celei clasice“[120].

Ideea desfăşurării acţiunii de unificare a limbii pornind de la limba poporului îi apropie pe autori şi le favorizează dezvăluirea esenţei limbii literare. Surprinde, în legătură cu aceasta, nu numai terminologia, folosită întocmai ca şi astăzi, ci mai ales intuirea caracteristicilor principale ale limbii literare: caracterul normat şi unitatea ei — trăsătură ce constituia scopul preocupărilor revistei. Aceste preţioase idei le întîlnim tot la Timotei Cipariu, care, vorbind de necesitatea cunoaşterii temeinice a limbii, arată că: „Românul... trebuie să se plece sub jugul unei limbe *regulate* (subl. n.), că fără acest temei nu e cu putinţă nici o literatură“[121]. Într-un alt articol se evidenţiază urgenţa unei ortografii generale şi *unitare* (subl. n): „să aşezăm o ortografie comună, care deşi n-ar fi deocamdată chiar după gura fiecăruia, cel puţin s-ar apropia şi ar fi normă pentru toţi“[122].

Preocupările pentru unificarea limbii, care se contopeau cu cele de cultivare a ei, trebuiau să realizeze o operaţie de selecţie a formelor şi elementelor celor mai corecte, mai răspîndite, mai conforme cu specificul limbii. Rezultatul acestui proces de selecţie, efectuat asupra limbii poporului, trebuia să fie o limbă literară unică şi unitară. Identificînd terminologic limba literară cu limba scrisă, Heliade Rădulescu exprimă esenţa acestui proces şi defineşte lapidar limba literară: „Dar limba cea scrisă pretutindeni a fost un dialect deosebit al literaţilor, adică o alegere şi culegere de tot ce este mai frumos şi mai

[120] * * * *Studii asupra limbii române*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XI (1848), nr. 16, p. 126.

[121] T. Cipariu, *Compendiu de gramatica limbii române*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 22, p. 119.

[122] e. u., *Congresele ştiinţifice*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVII (1854), nr. 36, p. 194.

Scanned with OKEN Scanner

clasic în deosebitele dialecte ale unei naţii"[123]. Această definiţie este preluată şi repetată mereu de către colaboratori în paginile revistei.

Limba poporului, considerată ca model şi punct de plecare în opera de unificare a limbii literare, trebuia supusă aşadar unui riguros proces de selecţie, de cizelare neîntreruptă pentru a deveni capabilă să exprime realităţile epocii.

Pornind de la două aspecte lingvistice diferite, cele două opinii se apropie în susţinerea necesităţii selecţiei şi perfecţionării acestora şi converg în privinţa scopului final — unitatea limbii. Dintre acestea va învinge limba poporului, a cărei prioritate se întemeia pe autenticitatea ei, pe evoluţia ei în raport cu nevoile comunicării, pe bogăţia şi diversitatea formelor ei.

* * *

Definind calea, factorul şi baza de plecare în desfăşurarea acestei acţiuni, „Foaia pentru minte, inimă şi literatură". precizează, în încheierea acestor discuţii, că procesul complex de unificare a limbii literare trebuie să respecte şi să valorifice deopotrivă aportul tuturor graiurilor şi dialectelor limbii române. Articolele publicate pun un accent deosebit pe respectarea tuturor vorbitorilor, a tuturor provinciilor în acţiunea de unificare şi cultivare a limbii literare, imperativ impus de natura preocupărilor şi scopului urmărit, ca o concluzie derivată din conştiinţa unităţii naţionale.

Poetul Andrei Mureşanu inserează în termeni categorici acest principiu, în paginile revistei: „toţi românii trebuie respectaţi în cultivarea limbii noastre"[124]. Necesitatea selectării şi valorificării elementelor pozitive din limba tuturor vorbitorilor, în procesul unificării acesteia, este exprimată cu claritate

[123] Heliade Rădulescu, *Corespondenţă asupra limbii române*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", II (1839), nr. 21, p. 164.

[124] A. Mureşanu, *Cîteva reflexii asupra poeziei noastre*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", VII (1844), nr. 26, p. 201.

Scanned with OKEN Scanner

în articolul semnat „. . . Riu", aparţinînd lui T. Cipariu[125], apărut la 1855: „Din acestea toate cîte s-au zis pînă acum, urmează domnul meu, că cine este român adevărat şi doreşte unirea românilor întru aceeaşi limbă sau dialect scris, curăţit şi curat, la unul ca acesta nu încape egoism. El alege din deosebitele noroade româneşti ce este bun, frumos, sonor, regulat şi norocit şi face o limbă corectă şi perfectă"[126].

Această cerinţă este exprimată şi se concretizează în preocupările pentru înfăptuirea unificării în fiecare compartiment al limbii. Intuind cu abilitate ceea ce numim astăzi pronunţarea literară, ca sinteză a vorbirii tuturor, T. Cipariu arată că aceasta trebuie să stea la baza adevăratei ortografii, ce urma să fie, în consecinţă, exclusiv fonetică, părere ce datează tot din prima perioadă, cînd ideile sale reprezentau o atitudine pozitivă faţă de problemele limbii. „Din aşa pricini la o adevărată Ortografie se pare înainte de toate a fi de lipsă aşezarea unei pronunţii curate şi alese din toate dialectele românimii, după firea sunetelor elementare şi legile gramaticii"[127]. Aportul colectiv este susţinut şi în privinţa vocabularului: „să fim cu toţii uniţi . . . să ne împrumutăm unii de la alţii cuvintele ce vom avea mai româneşti şi mai proprii în ale lor înţelesuri"[128]. Selectarea şi valorificarea elementelor pozitive din toate ramificaţiile vocabularului, în procesul unificării acestuia, este accentuată în alt articol, în care se arată că finalitatea operaţiilor respective trebuia să se concretizeze într-un dicţionar, ce urma să contribuie în mod substanţial la realizarea unităţii limbii, şi a cărui lipsă este subliniată cu acest prilej:

[125] Cf. G. Em. Marica, *Foaia pentru minte, inimă şi literatură*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1969, p. 305.

[126] . . . Riu, [Cipariu], *Suum quique*, în „Foaia pentru minte inimă şi literatură", XVIII (1855), nr. 24, p. 130.

[127] T. Cipariu, *Extract de ortografie*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", IV (1841), nr. 25, p. 196.

[128] S. * * * *Observaţii gramaticeşti. Asupra limbei româneşti*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", II (1839), nr. 39, p. 311.

„voind a ne cultiva limba spre înmulţirea cuvintelor negreşit e de lipsă, să să respecte toate dialectele ei (=graiurile, n.n.), şi acelea ce sînt bune să să primească, celea rele să să ţipe — de aci se vede lipsa unui lexicon după toate dialectele întocmit“[129].

Necesitatea respectării tuturor vorbitorilor şi valorificării contribuţiei tuturor graiurilor în acţiunea de unificare şi cultivare a limbii noastre o exprimă şi G. Bariţ, condamnînd inerţia contemporanilor cu implicaţiile şi consecinţele ei negative pe plan politic, pe care înţeleptul cărturar niciodată nu le scapă din vedere: „Însă nici este mijloc mai sigur de a ne vădi în ochii străinilor sărăcia limbii noastre, decît lenevindu-ne a-i aduna toată avuţia ei la un loc *din toate ţările locuite de români* (subl, n.), răpim fără sfială de acolo, de unde aflăm mai îndemînă“[130].

Acţiunea de unificare a limbii literare trebuia să se întemeieze pe realitatea unităţii naţionale, punînd în valoare tot ceea ce este de preţ şi comun în graiul vorbitorilor din toate părţile locuite de români, cerinţă care întregeşte tabloul ideilor pozitive, promovate de revistă.

*

Unitatea limbii şi eforturile pentru realizarea acesteia nu erau însă numai preocuparea exclusivă a cărturarilor. Progresele înregistrate şi strădaniile depuse în condiţiile respectării tuturor cerinţelor, prezentate pe larg în revistă, preocupau deopotrivă pe toţi vorbitorii, care îşi manifestă interesul faţă de situaţia limbii şi dorinţa de a se ajunge la o limbă cultivată, unitară. Deosebit de importantă pentru întregirea ideologiei revistei este consemnarea atitudinii şi voinţei cititorilor,

[129] C. A., *Domnule redactor*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, II (1839), nr. 17, p. 132.

[130] Uiţirab, *Puţine aieptări pentru lătinirea limbei noastre*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVII (1854), nr. 44, p. 234.

Scanned with OKEN Scanner

în raport cu problema unității limbii. Aceștia își exprimă dorința unificării limbii, precum și hotărîrea de a respecta tot ce vor stabili cărturarii în legătură cu aceasta. Într-un articol, publicat în primii ani, este înfățișată garanția și entuziasmul cititorilor de a primi și aplica toate hotărîrie învățaților privitoare la unitatea limbii: „Noi asigurăm cum că ce vor hotărî învățații Nației pentru toată limba . . . cu brațele deschise vom să le cuprindem“[131]. Este încă o dovadă a conștiinței unității naționale, realitate care trebuia să își găsească concretizarea cuvenită și în limbă.

*

* *

Ampla dezbatere a problemei unității și unificării limbii literare, întreprinsă în paginile revistei, nu este lipsită, în încheiere, de evidențierea utilității și semnificației pe care unitatea limbii o are în ansamblul vieții culturale și naționale a românilor. Articolele publicate accentuează însemnătatea acestui deziderat în fiecare domeniu în parte, urmărind să amplifice forța de convingere, pentru antrenarea tuturor factorilor competenți în realizarea lui.

Unitatea limbii este o premisă și o condiție în acțiunea de cultivare a limbii literare. Vorbind despre ortografie, G. Munteanu exprimă acest raport: „cultura limbei este condiționată de unitatea sistemei în ortografie“ și arată că „fără unitate în sistemă, progresul în cultura limbei nu e cu putință“[132]. Meletie Drăghici precizează că unitatea limbii și acordul între căr-

[131] C. A., *Domnule redactor*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, II (1839), nr. 17, p. 133.

[132] G. I. Munteanu, *Răspuns la reflesiunea ce D. Papiu găsi de cuviință a face în „Tezaurul“ său, tom. I, pag. 94—95, la propunerea subscrisului ca ortografia D. Cipariu, adoptată de Comisiunea filologică în 2 oct. 1860, să se primească și de Asociațiunea literară în adunarea sa de la Brașov, 1862*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, XXV (1862), nr. 45, p. 353.

Scanned with OKEN Scanner

turari în realizarea acesteia însemnează drumul deschis pentru îmbogăţirea şi dezvoltarea neîntreruptă a limbii literare: „Nu, nu, să ne înţelegem laolaltă apoi va înflori în scurt limba noastră“[133].

Pornind de la însemnătatea limbii pentru creaţia literară revista insistă şi asupra faptului că unitatea limbii constituie o condiţie a dezvoltării literaturii, a cărei valoare depinde în mare măsură de gradul de unitate şi cultivare a limbii. În această privinţă, G. Munteanu subliniază necesitatea „unităţii în sistemă, fără care, eu zic că nu e progres în literatură“[134]. În îndemnurile sale pacificatoare, în scopul unificării limbii, C. Boerescu îşi exprimă aceeaşi convingere: „Am socotit că prin aceasta am putea da un mai mare zbor literaturii noastre, avînd opt milioane de români care să ne-nţeleagă“[135].

Apreciată într-un cadru mai larg, unitatea limbii este socotită de autori şi ca o condiţie a progresului în genere, aşa cum preconiza G. Munteanu, pentru care unitatea limbii era „conditio sine qua non a progresului“. De realizarea unităţii limbii, arată C. Boerescu, depinde progresul întregii naţiuni, care, altfel, poate fi frînat: „atunci am scăpa d-o neînţelegere iraţională, care nu aduce decît dezgustul şi care contrabalanţă oarecum progresul ce am putea face“[136].

Unitatea limbii avea însă, în concepţia autorilor, implicaţii mult mai largi, de ordin naţional-politic. În conştiinţa acestora ea a reprezentat, în permanenţă, un „element de recunoaştere şi de constituire a unităţii naţionale“[137]. Aşa cum precizase

[133] M. Drăghici, *Rugare către literatorii românești*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, II (1839), nr. 5, p. 37.

[134] G. I. Munteanu, *Răspuns la reflesiunea...*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XXV (1862), nr. 44, p. 343.

[135] C. Boerescu, *Domnul meu*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 6, p. 27.

[136] C. Boerescu, *Domnul meu*, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“, XVIII (1855), nr. 6, p. 27.

[137] Ion Gheorghe Maurer, *Salutul preşedintelui Consiliului de Miniştri la cel de al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică*, Buc., 1968, p. 2.

Scanned with OKEN Scanner

Bariț, limba însemna un puternic factor al coeziunii naționale. Semnificația majoră a unității limbii consta tocmai în faptul că ea constituia o premisă și un factor în lupta pentru unificarea politică, convingere ce stă la bază și se reflectă din toate articolele revistei. Rolul unității limbii pentru unitatea națională și făurirea statului național unitar este sesizat și recunoscut de către toți colaboratorii. Înțelegînd sensul istoriei și tendințele vremii, T. Cipariu sintetizează pe un plan mai vast aceleași năzuințe de unitate și își încheie memorabilul discurs, rostit în adunarea generală a Asociațiunii transilvane, la Brașov, în 1862, cu îndemnul profetic: „Dee cerul, ca precum toți sîntem de un sînge, toți ne-am îndulcit de la sînul maicei noastre cu aceleași cuvinte dulci, toți ne sîntem frați — oricît ne despart munții și văile și oricît ne împart stările politice și confesiunile religioase — tot numai una să fim, u n a națiune, u n a limbă, u n a literatură... Atunci orice despărțiri politice și religioase ne vor tăia de cătră una alta, dar spiritul națiunei și geniul roman va tinde aripile sale peste toți fiii lui Traian și-i va ține legați întru legăturile păcii, frățietății și ale unității naționale. Așa să fie în veci!“[138].

* * *

Unul dintre imperativele istoriei, care cunoaște o însemnătate deosebită, devenind pivotul în jurul căruia oscilau toate frămîntările culturale și politice, în ultimele decenii din prima jumătate a secolului al XIX-lea, era problema unității naționale, a făuririi statului național unitar român. În consolidarea conștiinței naționale, precum și în desfășurarea cu succes a luptei pentru unificarea politică, un factor esențial îl constituia unitatea limbii.

[138] T. Cipariu, *Discurs rostit în Adunarea Asociațiunii transilvane din 1862*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, XXV (1862), nr. 30, p. 232.

În această perioadă problema unității limbii, izvorîtă din situația acesteia și legată de idealul național-politic, devine miezul tuturor preocupărilor care au anticipat și au determinat progresul culturii. În dezbaterea acestei probleme au luat parte intelectualii vremii, societățile culturale, dar mai ales presa, care, deși tînără, a avut un rol covîrșitor, dovedind o maximă eficiență și utilitate.

Problema unității și unificării limbii literare a constituit o masivă și permanentă preocupare a revistei „Foaia pentru minte, inimă și literatură". Proporția acestei preocupări a fost determinată de semnificația limbii în Transilvania, unde, departe de a fi limitată numai la menirea ei de a servi ca mijloc de comunicare, limba constituia totodată și un veritabil instrument în lupta pentru drepturi sociale politice și naționale. În Transilvania, limba constituia un argument în lupta pentru apărarea naționalității, împotriva numeroaselor tendințe de deznaționalizare, un suport puternic al conștiinței unității naționale și al fortificării ei, un argument legitim în lupta pentru înfăptuirea unificării politice depline, pentru desăvîrșirea unității statale[139].

În șirul celorlalte periodice, care au dovedit un viu interes în această privință, „Foaia pentru minte, inimă și literatură" se individualizează prin consecvența cu care a urmărit această problemă, prin eforturile insistente depuse pentru rezolvarea ei. Conduita și atitudinea revistei sînt o reflectare a concepției înaintate a redactorilor, care au cunoscut temeinic situația limbii și au înțeles semnificația ei, atît pe plan cultural cît și politic, așa cum a dovedit-o cu prisosință G. Bariț, prin adîncile sale reflecții ce însoțeau la tot pasul articolele publicate.

Cercetarea modului în care este prezentată și dezbătută această problemă în paginile revistei îndreptățește concluzia

[139] Victor V. Grecu, *Unitatea limbii și unitatea națională în Transilvania, în secolul trecut*, în „Cercetări de limbă și literatură", I (1968), nr. 1, p. 7—12.

Scanned with OKEN Scanner

că la baza tuturor preocupărilor lingivistice, în Transilvania, a stat întotdeauna conștiința unității naționale, fapt care a făcut ca ele să cuprindă, în toate cazurile, în sfera lor, pe toți vorbitorii, în soluțiile și rezolvările propuse fiind luate în considerare interesele tuturor. Ea ilustrează totodată înțelegerea circumspectă a raportului dintre limbă și națiune, aprecierea reală a rolului limbii ca factor unificator în viața și dezvoltarea națiunii.

Dezbaterea problemei unității și unificării limbii literare, în revista de la Brașov, are o triplă determinare, lingvistică, politică și socială. Întîi ea constituia o premisă și o condiție pentru dezvoltarea neîntreruptă a limbii literare, proces în care se înscrie ca un moment necesar. În al doilea rînd, ea reprezintă un corolar al luptei pentru unificarea politică, în desfășurarea căreia constituia un argument esențial. În sfîrșit, un merit al revistei îl constituie modul de înfățișare a problemei, cu scopul de a spori puterea de convingere, afirmarea repetată a ideii că unitatea limbii este o dorință a întregului popor, un scop urmărit și voit de toți vorbitorii.

În urma analizei ample întreprinse, constatînd lipsa de unitate a limbii, împreună cu cauzele acesteia, „Foaia pentru minte, inimă și literatură" a dezvăluit în mod veridic pericolul pe care îl prezenta pentru evoluția limbii și a națiunii. Pornind de la aceste consecințe negative, revista a demonstrat necesitatea înfăptuirii unificării în toate compartimentele limbii.

Din intenția de a oferi și a constitui un stimulent și un sprijin cît mai concret și eficace, „Foaia pentru minte, inimă și literatură" a tratat pe larg și aspectele de detaliu ale procesului de unificare a limbii, precizînd pe ce cale și cine trebuia să realizeze aceasta. Ea a subliniat că o asemenea acțiune se poate realiza nu de către un singur individ, oricît de competent ar fi, ci numai prin înțelegere și colaborare în cadrul unei societăți. În această privință, este valoroasă ideea promovată de revistă, că asemenea societate trebuie să reprezinte toate părțile locuite de români, constituind un adevărat for științific repre-

Scanned with OKEN Scanner

zentativ, capabil să decidă într-o chestiune ce interesa deopotrivă pe toţi vorbitorii.

Deosebit de preţios pentru epoca unor fervente căutări şi unor numeroase oscilaţii şi exagerări este principiul orientării acestei operaţii complexe după limba poporului, care este situată cu înţelepciune la baza dezvoltării limbii literare.

Revista a militat, în procesul unificării limbii literare, pentru valorificarea elementelor pozitive, cu perspective de generalizare, din toate graiurile limbii noastre, pentru valorificarea limbii tuturor vorbitorilor şi aceasta tot ca o reflectare a conştiinţei unităţii lor naţionale.

Inscriind în programul său unitatea limbii, ca un obiectiv principal, revista a îndeplinit un important rol mobilizator şi unificator. Prin faptul că a publicat cu consecvenţă toate discuţiile legate de această problemă şi a intervenit deschis pentru a le îndruma pe calea adevărului, la care se adaugă preţioasele îndemnuri ale redactorilor, revista a devenit ea însăşi un factor unificator, care a sprijinit permanent şi multilateral această acţiune, aducîndu-şi o contribuţie remarcabilă la unificarea limbii literare. Luptînd pentru unitatea limbii, revista a luptat concomitent împotriva tuturor inconsecvenţelor şi erorilor ce se manifestau în limbă, precum şi împotriva subiectivismului şi pedantismului ce caracteriza atitudinea şi activitatea unor filologi şi intelectuali din acel timp.

Prin interesul şi spaţiul acordat problemei respective, revista a servit ca punte de legătură între intelectualii din diferite părţi ale ţării. Ea a oferit prilejul unui fecund schimb de păreri, care a facilitat cristalizarea unor soluţii adecvate, devenind o tribună de afirmare a ideilor înaintate despre limbă. Periodicul braşovean a căutat să promoveze un ton ponderat, o ţinută demnă în discuţii, întemeiate pe recunoaşterea obiectivă a competenţei şi meritelor fiecăruia. Prin aceasta, „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“ a contribuit la apropierea opiniilor, căutînd să aplaneze divergenţele ivite, să pună capăt polemicilor inutile şi să cultive colaborarea şi unirea intelec-

Scanned with OKEN Scanner

tualilor vremii, în preocupările și eforturile lor comune pentru unificarea și cultivarea limbii.

În paginile revistei, în dezbaterea problemei unității limbii s-au întîlnit cei mai de seamă reprezentanți ai intelectualității, dintre care mulți au avut un însemnat rol politic și cultural în acel timp, alături de personalități mai modeste, de intervenții din rîndurile cititorilor, ale căror opinii au avut o mare semnificație și utilitate pentru orientarea discuțiilor. În șirul acestor figuri reprezentative, deosebit de valoroasă a fost colaborarea, de durată diferită, a lui Heliade Rădulescu, G. Barit, T. Cipariu, C. Boerescu, A. Russo, Ioan Maiorescu, Al. Papiu-Ilarian, etc., care, prin opiniile lor, au contribuit la limpezirea problemelor, la reliefarea și răspîndirea soluțiilor și ideilor progresiste. În tratarea acestor probleme, precum și a altora, unii dintre cei care ulterior au adoptat altă atitudine au dovedit în această epocă o concepție realistă, avansată față de limbă, așa cum a fost cazul lui Timotei Cipariu. Cercetarea acestei probleme, ca și a altora, dovedește relativitatea unor aprecieri, demonstrînd cu prisosință că T. Cipariu, insuficient cunoscut și înțeles, a fost, în prima perioadă a activității sale, susținătorul unor principii veridice, întru totul valabile, despre limbă, un luptător energic pentru unificarea și dezvoltarea limbii literare.

„Foaia pentru minte, inimă și literatură" a exercitat, prin materialele publicate, o puternică influență asupra opiniei publice, asupra cititorilor, care, privind cu multă grijă și interes aceste probleme, au fost antrenați și au participat la discuții, exprimînd punctul de vedere al maselor, dorința și exigențele acestora față de limbă și față de preocupările lingvistice din acel timp.

Prin atenția și importanța acordată unității limbii, „Foaia pentru minte, inimă și literatură" ocupă un loc de seamă în publicistica românească a timpului. Ea a contribuit, prin intermediul acestei preocupări, nu numai la unificarea și cultivarea limbii, ci și la dezvoltarea legăturilor între cele trei țări, la dezvoltarea conștiinței unității naționale. Meritul acestei orientări

Scanned with OKEN Scanner

revine redactorilor, ale căror vederi înaintate s-au concretizat în atitudinea și problematica revistei.

Preocuparea consecventă, matură și competentă a „Foii pentru minte, inimă și literatură" pentru unitatea și unificarea limbii literare, a servit cauzei majore a unificării politice, constituind o față a luptei de largi proporții pentru făurirea statului național unitar român, a însemnat un aport și un progres remarcabil în lupta pentru cultivarea limbii literare.

Scanned with OKEN Scanner

Lupta „Gazetei Transilvaniei" pentru drepturile limbii române

Periodicele din Transilvania, din secolul trecut, ca de altfel și cele de peste Carpați, au manifestat un interes deosebit față de problemele limbii, față de imperativele cultivării și unificării ei. Această preocupare febrilă era determinată și stimulată aici de situația limbii române, ca o consecință a lipsei de drepturi politice pe seama națiunii române, de rolul limbii în ansamblul luptei pentru dobîndirea egalității în drepturi cu celelalte naționalități din Transilvania.

La discuțiile lingvistice din această epocă au participat toate publicațiile ce apăreau atunci, indiferent de profilul lor, atît cele literare[1], pedagogice[2], economice[3], cît și cele politice. În rîndul acestora, prin superioritatea concepției care a călăuzit atitudinea ei, prin consecvența cu care a participat la dezbaterea problemelor, prin soluțiile propuse pentru rezolvarea lor, prin lupta sa neobosită pentru egala îndreptățire, se individualizează „Gazeta Transilvaniei", sub conducerea celor doi harnici și devotați redactori G. Bariț și I. Mureșanu.

Articolele publicate în presa timpului tratează cele mai diverse probleme, impuse de cerințele dezvoltării și unificării limbii literare. Printre acestea, organic integrată în realitățile istorico-politice ale vremii, a fost lupta pentru dobîndirea și apărarea drepturilor limbii române, care a constituit o preocu-

[1] Vezi: *Problema unității și unificării limbii literare în „Foaia pentru minte, inimă și literatură"*, din volumul de față.

[2] *Probleme de limbă în „Amicul școalei"*, în volumul de față.

[3] Victor V. Grecu, *„Progresul" — o revistă sibiană pentru țăranii români*, în „Cercetări de limbă și literatură", vol. 1, 1968, p. 63—69.

Scanned with OKEN Scanner

pare căpetenie a „Gazetei Transilvaniei", constant manifestată de-a lungul întregului secol.

Această luptă a reprezentat un proces complex, de durată, a cărui amploare a oscilat în raport cu succesiunea evenimentelor politice, cunoscînd, după prăbușirea absolutismului, cînd prin diploma din 20 octombrie 1860 a dobîndit un temei și un cadru legal, o intensitate sporită. Reprezentativ pentru desfășurarea ei este tocmai acest episod, cel mai frămîntat și mai dramatic și totodată cel care a solicitat gîndirii naționale cele mai mature și veridice judecăți, ca mărturie a discernămîntului politic în înțelegerea imperativelor istoriei, a conștiinței unității naționale a românilor, a obiectivității și demnității în respectarea drepturilor celorlalte naționalități, în apărarea independenței și suveranității naționale.

Cercetarea acestei probleme permite dezvăluirea contribuției publicațiilor românești în lupta pentru drepturile limbii române, argumentînd în acest fel o concluzie, acceptată teoretic, dar insuficient demonstrată practic, că lupta pentru limbă în Transilvania a fost lupta pentru afirmarea și apărarea drepturilor națiunii române la egalitate cu celelalte naționalități, lupta pentru făurirea statului național unitar român.

*

* * *

Lupta „Gazetei Transilvaniei" pentru drepturile limbii române se întemeia pe recunoașterea și înțelegerea științifică a semnificației limbii, definită și concretizată sub diversele ei aspecte: social, național, politic.

În paginile ziarului este analizată însemnătatea limbii pentru societate, subliniindu-se esența și funcția ei socială: „Limba este mijlocul recunoașterii și unealta prin care se face legătura"[4].

[4] * * * *Naționalitatea și civilizațiunea,* în „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 36, p. 138.

Scanned with OKEN Scanner

Mai amănunțit este analizat raportul dintre limbă și națiune, accentuîndu-se semnificația limbii din punct de vedere național. Limba este considerată ca o condiție a existenței naționale, o condiție a vieții națiunii. În „axiomele" sale, Bariț arată că „limba este sufletul dătător de viață al națiunii"[5], precizînd înalta ei valoare pentru români, la care „limba și viața sînt sinonime"[6]. Concomitent, limba este un element definitor al naționalității, așa cum arăta Vasile Pop în dieta de la Sibiu: „Caracteristica naționalității e limba. Fără limbă nu e naționalitate"[7]. Ființa unui popor se definește, așadar, și se manifestă tocmai prin limba sa: „Orice popor devine la ceea ce este numai prin limba sa națională"[8].

Din aceste aserțiuni derivă și însemnătatea politică a limbii, care este conturată cu aceeași luciditate. Așa cum arăta Bariț: „A mărgini pe un popor întru folosirea limbei sale este a-i deschide artera pentru ca să moară cu încetul"[9]. Redactorul „Gazetei" absolutizează ideea, precizînd că limba „pentru noi e condițiunea vieții sau morții politice"[10].

Semnificația socială a limbii este înfățișată și din alt punct de vedere decît prin prisma menirii ei. Mai puțin evidentă în aparență, autorii arată că de libertatea limbii se leagă libertatea socială. În dreptul limbii se reflectă dreptul național și de existența acestuia este condiționată eliberarea socială. Răspunzînd unui articol din „Donau Zeitung", autorul exprimă

[5] B., *Axiome și probleme politice*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIV (1861), nr. 33, p. 143.

[6] B., *Dreptul limbei românești și translatura*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIV (1861), nr. 30, p. 127.

[7] * * * *Congresul sau conferința națională*, în „Gazeta Transilvaniei", XXVI (1863), nr. 36, p. 141.

[8] B., *Axiome și probleme politice*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIV (1861), nr. 33, p. 143.

[9] *Ibidem.*

[10] * * * *Tot necazul limbii*, în „Gazeta Transilvaniei", XXVI, (1863), nr. 62, p. 246. (Nota redacției).

această convingere: „Însă noi știm și mai mult, că fără limbă și drept național nu se poate scăpa omul nici de asupreli și apăsări“[11].

Nu lipsește din paginile ziarului nici evidențierea importanței limbii pentru cultura națională. Ocupîndu-se de raportul dintre acestea, T. Cipariu, răspunzînd unei critici a revistei „Korunk“, întărește necesitatea preocupării pentru situația acestora: „Și ce poate fi atît de demn și de nobil, ca limba și istoria culturii unei națiuni?“[12]

În acest fel semnificația limbii este analizată și relevată în multiplele ei implicații sociale, naționale, politice și culturale. O asemenea viziune limpede asupra rosturilor limbii îi călăuzea pe autori în lupta pentru recunoașterea și apărarea drepturilor limbii române.

*
* *

Din dezvăluirea semnificației generale a limbii, cu toate implicațiile ei pentru viața unui popor, decurge importanța problemei drepturilor limbii, a luptei pentru egalitatea limbii române cu celelalte limbi din Transilvania. Dezvăluirea importanței limbii pentru viața națiunii este însoțită astfel, în coloanele „Gazetei“, de sublinierea importanței luptei pentru dobîndirea drepturilor acesteia. În articolele lor, autorii dovedesc o înțelegere clară, în al doilea rînd, a însemnătății luptei ardelenilor pentru limbă, pentru ca aceasta să poată răspunde rosturilor sale.

În Transilvania, limba română nu se bucura de drepturi egale cu limbile naționalităților și această situație a generat așa numita problemă a limbii, care judecată în contextul egalității naționale, capătă o covîrșitoare însemnătate. Această reali-

[11] * * * *Naționalitatea și civilizațiunea*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 36, p. 138.

[12] T. Cipariu, *La critica din „Korunk“*, în „Gazeta Transilvaniei“. XXIV (1861), nr. 100, p. 415.

Scanned with OKEN Scanner

tate este exprimată de toate personalităţile vremii: „Chestiunea cea mai ponderoasă în Transilvania e chestiunea limbei“[13]. De aceea Bariţ vorbeşte şi el de „dezlegarea fatalei chestiuni a limbilor“[14].

Ca şi în cazul limbii în general, semnificaţia luptei pentru drepturile limbii române, pentru recunoaşterea egalităţii acesteia cu celelalte limbi, este cercetată şi prezentată sub diferite aspecte. În paginile ziarului se arată că lupta pentru egalitatea limbilor are o deosebită semnificaţie politică, constituind, aşa cum precizează redactorul, un aspect al luptei pentru deplina egalitate politică şi totodată o confirmare şi o legitimare a maturităţii politice a românilor, care „apărîndu-şi dreptul nu numai nu comit nici o crimă, ci din contră insuflă respect şi stimare la antagoniştii politici, cînd prin rezolvata apărare a dreptului său îşi arată maturitatea sa politică“[15].

Lupta pentru drepturile limbii, după cum rezultă din materialele publicate, avea şi o mare însemnătate naţională şi socială. De soluţionarea problemei limbii, care nu era deloc uşoară, autorii legau toate celelalte drepturi: „... din dezlegarea acestei chestiuni, se dezleagă toate celelalte de sine“[16].

„Gazeta Transilvaniei“ subliniază însă o altă idee valoroasă şi anume rezolvarea justă a problemei drepturilor limbii române va statornici încrederea, va duce la apropierea şi înţelegerea deplină cu celelalte naţionalităţi pe temeiul drepturilor egale. Într-o notă la sfîrşitul petiţiei districtului Năsăud, în care se înfăţişau unele abuzuri în respectarea limbii, redactorul, Iacob Mureşanu, promova această idee: „Cauza limbei drept rezolvită e sîmburele încrederii; rău rezolvită al neîncre-

[13] * * * *Congresul sau conferinţa naţională*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXVI (1863), nr. 36, p. 141.

[14] G. B., *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 49, p. 193.

[15] Red., *O rezoluţiune limbistică*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 13, p. 51.

[16] * * * *Congresul sau conferinţa naţională*, loc. cit.

derii şi discordiei, care va roade ca viermele la rădăcina fericirii statului“[17].

Aprecierile respective dovedesc că personalităţile politice şi culturale ale timpului au înţeles însemnătatea multilaterală a luptei pentru egalitatea limbii, decurgînd atît din specificul şi menirea acesteia, cît şi din realităţile politice din Transilvania.

Lupta pentru drepturile limbii române se întemeia, aşadar, pe un fundal ideologic corespunzător, în conţinutul căruia recunoaşterea egalităţii românilor, deopotrivă cu celelalte naţionalităţi, constituia pivotul central.

*

* *

„Gazeta Transilvaniei“, de la începutul apariţiei sale, se înrolează cu hotărîre în lupta pentru drepturile limbii române, ajungînd, ca urmare a profilului său, faţă de care celelalte periodice îşi exprimaseră rezerva datorită împrejurărilor timpului, precum şi graţie concepţiei înaintate a redactorilor să se situeze în fruntea acestei lupte. Ea a devenit un important factor mobilizator, contribuind la dezvoltarea conştiinţei naţionale, la stimularea maselor în lupta accerbă şi neobosită pentru drepturi politice, care a polarizat viaţa politică a românilor din Tansilvania de-a lungul întregului secol.

Lupta pentru drepturile limbii române nu a cunoscut în tot timpul aceeaşi intensitate, nu s-a desfăşurat întotdeauna cu aceeaşi acuitate.

Caracteristica şi specificul luptei a fost determinat de faptul că, înainte de 1860, lipsea un temei legal care să fundamenteze şi să legitimeze eforturile românilor pentru drepturile limbii. La aceasta se adăugau legiferările abuzive, care ameninţau cu deznaţionalizarea, precum şi exigenţele cenzurii excesive, care

[17] Red., *În cauza limbei*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXVI (1863), nr. 61, p. 242.

Scanned with OKEN Scanner

Nr. 16. Brasiovu, 7. Martie 1861.

GAZETA TRANSSILVANIEI.

Societatea romana literaria.

înăbuşeau glasurile tuturor celor ce s-ar fi ridicat în apărarea limbii. Din această cauză, protestele şi acţiunile întreprinse au dus la intentarea unor procese de presă redactorilor, sau chiar suprimarea gazetelor, aşa cum s-a întîmplat cu periodicele braşovene. De aceea, pînă la 1860, preocuparea pentru chestiunea limbii şi lupta pentru drepturile acesteia se manifestă şi se canalizează mai mult pe făgaşul studiilor, avînd ca scop să convingă asupra originii ei, să-i sporească prestigiul, care să impună recunoaşterea drepturilor deopotrivă, să o perfecţioneze ca instrument în lupta pentru egala îndreptăţire.

Aceste preocupări sporeau pe măsura proporţiilor pe care le luau restricţiile şi legile prohibitive imperiale, tocmai din intenţia de a dovedi netemeinicia lor din punct de vedere istoric, de a anihila efectul lor dăunător intereselor naţiunii române. Reacţiunii absolutismului imperial i se răspundea prin înzecirea eforturilor pentru studierea şi cultivarea limbii române, pentru dovedirea originii şi drepturilor ei, într-o perioadă cînd lupta făţişă nu era cu putinţă. Această realitate este exprimată de G. Bariţ, care constata, după 1860, că: „Niciodată românii n-au făcut atîtea studii filologice ca în cei zece ani ai absolutismului“[18].

Purtînd această amprentă, şi îngrădită de legile în vigoare, lupta pentru drepturile limbii române s-a concretizat, în această perioadă prin operaţiile de interpretare şi demascare a legilor nedrepte, pentru a dezvălui maselor nocivitatea lor; prin comentariile şi răspunsurile la unele articole tendenţioase apărute în gazetele străine, prin selecţionarea şi verificarea argumentelor menite să susţină pretenţiile legitime ale românilor. Asaltînd, aproape întotdeauna, barierele cenzurii, „Gazeta Transilvaniei“ a desfăşurat neobosit, cu multă competenţă, abilitate şi diplomaţie lupta sa chiar cu preţul unor mari riscuri.

*

[18] G. Bariţ, *Preaplecată rugă către Ddnii filologi*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXIX (1866), nr. 76, p. 304.

Scanned with OKEN Scanner

Lupta pentru drepturile limbii române a început în momentul cînd limba latină a încetat să mai fie folosită ca limbă oficială, ivindu-se disputa între pretenţiile la supremaţie ale celorlalte limbi. Cît timp latina a fost limba oficială nu s-au pus probleme deosebite, deoarece românii stimau în aceasta pe mama limbii lor şi totodată le sta la îndemînă, pe lîngă celelalte argumente, pentru a dovedi nobila origine, în lupta pentru drepturile naţiunii române, într-o perioadă cînd originea, vechimea şi continuitatea noastră pe aceste meleaguri erau puse la îndoială sau contestate. Pe lîngă aceasta, pentru că latina nu era limba vorbită a nici uneia dintre naţionalităţile Transilvaniei, folosirea ei nu putea crea un precedent în favoarea vreuneia dintre acestea. Din aceste motive, în acea perioadă, aşa cum observa G. Bariţ, nu au existat nemulţumiri în privinţa limbii: „Deci pe cît timp a predomnit în Transilvania limba latină, românul putea să aibă o mie de alte cauze de plînsori şi supărări, numai nu şi pentru nedreptăţirea limbei sale“[19].

Dar limba latină a servit în Transilvania şi ca armă eficientă pentru a atenua şi zădărnici încercările de maghiarizarea şi germanizare. Dovadă constituie modul în care au reacţionat românii faţă de hotărîrile dietei din 1842. Neputîndu-şi exprima deschis atitudinea şi protestul său, redactorul, fără a-şi dezvălui împotrivirea, încearcă cu multă diplomaţie să abată şi să influenţeze hotărîrea dietei, arătînd că ar fi mai utilă şi mai raţională folosirea în continuare a latinei, încercare prin care urmărea de fapt să împiedice adoptarea legii. Această încercare este argumentată şi fundamentată, cu aceeaşi iscusinţă, pe principiul echităţii ce trebuia să domnească chiar între cele trei naţionalităţi recunoscute, fără a face vreo referire sau aluzie la limba noastră: „De atîtea sute de ani limba latină fu limba diplomatică a lumii cultivate, şi oare binele patriei ar

[19] G. Bariţ, *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXIII (1860), nr. 32, p. 127.

Scanned with OKEN Scanner

suferi ceva, dacă aceasta în Transilvania ar rămînea tot diplomatică şi pe viitor, din pricina felurimii limbilor şi ale celor trei Naţii primite, din care nici una nu trebuie să fie nedreptăţită?"[20].

Rezultă de aici concluzia importantă, că limba latină a îndeplinit în Transilvania o funcţie naţională, politică. Ea a servit ca pavăză de apărare a limbii şi intereselor naţiunii române, o modalitate diplomatică de a împiedica tendinţele de maghiarizare şi germanizare. Limba latină era susţinută în Transilvania din motive politice. Revendicarea latinei constituia o ripostă dată politicii de deznaţionalizare. Aşa se explică preferinţa şi preocuparea, pe lîngă alte cauze, pentru limba latină în rîndurile intelectualilor transilvăneni. Rădăcinile şi cauzele predilecţiei pentru limba latină în Transilvania, pe lîngă alte determinări, trebuie căutate şi în aceste realităţi, care şi-au pus amprentele asupra discuţiilor şi concepţiilor lingvistice, şi a căror prezenţă şi influenţă trebuie admisă şi urmărită pînă în gîndirea latiniştilor. Interesul pentru limba latină în Transilvania avea, aşadar, şi o profundă condiţionare naţional-politică, din considerentul menţionat şi argumentat mai sus, şi aceasta ca o nouă dovadă că chestiunea limbii, gîndirea lingvistică în Transilvania se integrează, sînt întreţesute cu evenimentele istorico-politice ale vremii şi nu pot fi înţelese şi explicate pe deplin decît numai în această conexiune intimă. Orice încercare de explicare a acestor fenomene şi concepţii de pe poziţii pur lingvistice, care să nu ţină seama de împrejurările social-politice specifice de aici, este lipsită de realism şi duce la denaturarea adevărului istoric.

*

Pînă la 1860 situaţia limbii române era deosebit de precară. Lipsită de drepturi egale cu celelalte limbi, ea devenise ţinta

[20] * * * *Ştiri de la Dietă*, în „Gazeta Transilvaniei", V (1842), nr. 6, p. 23.

Scanned with OKEN Scanner

atacurilor concentrice de deznaționalizare, chiar și în localitățile care aveau numai populație românească. Mult îngrădită, așa cum s-a arătat, lupta „Gazetei Transilvaniei" pentru drepturile limbii române se concentrează și se intensifică în această etapă în jurul evenimentelor și măsurilor ce urmăreau limitarea, sau chiar suprimarea folosirii ei.

Privind desfășurarea acestei lupte, trebuie precizat de la început că, așa cum rezultă din cercetarea acestui dosar al procesului limbii, ea nu a urmărit știrbirea drepturilor firești ale celorlalte naționalități ci, dimpotrivă, românii cereau legi care să le asigure drepturi egale și să garanteze respectarea acestora; ei nu luptau împotriva poporului naționalităților conlocuitoare; ci, așa cum se va vedea mai departe, pentru respect și înțelegere între naționalități, pe baza egalei îndreptățiri; lupta lor se îndrepta împotriva politicii reacționare a aristocrației nobiliare maghiare și germane, de pe urma căreia sufereau deopotrivă masele populare ale tuturor naționalităților din Transilvania.

Ca o continuare a stărilor de lucruri nedrepte, consfințite prin vechile legi ale Transilvaniei, legiferările inițiate și adoptate de clasele dominante reacționare, pînă la revoluția din 1848, menținеau națiunea română, majoritară în Transilvania, în aceeași situație inferioară, acordînd prioritate limbii maghiare și germane. Astfel dieta Ungariei din 1836 statornicea supremația limbii maghiare. Prin această politică, limba română, prigonită de peste tot, era lipsită de orice fel de drepturi.

Dieta Transilvaniei din 1842, prin articolele 7 și 8 relua prevederile articolului 31, votat de dieta Transilvaniei din 1791, privind declararea supremației limbii maghiare ca limbă oficială, ba mai mult, promovînd politica de deznaționalizare, urmărea introducerea ei în biserică și în școli în răstimp de 10 ani. Aceasta a produs un uriaș val de nemulțumire și o vie reacție în rîndurile românilor. Încătușat în ghiarele cenzurii, la apariția legii, G. Barit nu se mai poate stăpîni și notează, în fățișînd realitatea: „Atîta numai spunem fără sfială, cum că

Scanned with OKEN Scanner

cunoaștem Români, pe care vestea articolului aci publicat i-au străbătut ca razele unui trăznet“[21] În fața acestei situații, cu toate riscurile, este publicată o proclamație prin care adresează un apel patetic, apostrofîndu-și cititorii și trezindu-i la acțiune: „Se poate ca noi să fim așa scurt văzători?, se poate ca să nu cunoaștem cauza în care astfel amăgiți am putea prea lesne cădea, fără nici o nădejde de scăpare? Se poate ca să nu cunoaștem noi adevăratele noastre interese, cum și mijlocul de vindecare?“[22]. Comentînd, mai tîrziu, un articol care vorbea despre respectarea limbilor, redactorul spulberă orice insinuare, aducînd în discuție legea din 1842: „Cum ne-ați respectat limba cînd ați condiționat și dregătoria preoțească de știința limbii maghiare? Și ne-ați dat mai scurt de 10 ani, ca în grația binevoinței Dvoastre să nu mai avem limbă nici în biserică nici în școli?! Pățania ne e școala cea mai bună“[23]. Deși legea adoptată de dietă n-a fost sancționată de împărat, nobilimea maghiară, care alcătuia majoritatea dietei, a trecut la aplicarea ei înfruntînd opoziția energică a maselor.

Legile ulterioare au menținut sau întărit inegalitatea existentă în privința limbilor, iar lupta revendicativă continuă. În § 3 al proiectului de lege, adoptat în ședința din 8 ianuarie 1848 de către dieta maghiară din 1847—1848 se legifera numai limba maghiară ca limbă de predare în școlile publice și în instituții, precum și introducerea ei ca limbă explicativă și ca obiect de studiu obligatoriu în școlile elementare[24].

Revoluția de la 1848 a constituit prilejul pentru rezolvarea deplină a problemei limbii. Aceasta e cuprinsă în primul punct

[21] *Știri de la Dietă*, în „Gazeta Transilvaniei“, V (1842), nr. 6, p. 22.

[22] * * * *Către Românimea din Transilvania. Fraților!*, în „Gazeta Transilvaniei“, V (1842), nr. 11, p. 41.

[23] * * * *Cauza limbistică*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXIII (1860), nr. 31, p. 123.

[24] G. Barit, *Legile dietei Transilvaniei*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 91, p. 121.

Scanned with OKEN Scanner

al petiției naționale adoptate în adunarea de la Blaj,[25] dar revoluția fiind înfrîntă, dorințele românilor au rămas mai departe nerezolvate.

Înfrîngerea revoluției din 1848 a însemnat pentru Transilvania reintroducerea brutală a absolutismului. Chestiunea limbilor rămînea aceeași. O singură substituire intervenise, care nu modifica cu nimic situația: limba oficială a principatului Transilvaniei a devenit limba germană. Teroarea instituită de regimul ministrului de interne Bach nu admitea nici un fel de concesie în problema limbilor. După cum aprecia Bariț mai tîrziu: „Principiul centralizațiunii absolute nu sufere în sînul său sau alăturea cu sine nici un fel de administrațiune poliglotă. Principiul unei centralizațiuni absolute paraliza și făcea chiar de rîs orice măsuri luate în favoarea limbilor naționale“[26]. Politica de deznaționalizare îmbracă acum haina oficială și este promovată fără rezerve. Analizînd situația limbilor în această perioadă, Bariț arată că pericolul era atît de mare încît amenința cu sciziunea națiunii, ceea ce de fapt se urmărea: „Încercările de a germaniza, mai vîrtos între români, apucaseră a merge așa departe, încît acest popor era p-aci ca din această cauză să-și piardă încrederea tocma și către funcționarii publici ieșiți din sînul națiunii lor, ceea ce ar fi urmat nesmintit, dacă acea sistemă mai ținea încă numai unul sau mult doi ani“[27]. Este perioada cînd, lupta pentru drepturile limbii române fiind înăbușită, intelectualii vremii își concentrează eforturile lor asupra studiilor filologice, așa cum o caracterizase Bariț.

Lupta pentru recunoașterea limbii, cu toate aceste îngrădiri se continuă, dar concesiile smulse cu prețul unor mari sacrificii sînt repede retractate sau anulate. În urma repetatelor intervenții, prin ordinațiunea nr. 15.373 din 1851 publicată în bu-

[25] * * * *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, 1961, p. 48.

[26] G. B., *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 45, p. 177.

[27] *Ibidem*.

Scanned with OKEN Scanner

letinul imperial nr. 113 din 1 iulie 1852 „s-au îndatorat oficiolatele țării ca în pertractări, cercetări, deliberate și rezoluțiuni să respecte limba națională a părților, să li se scrie adică în aceeași"[28]. Măsurile preconizate însă nu sînt respectate și rămîn neaplicate. Teroarea și excesele sporesc într-atît, încît, după cum caracterizează redactorul Iacob Mureșanu: „Peste vreo doi ani după aceea nici că se mai pomenea de astfel de recunoașteri, și cine s-ar fi cutezat a-și pretinde respectarea națională din punctul limbei prin oficiuri ar fi căzut între criminali; ba cu încetul ne deveniseră centraliștii bachiani atît de periculoși, încît chiar și în „Gazeta" nu ne mai era ertat a exprima numele de români ce-l purtăm, așa încît eram siliți, — ca nu cumva să amorțim cu totul în încurajarea la progresele noastre interne naționale, — să ne servim cu numirea de rasă și viță în loc de națiunea română, poporul român"[29].

Astfel, înainte de 1860, pînă la pragul diplomei imperiale, situația limbii române rămîne aceeași, neînregistrînd nici un progres în privința recunoașterii și folosirii ei. Lipsită de un suport legal și îngrădită prin legile și teroarea instaurată în Transilvania, lupta pentru drepturile limbii române e continuată pe toate căile, fără încetare, descoperind noi argumente și folosind orice prilejuri pentru a cere satisfacerea revendicărilor legitime ale românilor. „Gazeta Transilvaniei" accentuează și argumentează justețea acestei lupte, fapt semnificativ pentru orientarea sa, așa cum o declară G. Bariț printr-o apreciere retrospectivă: „Și acum după 12 ani, sau relativ 25 (referire la dieta din 1836, n.n.), să punem cu toții, fără diferență de naționalitate, mîna pe cuget și să recunoaștem cum că acea luptă — de condei — a fost dreaptă, a fost generoasă, ba cutez a zice că a fost și firească, o luptă a elementelor naturii omenești, pentru propria sa conservare". Totodată este subli-

[28] G. Bariț, *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIII (1860), nr. 32, p. 128.

[29] Red., *O rezoluțiune limbistică*, în „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 13, p. 51.

Scanned with OKEN Scanner

niată ideea, deosebit de valoroasă pentru concepția redactorilor și pentru atitudinea gazetei, că această luptă a constituit o școală a respectului și demnității naționale: „Un folos însă de un preț nemărginit am tras cu toții: Noi am făcut o școală minunată — și în aceeași am învățat a ne respecta unii pe alții! —“[30].

*

* *

Participarea și combativitatea „Gazetei Transilvaniei“ sporesc după anul 1860, cînd lupta pentru drepturile limbii române cunoaște episodul cel mai semnificativ și mai frămîntat al desfășurării sale. Depășind limitele impuse pînă acum și trecînd la lupta deschisă în mijlocul poporului, periodicul brașovean, aflat în fața unei noi și importante etape, își definește poziția, concepția sa în problema egalității limbilor, precum și crezul politic care orientează întreaga sa conduită și atitudine în această privință.

Lupta pentru drepturile limbii române devine unul dintre principalele obiective urmărite neîntrerupt și cu atenție de către ziar în cadrul activității sale politice. Interesul și prezența „Gazetei“ în această luptă, a cărei masivitate și semnificație a antrenat întreg poporul, sînt mărturisite de redactorul acesteia, care notează la sfîrșitul unei corespondențe ce înfățișa lupta comunelor pentru declararea limbii oficiale: „Ne vom mai reîntoarce la astă materie și cu exemple, numai comunicați-ne: cum stăm pe toate locurile, ca să știm unii de alții“[31]. Așa cum se vede, prin apelurile adresate cititorilor, redactorul urmărea totodată, cu matură chibzuință, realizarea unității de acțiune, canalizarea eforturilor într-un front comun de luptă, care să sporească tăria și eficiența acesteia.

[30] G. Bariț, *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXIII (1860), nr. 32, p. 128.

[31] Red., *O rezoluțiune limbistică*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 14, p. 54.

Scanned with OKEN Scanner

În lupta sa pentru drepturile limbii române, „Gazeta Transilvaniei" porneşte de la definirea şi interpretarea corectă a noţiunii şi problemei egalităţii limbilor. Înţelesul dat acestei chestiuni de către români este înfăţişat de A. Şaguna în conferinţa de la Alba Iulia: „Naţiunea română înţelege sub libertate starea cea normală a patriei sale constituţionale, care să-i asigure viaţa, cinstea şi averea ei: iar sub luminare înţelege folosirea darului vieţii constituţionale, bazate pe egala îndreptăţire cu privire la religia şi naţionalitatea sa, şi la cultura şi întrebuinţarea limbei sale naţionale"[32].

Conduita şi acţiunile întreprinse de periodicul braşovean se întemeiau pe o concepţie politică avansată, pe înţelegerea şi definirea justă a ţelului politicii şi luptei românilor: „Politica noastră acolo ţintează, ca naţionalitatea română să nu mai fie lipitura altor naţionalităţi, ci să fie şi ea cum meritează şi are tot dreptul de a pretinde, naţiune liberă, independentă de altă naţionalitate şi nesubordonată nici unei naţionalităţi; să-şi aibă toate drepturile ce se cuvin unei naţiuni libere şi fără cari nici o naţionalitate nu poate subsista ca naţiune. Asta e dorinţa politică a românului şi dorim din toată inima, ca naţionalităţile de lîngă noi să nu ia în nume de rău aceste dorinţe şi tendinţe naturale şi necesare, şi pentru că şi înseşi acele naţionalităţi tot aceleaşi dorinţe şi tendinţe au şi au avut întotdeauna"[33]. Remarcabile sînt atitudinea corectă şi echitatea ce caracterizau crezul politic al românilor şi care a călăuzit lupta lor pentru drepturile limbii. Ea se desfăşura, ca principiu, aşa cum se precizează în alt arti-

[32] A. Şaguna, *Cuvîntarea Es. sale D. Episcop baronul de Şaguna, în conferinţa de la Alba Iulia,* în „Gazeta Transilvaniei", XXIV (1861), nr. 13, p. 57.

[33] G. Bariţ, *Unioniştii,* în „Gazeta Transilvaniei", XXVI (1863), nr. 23, p. 89.

Scanned with OKEN Scanner

col: „pe fundamentul perfectei egale îndreptățiri politice întru toate, fără cea mai puțină umbră de supremație sau prefavoare“[34].

*

Ca urmare a înfrîngerilor suferite în exterior, precum și a mișcărilor interne, imperiul habsburgic se vede silit să renunțe la sistemul absolutist trecînd la un sistem constituțional de guvernare. În perioada „regimului liberal“, lupta pentru drepturile limbii române cunoaște faza cea mai frămîntată a desfășurării sale. Diploma din 20 octombrie 1860, precum și completările aduse prin patentele din 21 decembrie 1860 și 26 februarie 1861, proclama egalitatea cetățenilor în fața legilor, autonomia țărilor din monarhie etc., cu consecințele respective privind drepturile folosirii limbilor în comune, comitate și relațiile oficiale. Prin aceste legi, lupta pentru drepturile limbii române dobîndea un cadru legal, în sensul că, dacă pînă aci lipsise o asemenea reglementare oficială, din care cauză lupta fusese mult îngrădită, iar gazetele nu și-au putut exprima răspicat cuvîntul lor, acum exista fundamentul pe temeiul căruia se va desfășura lupta pentru recunoașterea și folosirea limbii române. Acum începe o luptă amplă, de largi proporții, în desfășurarea căreia „Gazeta Transilvaniei“ a îndeplinit rolul de stegar și sfătuitor al poporului. Acuitatea acestei lupte a fost determinată de faptul că, pe de o parte, clasele reacționare ale nobilimii căutau să împiedice aplicarea legilor, anihilînd astfel efectele acestora, pe de altă parte, masele populare, ripostînd, se străduiau din răsputeri să impună respectarea legilor, să-și apere drepturile ce decurgeau din egala îndreptățire.

În condițiile create prin diploma din 20 octombrie 1860, oportunitatea luptei este declarată în termeni mobilizatori de către redactorul „Gazetei“ brașovene: „Niciodată nu a fost o epocă

[34] Red., *Deputații aleși mai încolo*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXVI (1863), nr. 51, p. 204.

Scanned with OKEN Scanner

mai acomodată de a elupta recunoaşterea deplină a dreptului de limbă, decît tocmai acum, cînd dregătoriile împărăteşti nu vor cuteza a călca poruncile prea înalte fără răspundere"[35]. Pe această bază, el îndeamnă masele să nu pregete în revendicarea drepturilor: „Să credem că astăzi avem mai mult temei a spera respectarea dreptăţii de la r. guberniu de acum; şi să ţinem tare de ce e al nostru"[36].

Necesitatea imperioasă a luptei, în noile condiţii, este argumentată şi impusă şi de criza prin care trecea limba noastră, care devenise, în pragul diplomei, obiectul discreţiei oficialilor, şi pe care Bariţ o înfăţişează cu un realism dojenitor: „Ne doare foarte că sîntem constrînşi a descoperi acest trist adevăr în faţa publicului, criza însă în care se află limba noastră în momentele acestea este neasemănat mai fatală, decît ca faţă de aceea să încapă cruţarea persoanelor particulare"[37].

Sintetizînd o experienţă de un sfert de veac, dezvoltîndu-şi o intuiţie proprie şi o perspectivă clară, „Gazeta Transilvaniei" nu se lasă însă înşelată de aparenţe, ci cîntărind toate detaliile, face o apreciere deplin realistă a semnificaţiei diplomei imperiale a caracterului şi consecinţelor sale, ca o formă de protest prin care îşi exprima dezacordul faţă de conţinutul şi prevederile acesteia. Departe de a aduce şi garanta respectarea drepturilor şi deplinei libertăţi în folosirea limbii, documentele respective, prin conţinutul lor, prin formulările echivoce sau confuze, precum şi prin traducerea defectuoasă au lăsat numeroase portiţe de răstălmăcire, de manifestare a liberului arbitru în aplicarea lor, favorizînd abuzurile care nemulţumeau masele populare. Fusese mai mult o stratagemă, reeditînd o veche tactică de a învrăjbi popoarele în profitul imperiului şi

[35] Red., *O rezoluţiune limbistică,* în „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 14, p. 54.

[36] * * * *Limba,* în „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 5, p. 19.

[37] Bariţ, *Stadiul în care ajunsă limba română ca oficială,* în „Gazeta Transilvaniei", XXIII (1860), nr. 36, p. 143.

Scanned with OKEN Scanner

a abate atenţia acestora de la adevăratele cauze ale nedreptăţii. Luînd în discuţie situaţia limbilor oficiale, la un an de la emiterea diplomei, G. Bariţ dă glas acestei aprecieri şi dezvăluie adevărata ei semnificaţie: „Şi aşa am ajuns ... la preaîn. diplomă din 20 oct. şi la preaîn. bilet din 21 dec. 1860, prin care Transilvania cu privire la limbile sale oficiale se rearunca în a. 1847“[38]. Această apreciere este întărită de Iacob Mureşanu, care constata în acelaşi an: „Nu ne e limba coîndreptăţită politiceşte fără mărginire la cazuri şi necazuri, nu sîntem siguri nici pe departe, că mîine ori poimîine nu vom mai păţi cum o am păţit, dacă nu ne vom pune şi noi piciorul în prag pentru dreptul ce-l avem“[39]. Un alt articol, analizînd progresele obţinute de români, pînă la 1863, în adoptarea limbii oficiale, ajunge, ca şi Bariţ, la aceeaşi concluzie, exprimată cu amărăciune: „Aşa deci românii ardeleni se mai află încă tot numai pe pragul dintre a.1847 şi 1848“[40]. Aprecierea circumspectă şi veridică a caracterului diplomei, neajunsurile generate de inconsecvenţele pe care le conţinea, îl fac pe redactor să proclame categoric, în timpul desfăşurării lucrărilor dietei Transilvaniei din 1863, de la Sibiu: „Ori egalitatea de limbă perfectă pînă la curte, or rămînem tot obiectul baterii de joc, traşi şi împinşi. Lealitatea noastră numai în asigurarea limbei se poate premia“[41].

Oricare ar fi fost însă concluziile şi aprecierile sale cu privire la legile emise, „Gazeta Transilvaniei“ era conştientă că în acea situaţie trebuia folosit orice prilej pentru înfăptuirea

[38] G. B., *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 49, p. 193.

[39] Red., *O rezoluţiune limbistică*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 13, p. 51.

[40] * * * *Unde se află românii ardeleni de la diploma din 20 oct. încoace?* în „Gazeta Transilvaniei“, XXVI (1863), nr. 50, p. 197.

[41] Red. *Limba în dietă*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXVI (1863), nr. 77—78, p. 305.

Scanned with OKEN Scanner

țelurilor propuse. De aceea se angajază cu toată hotărîrea și energia în lupta pentru drepturile națiunii române.

*

Lupta „Gazetei Transilvaniei" pentru drepturile limbii române, în această perioadă, a cunoscut forme de manifestare diferite, a îmbrăcat diverse aspecte.

În primul rînd, această luptă s-a concretizat prin poziția și atitudinea adoptată față de legile imperiale, prin interpretările care însoțeau publicarea acestora și prin care „Gazeta" dezvăluia înconsecvențele și contradicțiile conținute și stigmatiza abuzurile și caracterul lor limitat. În analiza acestor legi „Gazeta Transilvaniei" a dovedit circumspecția și maturitatea cuvenită, apreciind just semnificația lor din punct de vedere național, pe baza principiului, formulat de către redactor, că: „... de la legea pentru limbă depinde încrederea sau discrederea dintre noi"[42].

Neajunsurile și abuzurile care au însoțit aplicarea prevederilor diplomei au făcut necesare numeroase intervenții și reveniri, prin legiferări suplimentare, din partea guvernului pentru a obliga autoritățile locale să respecte prevederile legilor. Necesitatea acestora, în condițiile respective, este afirmată chiar de către redactor, care declara că: „În aceste împrejurări numai legile categorice egale, strîns observate, mai vîrtos în privința limbii, pot întemeia o stare dorită și mai mulțumită între popor"[43].

Înțelegînd și îndeplinindu-și pe deplin menirea sa „Gazeta Transilvaniei" a publicat cu regularitate toate aceste ordinațiuni și decrete, însoțindu-le cu explicațiile și comentariile sale tocmai cu scopul de a le face accesibile poporului, care să

[42] Red., *Proiecte pentru dietă*, în „Gazeta Transilvaniei", XXVI (1863), nr. 62, p. 247.

[43] Red., *O rezoluțiune limbistică*, în „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 14, p. 54.

Scanned with OKEN Scanner

poată veghea cu atenție și competență la respectarea lor, să împiedice tendințele de încălcare, să impună aplicarea lor fără denaturări și răstălmăcire.

Legiferările suplimentare succesive, care au urmat, au constituit prilejuri de intensificare a luptei gazetei brașovene pentru egalitatea limbii. Întregind prevederile ordinațiunii nr. 15.373 din 19 nov. 1851, privind Banatul și Voievodina — creații ale absolutismului ilustrînd o altă stratagemă a principiului de guvernare, — ordinațiunea nr. 10.339 din 9 iulie 1860, extindea dreptul folosirii celor trei limbi, română, maghiară și germană, în justiție și administrație, și asupra Transilvaniei. „Gazeta Transilvaniei" dă în vileag, cu mult curaj, caracterul limitat al acestei legi, ilustrat prin cele două dispoziții finale, care impuneau folosirea limbii germane în relațiile cu reședințele și autoritățile împărătești, amenințînd chiar cu îndepărtarea din serviciu a funcționarilor în caz de protest.[44] Cu aceeași consecvență procedează și în cazul rescriptului consiliului locotenențial al Ungariei, nr. 73.677, care pe baza rescriptului regesc nr. 18.280, din 20 dec. 1861, prevedea libera folosire a limbii materne în cauzele comunelor și în administrația internă, dezvăluind că aceasta constituia numai o încercare de orbire a poporului, creînd o falsă iluzie a egalității, atît timp cît pentru toate documentele emanate din locurile unde limba maternă nu era cea maghiară, se cereau două exemplare, unul tradus în limba maghiară, folosindu-se de fapt numai exemplarele în această limbă, existența celor în limba maternă rămînînd inutilă, iar pretinsa egalitate, o deghizare[45]. Pornind de la decretul de curte nr. 1634 din mai 1862, către guvernul transilvan, cu privire la folosirea limbii în comune și petiții, în fața ezitărilor și căutărilor inutile, în acțiunea de declarare a limbii oficiale, „Gazeta Transilvaniei" intervine direct și mustrător: „Dacă tot ne mai plîngem de asuprire cu limba, să ne impu-

[44] G. B., *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 49, p. 193.

[45] „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 17—18, p. 69.

tăm ticăloşiei noastre, căci cei ce se sculară mai de dimineaţă, au cam scăpat de această dificultate“[46].

Prin aceste intervenţii şi comentarii, alcătuind una din direcţiile luptei sale, „Gazeta Transilvaniei“ căuta să determine autorităţile în elaborarea unor legi, care să asigure deplina egalitate a limbilor, să impună respectarea acestora şi să garanteze aplicarea lor fidelă pe întreg cuprinsul Transilvaniei, de către oficialităţile administrative locale.

*

Neajunsurile generate de caracterul limitat al legilor erau dublate de cele rezultate de nerespectarea acestora, din modul defectuos în care erau aplicate. Altă formă de manifestare a luptei „Gazetei Transilvaniei“ pentru drepturile limbii române o constituie campania desfăşurată împotriva modului de aplicare a prevederilor legilor imperiale, împotriva opoziţiei cu care erau întîmpinate, a ostilităţilor şi abuzurilor ce însoţeau aplicarea acestora.

Pe lîngă dezvăluirea deficienţelor şi contradicţiilor conţinutului legilor adoptate, „Gazeta Transilvaniei“ şi-a exprimat protestul său, a condamnat făţiş indiferenţa cu care erau privite, arbitrarul şi excesele ce domneau în înfăptuirea lor, încălcarea acestora conştientă de către autorităţi. Faţă de aceste abuzuri nestingherite, redactorul îşi manifestă deschis indignarea şi dezaprobarea sa: „Nu ne putem conteni a nu ne arăta şi aici justificata indignaţiune asupra tuturor acelora, care cutează a trata, ca în bătaie de joc, cu atîta uşurătate ordinaţiunile mai înalte — în cauza limbei, — care pentru noi e condiţiunea vieţii sau morţii politice; ne indignăm, ba se scandalizează tot poporul, cînd vede atîta nesubordinaţiune şi desolaţiune faţă cu înaltele deciziuni pentru dreptul limbei“. De aceea, referindu-se la lucrările dietei din Sibiu, adresează

[46] * * * *În cauza limbei,* în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 70, p. 279.

Scanned with OKEN Scanner

un apel deputaților: „Vază dar părinții conscrișii, ca defigînd o lege de egalitate perfectă să întîmpine totodată cu aspre consecințe pe cei ce nu ar vrea cîndva a o respecta cu strictețe“[47].

Problema egalității limbilor dobîndește o soluționare corespunzătoare în dieta Transilvaniei, din 1863, de la Sibiu, formulare pe care „Gazeta Transilvaniei“ o reproduce în amănunțime tocmai cu scopul de a o opune vechilor legi și a demonstra astfel limitele acestora. Fără a revendica supremația, așa cum se exagerase în cazul celorlalte limbi, articolul 3 al proiectului propus prevedea o rezolvare dreaptă și echitabilă: „Introducerea limbii românești în toate afacerile publice, cum și în institutele de învățămînt în acea măsură, în care sînt introduse și ale celorlalte națiuni ardelene“, așadar o egalitate reală. Proiectul de lege, înfățișat de reprezentațiunea dietei în 23 sept. „a fost confirmat de Francisc Iosif prin rescriptul nr. 5474 din 1863“[48]. El nu a mai putut fi însă aplicat deoarece împăratul a anulat dieta de la Sibiu, înlocuind-o cu o nouă dietă la Cluj, în 1865. Nemulțumit de faptul că proiectele redactate anterior și propuse pentru a fi discutate în dietă nu erau suficient de consecvente și de ferme pentru a garanta înfăptuirea lor neabătută și deplină, G. Barit promite un asemenea proiect de rezolvare a problemei[49], pe care însă evoluția evenimentelor nu l-a mai solicitat.

*

[47] Red., *Tot necazul limbei*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXVI (1863), nr. 62, p. 247.

[48] * * * *De la Dietă*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXVII (1864), nr. 38, p. 153.

[49] G. B., *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 49, p. 194: „Încît pentru noi, ne păstrăm dreptul de a ieși cu ceva pozitiv, atunci cînd vom auzi, că s-au deschis și pentru patria noastră porțile potestății legislative constituționale în strînsul înțeles al cuvîntului“.

Un alt aspect al luptei „Gazetei Transilvaniei" pentru drepturile limbii române, în această perioadă, l-a constituit participarea însufleţită la dezbaterile pe tărîmul publicisticii.

Legile privind drepturile limbilor şi reglementarea folosirii lor au fost întîmpinate cu ostilitate în rîndurile aristocraţiei naţionaliste. Aversiunea faţă de legile imperiale şi de pretenţiile românilor s-a exprimat deschis în presa din acel timp. Făcîndu-se ecoul intereselor claselor dominante reacţionare, în slujba cărora erau, ziarele ce apăreau în limbi străine vehiculau diferite neadevăruri la adresa poporului român, urmăreau să-l discrediteze în faţa guvernului imperial, pentru a arăta că legile menite să-i îmbunătăţească soarta sînt lipsite de justificare şi nemeritate, căutau să zădărnicească aplicarea legilor invocînd netemeinicia pretenţiilor românilor. „Gazeta Transilvaniei" a desfăşurat o amplă şi însufleţită campanie pentru a dezminţi afirmaţiile false şi tendenţioase, pentru a combate încercările de a menţine inegalitatea existentă, pentru a dovedi şi convinge asupra ponderii şi contribuţiei românilor la viaţa economică, în îndeplinirea îndatoririlor faţă de stat, şi prin aceasta asupra necesităţii respectării şi îndreptăţirii lor în proporţie corespunzătoare.

Atentă la tot ce se scria în presa şi literatura străină, „Gazeta" adoptă o atitudine critică, ori de cîte ori consideră că este necesar, pentru restabilirea adevărului, pentru apărarea obiectivităţii publicistice. Astfel un articol, din 1860, comentează broşura „Prezentul şi viitorul", tipărită la Pesta, care conţinea unele neadevăruri, combătînd insinuările şi dovedind necesitatea respectării drepturilor tuturor popoarelor[50]. Uneori glasurile unor vîrfuri ale reacţiunii ajungeau să se facă cunoscute prin presă, stîrnind riposta cuvenită din partea opiniei maselor şi a redacţiei „Gazetei"[51]. Nemulţumit de faptul că „regi-

[50] I. A., *Domnule redactor*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIII (1860), nr. 2, p. 5.

[51] Red., *Cauza limbistică*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIII (1860), nr. 31, p. 123.

Scanned with OKEN Scanner

mul liberal" aducea cu sine dominaţia limbii germane, într-un articol din „Magyar Sajtó"[52], autorul, situîndu-se pe poziţiile unui exclusivism periculos şi nedrept, îi opune supremaţia limbii maghiare, fără a izbuti să se ridice la înţelegerea rezolvării raţionale a problemei limbilor pe principiul egalităţii lor. „Gazeta Transilvaniei" intervine cu obiectivitate şi corectitudine arătînd că în soluţionarea problemei situarea pe poziţiile exclusivismului nu este utilă, că tuturor limbilor trebuie să li se asigure drepturi egale"[53].

Alături de redactor, G. Bariţ este mereu prezent în disputele publicistice în legătură cu drepturile limbilor, pomovînd principii dintre cele mai echitabile. În participarea sa neobosită, aproape număr de număr, el înţelegea, ca şi actualul redactor, că lupta pentru drepturile limbii române trebuia protejată şi apărată împotriva oricăror atacuri şi calomnii ce urmăreau să-i atenueze combativitatea, să-i diminueze eficienţa şi să submineze calitatea argumentelor folosite, dovedind legitimitatea cererilor românilor. De aceea, el se ridică împotriva afirmaţiilor din gazetele germane „Augsburger Allgemeine Zeitung" şi „Siebenburgen Quartalschrift", restabilind adevărul şi, înfăţişînd ponderea românilor în evoluţia Transilvaniei, argumentează justeţea aspiraţiilor lor[54]. În acelaşi scop, răspunzînd unui articol din „Kronstädter Zeitung"[55], în care se vorbea de lipsa de justificare a dorinţelor românilor la egală îndreptăţire, în articolul: „Meritele românilor transilvăneni şi petiţiunea lor"[56], Bariţ întreprinde o amplă retrospectivă istorică, înfăţişînd meritele românilor şi demonstrînd că ei au dat, în toate împreju-

[52] „Magyar Sajtó", 1860, nr. 38.

[53] G. S t., *De sub piatra Cozlei,* în „Gazeta Transilvaniei", XXIII (1860), nr. 16, p. 64.

[54] G. B., *Augsburger Allgemeine Zeitung şi românii din Transilvania,* în „Gazeta Transilvaniei", XXIII (1860), nr. 59, p. 244—245; nr. 60, p. 248—249.

[55] „„Kronstädter Zeitung", 1861, nr. 5.

[56] „Gazeta Transilvaniei", XXIV (1861), nr. 4, p. 16.

Scanned with OKEN Scanner

Nr. 2.
1838.
(CU PREANALTA VOIE)
GAZETA
DE TRANSILVANIA.
Brashov, 9. Julie.
Трансілванія
Шпаніа

rările, de-a lungul istoriei, contribuția cea mai mare, fapt care, cu atît mai mult, îi îndreptățește în revendicarea egalității depline.

Cu un alt prilej, combate exagerările extremiste ale articolului lui Lukács Ferencz, din „Korunk"[57], în care autorul pretindea că românii „nu au dreptul" să fie numiți așa ci să se numească în viitor tot „oláh" dovedind netemeinicia acestei pretenții și argumentînd istoric, pe baza unei bogate informații documentare, justețea numelui consacrat de istorie[58]. Nelipsit din disputele publicistice asupra drepturilor limbii române, Bariț întreprinde o analiză amănunțită și cuprinzătoare a ideilor vehiculate în gazetele străine: „Presse", „Oesterreichische Zeitung", „Pesti Napló", „Magyar Ország", Kolozsvári Közlöny", „Korunk", și „Kronstädter Zeitung", precum și a soluțiilor propuse de acestea pentru rezolvarea problemei accentuînd necesitatea respectării adevărului istoric și înfăptuirii „perfect egalei îndreptățiri"[59]. El se ridică și împotriva unor afirmații calomnioase la adresa sa, dezvăluind netemeinicia și caracterul lor pătimaș[60]. Mai tîrziu, Bariț critică proiectul baronului Eötvös privind maghiarizarea limbii, înfățișînd pericolul pe care îl reprezenta și exprimîndu-și protestul său, cu atît mai energic, cu cît acesta era în afara proiectelor prezentate dietei[61].

Analiza ideilor și principiilor exprimate în aceste articole impune formularea, cu acest prilej, a concepției care l-a călăuzit pe autor în discuțiile sale. Așa cum se va mai arăta, Bariț

[57] „Korunk", 1861, nr. 176—177.

[58] G. Bariț, *Oláh sau Român?*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIV (1861), nr. 70, p. 295; nr. 71, p. 299.

[59] G. B., *Politica jurnalelor din Viena și a celor maghiare față cu românii*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIV (1861), nr. 90, p. 375—376.

[60] G. B., *„Hermanstädter Zeitung" întru toată furia sa*, în „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 63, p. 250—251.

[61] B., *Încercare de a introduce limba ungurească peste tot*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIX (1866), nr. 26, p. 101.

Scanned with OKEN Scanner

a dovedit în aceste discuţii o maturitate politică remarcabilă care împotriva şi depăşind exagerările naţionaliste, ce prezentau interesele naţionalităţilor, privindu-le ca nişte blocuri omogene, coboară pînă la descifrarea şi distingerea contradicţiilor de clasă din sînul naţionalităţilor, a semnificaţiei şi consecinţelor lor din punct de vedere naţional, o intuiţie superioară a realităţilor şi perspectivelor istorice, o atitudine plină de respect faţă de celelalte naţionalităţi şi de înţelegere faţă de drepturile şi interesele acestora, un spirit de echitate deplin consecvent. Răspunzînd unor afirmaţii tendenţioase, care atribuiau românilor atitudini străine lor, Bariţ le infirmă, exprimîndu-şi lapidar convingerile, care constituie o oglindă a concepţiei sale politice, naţionale şi sociale, reprezentînd totodată o întruchipare sintetică a atitudinii naţionale a românilor, în acel timp: „Observaţi însă bine, că noi astăzi cum stăm, deşi pătrunşi de neîncredere, totuşi nu urîm pe nimeni; iar anume pe naţiunea maghiară nu avem nici o cauză mai de aproape de a o urî; peste aceasta noi mai ştim să distingem curat între poporul Dv. şi între capii de partide. Cătră popor sîntem cum ne vedeţi, sinceri şi prietenoşi; cătră capi sîntem reci, rezervatori, din cauză că nu le cunoaştem programa de loc, ni se pare că vedem un ce misterios în urmările lor şi că ei ar v o i să ne ducă pe t o ţ i cătră un scop, carele nici poate fi al nostru, să se angajeze la o dispută şi ceartă, a cărei a u c t o r i au fost aristocraţii şi străbunii lor, iar noi nu am luat nici o parte la dînsa“[62].

Progresele înregistrate în viaţa politică şi culturală a românilor nu rămîn neobservate de presa străină, care le interpretează prin prisma intereselor ei. Înfiinţarea Asociaţiunii transilvane în 1861 a constituit obiectul unor noi comentarii în

[62] G. B a r i ţ, *Epistolă deschisă cătră Dn. Daniil Dozsa. Redactorul* jurnalului „K. Közlöny“, în „Gazeta Transilvaniei“, XXIII (1860), nr. 39, p. 158.

Scanned with OKEN Scanner

coalanele gazetelor[63]. T. Cipariu răspunde, într-un lung şir de articole acestor insinuări, demonstrînd încă odată, prin coroborarea tuturor izvoarelor istorice, originea, vechimea şi continuitatea poporului român, pentru a argumenta prin acestea drepturile sale[64].

De la aprinsele controverse publicistice asupra acestei probleme nu lipseşte nici redactorul „Gazetei Transilvaniei". Ostilităţile faţă de legile imperiale şi de drepturile naţiunilor iau adesea forma unor răbufniri excesive. Astfel noul guvernator al Transilvaniei, contele Mikó Imre, fără vreun temei legal, a dispus introducerea limbii maghiare inclusiv în armată, fapt care a stîrnit protestul generalului Montenuovo, comandantul suprem al trupelor din Ardeal. Înfăţişînd acest „conflict limbistic", Iacob Mureşanu îşi exprimă dezaprobarea sa, accentuînd necesitatea respectării legilor[65]. Pe aceeaşi linie se situa şi proiectul baronului Eötvös, din 1866. Prin aceste abuzuri, fruntaşii reacţiunii, care deţineau posturi administrative importante în Transilvania şi care formau majoritatea în dietă, urmăreau să împiedice înfăptuirea legilor imperiale, să susţină supremaţia unei limbi, nedreptăţind pe celelalte. Condamnînd toate aceste excese, redactorul enunţă un principiu avansat, elocvent pentru atitudinea gazetei şi concepţia sa şi a cărui valabilitate universală timpul a confirmat-o pe deplin: „Vai de acel popor, care îşi edifică speranţele viitorului său numai pe calculul ruinei altuia sau care seamănă neghina pentru scopuri în parte, că acela numai neghină va şi secera"[66].

[63] „Korunk", 1861, nr. 250, p. 252—254.

[64] T. Cipariu, *La critica din „Korunk"*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIV (1861), nr. 99, p. 412; nr. 100, p. 425.

[65] R., *Conflict limbistic între E. sa D-lui guvernator gr. Mikó şi L.M.K., gr. Montenuovo, comandant gen. al trupelor din Ardeal*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIV (1861), nr. 79, p. 333.

[66] Red., *Schuselca despre Români. „Donau Zeitung" şi eroul nostru A. Sever*, în „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 6, p. 24.

Inv. 11763!

Scanned with OKEN Scanner

Refuzul recunoașterii drepturilor limbii române era bazat adeseori, pe lîngă celelalte argumente cunoscute și pe argumente lingvistice. În opoziția manifestată față de revendicarea egalității limbilor, unele articole invocau ca pretext așa zisa sărăcie a limbii noastre. Contestînd și înlăturînd aceste argumente, Bariț arată că limba română, așa cum se păstrase și cum se vorbea în acel timp, nu era deloc săracă ci, dimpotrivă, datorită vitregiei împrejurărilor nu era suficient cunoscută în toată bogăția și varietatea ei, nu putea fi folosită, ca urmare a îngrădirilor împotriva cărora se ducea lupta și tocmai această necunoaștere și lipsă de folosire genera falsa concluzie invocată ca argument de preopinenți. Reluînd o idee exprimată în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", cu șapte ani înainte[67], Bariț apără drepturile folosirii limbii române, îndemnînd la cercetarea și studierea ei temeinică, ce ar duce la răsturnarea falselor concluzii: „Nu limba este săracă, ci n o i sîntem săraci de dînsa, dacă nu vom vrea să o căutăm acolo unde se află aceeași, pentru ca să ne-o învățăm întocma pe atîta pe cît o avem"[68]. În aceste atitudini și pretexte, potrivnice limbii române, rezidă încă o cauză și o dovadă totodată că interesul pentru limbă și cultivarea ei în Transilvania era direct condiționat de realitățile politice specifice de aici, în lupta pentru dezvăluirea falsității unor aprecieri, pentru apărarea drepturilor limbii române. Așa cum mai făcuse și la 1855, în discuția cu Alecu Russo, cînd, acceptînd imputațiile acestuia intervine cu explicații realiste[69], G. Bariț revine într-un articol din 1861 și adîncește analiza situației limbii române în deceniile anterioare, arătînd că împrejurările istorico-politice, faptul că românii au urmat școlile în limbi străine, au frînat progresul limbii, au favorizat

[67] U i ț i r a b, *Putine aieptări pentru lătinirea limbei noastre*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", XVII (1854), nr. 44, p. 234.

[68] G. B a r i ț, *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIII (1860), nr. 32, p. 128.

[69] G. B a r i ț, *Războiul limbilor*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură", XVIII (1855), nr. 17, p. 90.

Scanned with OKEN Scanner

unele influenţe care îi prejudiciau originalitatea. Aceşti factori au generat acuzaţiile întemeiate ale muntenilor şi moldovenilor, precum şi falsele concluzii şi pretexte folosite de acei ce contestau drepturile limbii române. De aceea îndeamnă insistent la studierea şi cultivarea ei, pentru a-i dezvălui frumuseţea şi bogăţia în totalitatea ei şi a dovedi, odată în plus, necesitatea recunoaşterii egalităţii depline cu celelalte limbi vorbite în Transilvania[70].

Pe lîngă efectul imediat, în cotroveresele cu detractorii drepturilor limbii române, lupta desfăşurată în domeniul publicisticii avea o semnificaţie deosebită pentru masele largi, prin faptul că răspîndea în rîndurile cititorilor ideile înaintate şi principiile sănătoase pentru rezolvarea problemei limbii, stimulîndu-le şi orientîndu-le în lupta pentru dobîndirea drepturilor acesteia.

*

Cu toate rezistenţele şi ostilităţile manifestate, cu tot caracterul limitat al patentelor şi ordinaţiunilor care veneau să stabilească înfăptuirea prevederilor diplomei imperiale, masele populare şi-au exprimat hotărîrea lor de a lupta fără rezerve pentru impunerea şi respectarea drepturilor limbii române.

Cel mai important aspect al luptei „Gazetei Transilvaniei" pentru egala îndreptăţire a limbii române l-a constituit participarea şi integrarea acesteia în lupta deschisă a poporului. Semnificaţia şi valoarea acestei forme de luptă a „Gazetei" rezidă tocmai în caracterul ei direct şi concret, în eficienţa imediată a indicaţiilor date, în tactul şi justeţea soluţiilor adoptate în desfăşurarea luptei poporului. Dacă preocupările anterioare erau menite să obţină recunoaşterea egalei îndreptăţiri a limbii pe plan teoretic, această formă de luptă are o însemnătate superioară pentru că prin desfăşurarea ei se trece în mod

[70] G. Barit, *Limba română ca oficială*, în „Gazeta Transilvaniei" XXIV (1861), nr. 50, p. 216.

Scanned with OKEN Scanner

concret la înfăţuirea acestui deziderat, se statorniceşte în fapt dreptul limbii române de a fi folosită în egală măsură cu celelalte limbi.

Conduita şi atitudinea „Gazetei Transilvaniei" în îndrumarea şi sprijinirea luptei poporului au fost determinate de înţelegerea concretă a raportului dintre popor, limba şi istoria sa. Interpretînd cu multă înţelepciune acest raport, Bariţ formulează principiul că poporul este făuritorul limbii şi istoriei sale: „Cine a făcut limba românească? O a făcut naţiunea românească. Cine a făcut istoria românilor? O a făcut tot naţiunea, poporul românesc"[71]. Prin prisma acestui raport, redactorul formulează ideea, deosebit de preţioasă, că recunoaşterea drepturilor limbii este dorinţa poporului, pe lîngă celelalte drepturi menite să-i asigure libertatea şi egalitatea: „Starea legală de drept şi încă strictisim legală a ţăranului e baza puterii, a securităţii şi a fericirii unei ţări... Românul ţăran ştie două şi bune: dreptate şi egală îndreptăţire. El ştie bine judeca, cînd i se face strîmbătate"[72]. Acest raţionament explică şi stă la baza adeziunii ziarului la lupta poporului, constituind firul călăuzitor în toate intervenţiile şi acţiunile întreprinse.

Inrolarea ziarului braşovean în lupta maselor era întemeiată, de asemenea, pe hotărîrea neclintită a apărării drepturilor limbii, a păstrării ei în orice împrejurări. Această hotărîre era o expresie a convingerilor redactorilor: „Multe legi tiranice s-au adus asupra naţiunii româneşti; totuşi nici o lege făcută de oameni nu va fi în stare de a mai sili pe români ca să-şi delăture limba sa naţională în favoarea oricărei alteia de pe faţa pămîntului"[73]. Ea era, totodată, şi o expresie a convingerilor ferme ale vorbitorilor înşişi, în împrejurările prielnice ivite:

[71] G. Bariţ, *Preaplecată rugăminte către ddnii filologi*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIX (1866), nr. 74, p. 296.

[72] Red., *O rezoluţiune limbistică*, în „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 14, p. 54.

[73] B., *Dreptul limbei române*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIV (1861) nr. 30, p. 127.

Scanned with OKEN Scanner

„Ei știu bine, că de astăzi încolo nu se va mai afla un singur român, carele să scrie către autoritățile publice ale țării Ardealului în altă limbă decît numai în cea națională a lor românească"[74].

Avînd la baza activității sale aceste raționamente și convingeri valoroase, „Gazeta Transilvaniei" se integrează și participă cu competență și devotament la lupta maselor pentru drepturile limbii. Dar pentru asigurarea înfăptuirii țelului, redactorii au înțeles că acestea trebuiau pregătite și îndrumate în lupta lor, pentru a cunoaște căile și mijloacele de acțiune, obiectivele în jurul cărora trebuiau concentrate eforturile lor. Răspunzînd acestor cerințe, G. Bariț, în ciclurile de articole: „Legile dietei transilvane din 1848"[75], și „Limbile oficiale"[76], examinează cu minuțiozitate toate reglementările privind limbile oficiale, dezvăluind caracterul lor limitat și neajunsurile generate de aplicarea acestora și propunînd, în final, soluții pentru rezolvarea „fatalei chestiuni a limbilor". Prin aceste articole, ca și prin altele[77], realizează o amplă acțiune de explicare a legilor, pentru a le face cunoscute și înțelese de popor, urmărind să-l convingă asupra necesității și legitimității drepturilor sale, să-i facă educație politică și să-l pregătească pentru o luptă conștientă, organizată, care să aibă succes deplin.

În desfășurarea și sprijinirea acestei lupte, „Gazeta Transilvaniei" a acționat într-un cadru firesc și legal, în cuprinsul căruia se cerea recunoașterea drepturilor limbii române, fără a aluneca în exagerări: „Noi nu cerem nici un sacrificiu de la

[74] *Ibidem.*

[75] G. Bariț, *Legile dietei transilvane din 1848*, în „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 29, p. 113—114; nr. 30, p. 117, nr. 31, p. 121—122; nr. 32. p. 125—126; nr. 33. p. 129—130; nr. 34, p. 133—134; nr. 35, p. 137—138; nr. 36, p. 141—142; nr. 37, p. 144; nr. 38, p. 149—150.

[76] G. B., *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 43, p. 169—170; nr. 44, p. 173—174; nr. 45, p. 177; nr. 46, p. 181—182; nr. 48, p. 183—184; nr. 49, p. 193—194.

[77] B., *Unio trium naționum*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIII (1860), nr. 49, p. 201—202; nr. 50, p. 205—206; nr. 51. p. 209.

Scanned with OKEN Scanner

domnii oficianți . . .; numai drepturile limbei noastre, recunoscute de monarh și de miniștri, să binevoiască a ni le apăra în tot timpul și tot locul"[78].

Diploma din 20 octombrie 1860 și autograful din 21 decembrie 1860 au stîrnit un uriaș val de mișcări ale maselor pentru impunerea recunoașterii drepturilor limbii române. Autograful din 21 decembrie 1860 legifera dreptul ca adunările comunelor, orașelor și comitatelor să declare limba oficială, care să fie respectată în treburile oficiale și private. Ca urmare a acestor prevederi, comunele se ridică rînd pe rînd, cu însuflețire și hotărîre, ca să proclame în adunările lor limba oficială. Prezentă pretutindeni „Gazeta Transilvaniei" urmărea febril lupta comunelor pentru declararea limbii oficiale, înconjurînd-o și sprijinind-o cu îndemnurile și indicațiile sale prețioase. Privirea redactorului aleargă neobosită, dintr-o parte în alta, pe întreg cuprinsul Transilvaniei, pentru a vedea cum stau lucrurile, ce progrese s-au obținut, a interveni promt și a da îndrumări adecvate, astfel încît nici un pas greșit să nu împiedice sau să întîrzie realizarea scopului.

Avîntul general al luptei maselor pentru drepturile limbii române, după 1860, avea însă și o altă condiționare, de o adîncă semnificație. Ea a găsit în Unire un stimulent de o neasemuită forță mobilizatoare. Înfăptuirea Unirii Principatelor a constituit un suport și un imbold pentru intensificarea luptei, tocmai pentru faptul că prin crearea noului stat românii se simțeau mai puternici, avînd în spate o forță ce nu putea fi neglijată, care îi susținea și putea interveni în lupta lor. Prin acest act istoric, conștiința unității naționale a tuturor românilor capătă o strălucită confirmare și împlinire.

La baza luptei maselor stătea conștiința unității naționale, aspirația lor către unirea tuturor românilor într-un singur stat național. Această realitate este recunoscută chiar de către autoritățile imperiale. Ministrul Schmerling o mărturisește lui

[78] * * * *Stadiul în care ajunsă limba română ca oficială*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIII (1860), nr. 36, p. 144.

Scanned with OKEN Scanner

Axente Sever: „Noi știm simpatiile Dvoastre către românii din Principate, știm și ideile în care simpatizați și după care alergați . . .“[79]. La cuvintele acestuia, A. Sever, cu prilejul călătoriei sale la Viena, răspunde răspicat, întărind convingerile interlocutorului: „Ele sînt simpatii de sînge, care nu pot apune niciodată . . . aceste idei vor merge crescînd din ce în ce mai mult, fiindcă aceasta zace în natura lucrului“[80]. Pe fundalul acestei conștiințe, înfăptuirea Unirii Principatelor exercita o atracție deosebită asupra românilor din Transilvania. O gazetă maghiară constata acest adevăr: „De cînd s-a complinit Uniunea Principatelor, privesc sudiții austrieci către București; și e lucru pe față, că ar mai dori să trimită deputați acolo decît în Viena“[81].

Unirea Principatelor a avut un ecou deosebit printre românii din Transilvania[82]. Influența acesteia este consemnată de cărturarii străini din acel timp: „E neînconjurabil și cu nici o doctrină politică nu se poate feri, că renașterea unui stat român național să nu facă cea mai puternică impresiune asupra românilor din Austria“[83]. Făurirea Unirii Principatelor a însemnat un imbold puternic care a amplificat mult entuziasmul, combativitatea și hotărîrea maselor de a lupta pentru satisfacerea revendicărilor lor legitime.

Prezența și lupta „Gazetei Transilvaniei“, în mijlocul luptei poporului, pentru drepturile limbii române a urmat direcții diferite. Acțiunile ziarului se concretizează mai întîi prin apelurile repetate, adresate poporului, cu scopul de a-l mobiliza la lupta pentru dobîndirea drepturilor egale cu ale celor-

[79] Red., *Schuselca despre Români. „Donau Zeitung“ și eroul nostru* A. Sever, în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 8, p. 32.

[80] *Ibidem.*

[81] Red., *Schuselca despre Români. „Donau Zeitung“ și eroul nostru A. Sever,* în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 7. p. 26.

[82] Victor V. Grecu, *Ecouri ale Unirii Principatelor în Transilvania,* în „Lucrări științifice“, I (1967), p. 99—120.

[83] Red., *Schuselca despre Români. „Donau Zeitung“ și eroul nostru A. Sever,* în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 6, p. 23.

Scanned with OKEN Scanner

lalte naţionalităţi: „Noi să ne ocupăm poziţiunea de drept şi limba, limba să ne-o apărăm cu orice preţ“[84]. Reluînd şi transpunînd îndemnul redactorului, în domeniul învăţămîntului, Bariţ formulează aceeaşi cerinţă, cu privire la limba naţională în şcoli: „N u e b i n e să se înveţe în şcolile primare nici un fel de limbă străină, decît numai l i m b a n a ţ i o n a l ă“. De asemenea, „în şcolile gimnaziale încă nu trebuie să se înveţe nici un studiu în limbă străină“[85]. Continuînd şirul acestor îndemnuri, la începutul anului 1862, redactorul sublinia necesitatea imediată a recunoaşterii limbii: „Voi numai să mai repet, să mai împrospătez celor indiferenţi, că nici un minut să nu amîne a face paşi spre asigurarea limbii române de oficioasă cel puţin acolo, unde ne concede şi legea dată de marele principe, neaşteptînd pînă la hotărîri dietale“[86]. Mai tîrziu el reia acelaşi apel la acţiunea, care nu suferea amînare: „Legea trebuie îndată folosită, cît ce s-a publicat, ca să nu pierdem favoarea ei sub imputări, că nu vrem a ne folosi de ea . . .“[87].

Totodată, îndeplinindu-şi rolul de consilier, „Gazeta Transilvaniei“, prin cuvintele redacţiei sau ale colaboratorilor, intervine cu sfaturi preţioase privind desfăşurarea luptei concrete pentru declararea limbii oficiale. Intemeindu-se pe legile în vigoare, redactorul înfăţişează detaliat, într-un articol, ce au de făcut comunele „dacă vor să li se respecteze limba“, sintetizînd în trei puncte succesiunea obligaţiilor acestora: de a ţine adunări ale reprezentanţilor comunelor şi a consemna în protocol decretarea limbii oficiale; de a înainta acest protocol dre-

[84] R e d., *Redeslușire și încă ceva în cauza limbei*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXIV (1861), nr. 101, p. 421.

[85] B. *Axiome și probleme politice*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXIV (1861), nr. 33, p. 143.

[86] R e d., *O rezoluțiune limbistică*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 13, p. 51.

[87] R e d., *Redeslușire și încă ceva în cauza limbei*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXIV (1861), nr. 101, p. 421.

Scanned with OKEN Scanner

gătoriilor superioare, însoțit de o „comitivă", în care „să se pretindă espres respectarea limbei decretate de oficială", și, în ultimul rînd, este importantă insistența că, în caz de respingere, lupta trebuie continuată: „Comunele care, făcînd acestea, tot nu află respectarea cuvenită, ci primesc tot înscrise în limbă străină, ele *să nu odihnească*, ci să le trimită îndărăt, renoindu-și pretențiunea, sau să recurgă la dregătoria mai înaltă, pînă la Maiestate, și apoi să se plîngă chiar și lui Dzeu, dacă tot nu i se respectă limba. — Noi însă nu credem — arată redactorul — ca dregătoriile să repreţuiască ordinăciunile împărătești, că atunci ele s-ar face vinovate de călcarea poruncilor înalte, și cată să le urmeze pedeapsa"[88]. Cu precauția cuvenită, „Gazeta Transilvaniei" insistă și asupra tactului ce trebuia respectat în aceste acțiuni, pentru a nu stîrni împotrivirea autorităților, ca urmare a argumentației și exprimării folosite, a amenințărilor hazardate, pentru cazurile cînd pretențiile nu ar fi satisfăcute. Comentînd hotărîrea și petiția comunei Copand, din comitatul Turda, redactorul respinge amenințările folosite și precizează calea ce trebuia urmată: „Dar vedem și o eroare în comitiva comunei, și aceea e nu manifestarea declarării limbii de oficială, ci tonul cel amenințător pe care oficiile absolutistice nici decît, iar cele constituționale încă numai cu anevoie le lasă neciocănite. — Dacă vericare comună va cere numai respectarea limbii decretate de oficială, fără a mai spune, că ce va face ea în cazul contrariu: atunci ea nu va primi decît rezoluțiune sau negativă sau pozitivă . . ."[89].

Participarea și integrarea „Gazetei Transilvaniei" în lupta poporului pentru drepturile limbii române s-a înfățișat și sub aspectul stimulării și antrenării masive a comunelor în campania de declarare a limbii oficiale. În acest scop, ziarul a publicat cu regularitate toate știrile privind succesele obținute în unele comune, oferindu-le ca modele pentru a învinge

[88] Red., *Redeslușire și încă ceva în cauza limbei*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIV (1861), nr. 101, p. 421.

[89] Red., *O rezoluțiune limbistică*, în „Gazeta Transilvaniei" XXV (1862), nr. 14, p. 54.

inerţia altor comune. Sub impulsul legilor promulgate, comunele se întrec cu însufleţire în organizarea adunărilor pentru decretarea limbii oficiale, periodicul braşovean înfăţişînd cu receptivitate toate progresele realizate şi solicitînd cît mai multe ştiri şi corespondenţe despre acestea evenimente de la colaboratori. Astfel, la sfîrşitul anului 1860, îşi revendică limba oficială locuitorii de pe valea Ampoiului,[90] în 1861 se decretează limba oficială în Făgăraş[91], Năsăud[92], comunele din comitatul Turda[93], din Haţeg[94], din Beiuş[95]. Unele ştiri vorbesc de pasivitatea unor comune, care totuşi se plîng de nerespectarea limbii. În faţa unei asemenea revoltătoare comodităţi cu consecinţe grave şi a lamentărilor neîntemeiate, „Gazeta Transilvaniei" coboară în arenă, apostrofîndu-i necruţător pe cei vinovaţi: „Bine vă fac, dacă tot amînaraţi cu declararea protocolară şi dacă nu vă ştiţi ţinea de cele otărîte fără amînare"[96].

Acţiunile entuziaste ale maselor pentru adoptarea limbii oficiale nu se desfăşoară însă fără rezistenţe şi împotriviri. Continuînd lupta sa, „Gazeta Transilvaniei" înfăţişează ostilităţile faţă de adunările comunelor şi abuzurile faţă de hotărîrile acestora, însoţindu-le cu comentarii dezaprobative. O corespondenţă din Beiuş descria situaţia precară a limbii române în acest co-

[90] * * * *Limba poporului,* în „Gazeta Transilvaniei", XXIII (1860), nr. 57, p. 237.

[91] * * * *Făgăraş,* în „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 39, p. 154.

[92] Red., *În cauza limbei,* în „Gazeta Transilvaniei", XXVI (1863), nr. 61, p. 241.

[93] Comunele: Tritiul de sus, Tritiul de jos, Berchişul, Petridul de jos, Petridul de sus, Muereul, Coacul, Chetia, Cicudul, Dumbrava, cf. „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 27, p. 106.

[94] Comunele Densuş, Totești, Grădiște, Ostrov, Rechitova, Subcetate Sierelu, Barusi, Valea Delsei, cf, „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 45, p. 178.

[95] Terentiu Raţiu, *Onoraţilor domni parochi şi administratori parochiali,* în „Gazeta Transilvaniei", XXIV (1861), nr. 61, p. 242—243.

[96] * * * *În cauza limbei,* în „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862). nr. 70, p. 279.

Scanned with OKEN Scanner

mitat: „... limba română de oficială, pe la noi nu e iertat nici să vorbeşti despre ea, căci care-şi va deschide gura mai înainte, acela e agitator şi ameninţat cu judeţul militar“[97]. Acestor abuzuri autorul le opune categoric hotărîrea poporului în apărarea drepturilor limbii române: „... dreptul limbei nu voim să-l supunem arbitrarului nimănui, precum vedem că e supusă soarta dregătorilor, ci dacă odată îl avem recunoscut... voim să ne şi folosim de el fără dumerire“[98]. Asemenea abuzuri şi ostilităţi s-au manifestat şi în comitatul Bihorului[99], precum şi în Năsăud[100]. Ziarul din Braşov le reproduce în coloanele sale pentru a preveni poporul, dezvăluind caracterul lor nedrept, şi îndeamnă la luptă împotriva acestora, pentru impunerea cu orice preţ a recunoaşterii şi respectării drepturilor limbii române.

Intensificată mult în entuziasmul general care a urmat imediat după 1860, lupta pentru drepturile limbii române va întîmpina în anii următori tot mai numeroase şi mari dificultăţi. Pe măsură ce înaintăm în timp dispoziţiile restrictive se înmulţesc, iar lupta maselor capătă un caracter tot mai dramatic. Adesea, îngrădirile veneau chiar din partea autorităţilor imperiale, găsind la oficialităţile locale o adeziune deplină şi încurajîndu-le la noi exagerări. Prin măsurile din noiembrie 1861, adunările de orice fel sînt oprite. Acţiunile pentru declararea limbii oficiale sînt în acest fel zădărnicite, întrucît adunările care trebuiau să hotărască limba oficială sînt suprimate. Dar lupta maselor, sub îndemnurile insistente ale redactorului, va continua cu mai multă energie, căutînd să înfrîngă cerbicia oficialilor.

[97] C., *Beiuş*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 57, p. 228.

[98] *Ibidem.*

[99] * * * *Despre cauza limbei în comitatul Bihariei*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXVI (1863), nr. 5, p. 18.

[100] Red., *În cauza limbei*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXVI (1863), nr. 61, p. 241.

Scanned with OKEN Scanner

Dieta de la Sibiu a însemnat un imbold care a înviorat și a amplificat acțiunile maselor. Ea a constituit un prilej de verificare a calității și forței argumentelor, a atitudinii față de drepturile națiunii române, a tacticii și mijloacelor de acțiune ce trebuiau folosite în continuare, a hotărîrii de luptă a poporului. Dar anularea acesteia de către împărat a deschis o nouă perioadă de îngrădiri și abuzuri. Dieta de la Cluj, din 1865, cu toate protestele românilor, a asigurat triumful politicii claselor dominante reacționare, în detrimentul intereselor națiunii române.

La înăbușirea luptei pentru drepturile limbii române a contribuit succesiunea evenimentelor politice din acest timp. În urma înfrîngerii Austriei în războiul cu Prusia, prin încoronarea împăratului Francisc Iosif ca rege al Ungariei la 27 mai 1867, s-a deschis o nouă perioadă în istoria Transilvaniei. Începe epoca dualismului austro-ungar, ca rezultat al alianței nobilimii și burgheziei maghiare cu nobilimea și burghezia austriacă, ce se caracterizează prin intensificarea exploatării maselor și a asupririi naționale a românilor[101].

Înfăptuirea dualismului a însemnat o grea lovitură în lupta pentru drepturile limbii române. Dieta maghiară, prin legea XLIII a desființat ultimele rămășițe ale autonomiei Transilvaniei. Legile votate acum de parlamentul maghiar au pus capăt oricăror speranțe de a obține asigurarea deplinei egalități a limbilor în noile împrejurări politice. Astfel legea XLIV, cunoscută sub numele de legea naționalităților și legea XXXVIII, cu privire la organizarea învățămîntului, votate de parlamentul maghiar în 1868, decretau limba maghiară ca singura limbă oficială a statului și obligativitatea ei ca obiect de studiu în școlile de orice grad[102]. Protestul vehement al românilor și contraproiectul propus au rămas fără nici un rezultat.

[101] Istoria României, Buc., Ed. Acad. R.S.R., 1964, vol. IV, p. 439.

[102] Eugen Brote, *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, Buc., 1895, p. 114—121.

Scanned with OKEN Scanner

Cunoscînd ascensiunea maximă în epoca „regimului liberal", lupta pentru drepturile limbii române, desfășurată mult timp ca un domeniu de sine stătător dar legat de lupta politică, în noile condiții politice, se contopește, confundîndu-se acum cu lupta politică ce polarizează toate eforturile românilor, nu numai pentru recunoașterea lor ca națiune, ci mai ales pentru unirea într-un singur stat național. Fără a fi o clipă abandonată, lupta pentru drepturile limbii române, devenind o componentă organică a luptei politice, va continua și de aci înainte, pînă la victoria definitivă a aspirațiilor naționale ale românilor, prin Unirea Transilvaniei cu România la 1918.

*

* *

Lupta „Gazetei Transilvaniei" pentru drepturile limbii române nu a constituit însă o acțiune izolată ci, dimpotrivă, a reprezentat un proces polivalent. Ea a fost strîns legată de lupta pentru cultivarea limbii, constituind un aspect al acesteia și contribuind la dezvoltarea limbii literare. Între cele două fronturi de luptă exista un raport de reciprocitate. Cultivarea limbii servea luptei pentru recunoașterea și dobîndirea drepturilor ei, așa cum asigurarea acestora oferea condiții nelimitate pentru dezvoltarea limbii literare. Lupta politică de ansamblu încorpora, ca o componentă, lupta pentru drepturile limbii. În fiecare din cele două fronturi de acțiune erau urmărite și se reflectau ambele țeluri, care se condiționau reciproc.

În paginile „Gazetei Transilvaniei", lupta pentru cultivarea limbii se împletește strîns cu lupta pentru drepturile acesteia. Autorii înțeleg necesitatea și însemnătatea cultivării limbii în lupta pentru egalitatea acesteia cu celelalte limbi, pentru egala îndreptățire politică. Bariț definește acest raport: „Dacă însă limba națională nu e pregătită și cultivată, oamenii nu-și pot comunica cunoștințele cu conaționalii lor, se dezgustă, devin apostați sau renegați, iar poporul rămîne orfan"[103]. Apreciind de pe această poziție importanța multilaterală a limbii, el caută

Scanned with OKEN Scanner

să îi convingă pe contemporani, proclamînd că: „*Nici un sacrificiu nu este prea mare ce se aduce pentru cultivarea şi înavuţirea limbii*“[104], (subl. n.).

La rîndul ei, asigurarea drepturilor limbii favoriza dezvoltarea şi cultivarea neîntreruptă a limbii literare, condiţiona dezvoltarea culturii. Lupta pentru drepturile limbii, în paginile „Gazetei Transilvaniei“ era direct legată de semnificaţia acesteia pentru dezvoltarea culturii. Aprecierea rolului limbii în progresul culturii este totodată şi un temei pentru explicarea preocupărilor şi atenţiei acordate limbii de către cărturari: „Strămunii noştri s-au luptat mai mult pentru limbă decît pentru viaţă; limba, ea a produs luminarea, cultura“[105]. Tocmai de aceea, în peisajul creat după 1860, Bariţ îndeamnă pe contemporani să se îngrijească de situaţia şi de cultivarea limbii: „...iar de aici încolo depinde în c e a m a i m a r e p a r t e n u m a i d e l a n o i, pentru ca limba română să nu mai recadă din rangul la carele aceeaşi fu înălţată în Transilvania, ci mai vîrtos să înainteze spre bucuria tuturor“[106].

*
* *

Legată de procesul cultivării limbii, lupta periodicului braşovean pentru drepturile limbii române a avut şi o altă semnificaţie de valoare. Ea a fost concomitent şi lupta pentru unitatea şi unificarea acesteia. În diversele aspecte pe care le-a cunoscut, această luptă a avut în permanenţă în vedere ţelul unificării limbii noastre. În raport analog cu cel precedent, unitatea

[103] B., *Axiome şi probleme politice*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXIV (1861), nr. 33, p. 143.

[104] *Ibidem*

[105] * * * *De sub cetatea lui Gelu*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXV (1862), nr. 83, p. 330.

[106] G. B a r i ţ, *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXIII (1860), nr. 32, p. 128.

Scanned with OKEN Scanner

limbii constituia un argument de prestigiu în lupta pentru drepturile acesteia, dar mai ales pentru unirea tuturor românilor într-un stat național, așa cum asigurarea egalei folosiri avea să pună capăt tendințelor de diversificare, contribuind la unificarea limbii literare. Apreciind, pe baza acestor considerente, imperativul unificării limbii, Bariț arată că unitatea limbii era, în acele împrejurări, o necesitate politică, ce nu trebuia ignorată, că egalitatea folosirii limbii avea să favorizeze procesul unificării ei: „Pe această cale, acum bătută de alții, dacă vor umbla, mult în 3 luni vor trece peste orice greutăți, vor ajunge totodată la o uniformitate în termeni și în stilul dicasterial, care se și cere n e a p ă r a t“[107].

Subliniind necesitatea unificării limbii, „Gazeta Transilvaniei“ atrăgea atenția totodată asupra pericolului diversificării ei, cu consecințele negative pe care le avea asupra maselor: „...nu cumva vreodată să iasă și la noi ca pe la a l t e popoare, cîte două sau trei dialecte cultivate, sau vreo limbă, atîta de a r i s t o c r a t i c ă, încît poporul să nu mai înțeleagă nimic sau mai nimic dintr-însa“[108].

Deosebit de semnificativ este faptul că în preocuparea pentru unificarea limbii române, care se integra în lupta pentru egalitatea limbilor, periodicul brașovean insistă și demonstrează necesitatea apropierii, concilierii între cărturari, în eforturile lor comune pentru cultivarea și unificarea limbii literare. Caracterizînd perioada: „regimul liberal“, Bariț pune accentul pe consensul care trebuia să domine aceste eforturi: „...acel regim, zic, nu va opri niciodată pe români de la conînțelegerea cu ceilalți conaționali ai lor asupra limbei și literaturii lor, nici va asculta de șoaptele răutăcioase ale celor denunțați“[109].

[107] *Ibidem*

[108] G. B a r i ț, *Limba română ca oficioasă, judecată în „Korunk“*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXIV (1861), nr. 50, p. 216.

[109] „Gazeta Transilvaniei“, XXIX (1866), nr. 35, p. 137.

Scanned with OKEN Scanner

În paginile „Gazetei", preocuparea pentru unitatea limbii se împletea aşadar cu lupta pentru drepturile acesteia, ambele fiind subordonate ţelului mai înalt al unificării lingvistice, politice şi culturale.

*

* *

În lupta sa pentru drepturile limbii române, „Gazeta Transilvaniei" a adoptat o atitudine şi o conduită demnă, principială şi corectă. Cercetarea conţinutului acestei lupte permite formularea, în încheiere, a unor constatări deosebit de preţioase pentru caracterizarea concepţiei politice şi naţionale a românilor. Aceasta se întemeia pe cîteva principii avansate, promovate cu consecvenţă în toate împrejurările: pe apărarea demnităţii naţionale, respectarea drepturilor fireşti ale celorlalte naţionalităţi, egalitatea deplină în drepturi a tuturor naţionalităţilor, înţelegerea între naţionalităţi pe baza egalităţii şi autonomiei ţărilor lor.

Manifestînd consideraţia cuvenită faţă de drepturile fireşti ale celorlalte naţionalităţi, prin lupta lor, românii cereau legi drepte, revendicau respectarea legilor care le garantau drepturile, doreau ca Transilvania să fie tratată ca un stat de sine stătător, autonom aşa cum fusese, avîndu-şi drepturile şi legile ei proprii, la fel ca oricare altă componentă a imperiului din acel timp.

Detestind exclusivismul şi ambiţiile naţionaliste „Gazeta Transilvaniei" a dovedit în permanenţă o atitudine demnă, de respect faţă de celelalte naţionalităţi, dorinţa sinceră a înţelegerii depline între toţi locuitorii pe temeiul egalei îndreptăţiri. Meritul periodicului braşovean constă în faptul că în fluxul acestei lupte a ţinut neclintită cumpăna dreptăţii, a apărat domnia principialităţii şi obiectivităţii, a luptat pentru apropiere şi armonie între naţionalităţi.

În aplicarea principiilor care au călăuzit lupta sa, „Gazeta Transilvaniei" nu a considerat naţionalităţile ca pe nişte enti-

Scanned with OKEN Scanner

tăți omogene ci, dimpotrivă, delimitarea obiectivului luptei sale pornește de la distincția clară și categorică a antagonismelor de clasă, ce caracterizau viața socială a fiecărui popor. Surprinzînd cu intuiție aceste contradicții, G. Bariț, arată că răspunzătoare pentru nedreptățile existente este nobilimea, care s-a unit în exploatarea maselor: „... nobilimea pe popor, maghiar și român, în cursul secolelor îl degradă la starea vitelor"[110].

Luptînd împotriva asupririi naționale, exercitate de aristocrația maghiară și germană, concretizată în lipsa de drepturi pe seama națiunii române, „Gazeta Transilvaniei" milita pentru unitatea maselor populare, pentru cultivarea încrederii și fidelității în rîndurile poporului asuprit, indiferent de naționalitate.

Necesitatea înțelegerii între popoarele Transilvaniei este afirmată, în paginile ziarului, de G. Bariț, într-o scrisoare către redactorul ziarului „Kolozsvári Közlöny": „Așa este, simțim că avem trebuință de simpatiile națiunii maghiare, precum are și dînsa de ale noastre"[111]. Terenul realizării acestei înțelegeri, arată în continuare Bariț, nu putea fi altul decît acela al egalei îndreptățiri: „Dv. voiți să ne recunoașteți și cele mai întinse garanții pentru drepturile limbii. Atît mai bine pentru concordia și prosperitatea publică"[112].

Mijlocul pentru realizarea înțelegerii între naționalități îl constituia, în împrejurările politice date, o dietă reprezentativă. Ea avea să permită și să asigure totodată înfăptuirea egalității depline, ce trebuia să stea la baza acestei apropieri. Răspunzînd contelui Dominic Teleki, Bariț exprimă în această direcție o convingere de nezdruncinat, apreciind semnificația

[110] G. Bariț, *Epistolă deschisă către Dn. Daniil Dózsa. Redactorul jurnalului „K. Közlöny"*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIII (1860), nr. 39, p. 157.

[111] G. Bariț, *Epistolă deschisă către Dn. Daniil Dózsa. Redactorul jurnalului „K. Közlöny"*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIII (1860), nr. 39, p. 157.

[112] *Ibidem*, p. 158.

Scanned with OKEN Scanner

factorului politic în lupta dusă de români: „Cu toate acestea sufletul meu e pătruns de acea convicțiune, cum că după atîtea ne-nțelegeri seculare, o deplină coînțelegere, o împăciuire sinceră, constantă, solidară a națiunilor transilvane se poate mijloci și încheia sau numai în o dietă generală reprezentativă, sau nicăieri în lumea largă"[113].

„Gazeta Transilvaniei" a promovat cu încredere ideea posibilității și necesității realizării unui consens între naționalități privind-o ca pe o condiție a existenței și progresului acestora. Perspectiva înțelegerii și armoniei naționale este exprimată cu o clarviziune remarcabilă, cu un optimism viguros și mobilizator: „Să avem credința mai tare decît diamantul și asbestul, că Domnul Dumnezeu ne va ajuta nu numai că să ne recîștigăm libertatea noastră națională, ci și ca să ne învoim și împăcăm cu națiunile conlocuitoare spre securitatea noastră și a lor"[114].

Periodicul brașovean a dovedit în acțiunile întreprinse pentru obținerea drepturilor limbii române o deosebită maturitate de gîndire, mult tact și circumspecție, asupra cărora vegheau neobosiți redactorii acestuia: „Apoi chestiunile politice pretind a fi tratate cu sînge rece, cu socotință matură, cu mare cumpăt și prevedere; entuziasmul prinde loc numai la punerea în lucrare a chestiunilor odată dezlegate"[115].

Întreaga luptă desfășurată de ziarul brașovean s-a întemeiat pe demnitatea națională, pe respectarea și apărarea ei neștirbită, în interesul tuturor naționalităților. Superioritatea și valoarea acestei lupte reiese din trăsăturile ce caracterizau politica românilor. Ei au promovat în tot timpul acestor frămîn-

[113] G. Bariț, *Domnule redactor*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIII (1860), nr. 30, p. 120.

[114] G. B., *Tăcere în politica țării noastre*, în „Gazeta Transilvaniei", XXV (1862), nr. 11, p. 42.

[115] G. Bariț, *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei", XXIII (1860), nr. 32, p. 127.

Scanned with OKEN Scanner

tări o politică în conținutul căreia respectarea reciprocă a demnității naționale a constituit firul călăuzitor. Analiza luptei purtate de ziar dezvăluie atitudinea națională a românilor, tactul, și justețea politicii lor. Acestea au fost sintetizate cu multă pătrundere și realism, cu înțelepciune și discernămînt în aprecierea evenimentelor istorice, de către G. Bariț, într-o concepție deplin valabilă, exprimînd un crez cu valoare programatică: „Preste aceasta nouă românilor, pe cît v o m f i ș i v o m r ă m î n e a r o m â n i, adică totdeauna, ni se cuvine și trebuie să fim drepți cătră toată lumea, drepți încă și atunci, cînd toți din toate părțile ne-ar nedreptăți, să fim prea încredințați cum că demnitatea purtării noastre și tăria de caracter va trebui să insufle respect, să deștepte și în alții simțul de dreptate cătră noi“[116].

Aceste idei ce definesc atitudinea și comportarea românilor, întregesc și amplifică deosebit de mult semnificația luptei pentru drepturile limbii române, care se baza pe o înțelegere superioară a dreptului națiunilor și a imperativelor istoriei.

*

* *

Urmărirea acestui aspect din cadrul preocupărilor lingvistice, mult mai bogate și mai variate, ale periodicului brașovean ajută la definirea valorii și semnificației pe care au avut-o eforturile concentrate asupra situației limbii, în ansamblul lor, în Transilvania. Fie că a fost vorba de cultivarea și îmbogățirea limbii, de unificarea sau de folosirea ei nestingherită, toate aceste preocupări se integrau în lupta pentru drepturile națiunii române. Eforturile lingvistice în Transilvania erau o modalitate de concretizare, un domeniu de manifestare a luptei politice pentru egala îndreptățire. Chiar și atunci cînd această condiționare părea mai puțin vizibilă, datorită specificului obiectului de studiu, ea nu a lipsit din gîndirea cărturarilor

[116] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

vremii, care erau conştienţi de însemnătatea şi consecinţele multiple pe care preocupările lor le aveau pe plan naţional şi politic. Această realitate este suprinsă de către G. Bariţ, care, caracterizînd perioada respectivă, arăta că: „Pe atunci a scrie A.B.C. românește, însemna a face politică românească“[117].

Determinarea şi semnificaţia politică a preocupărilor lingvistice în Transilvania constituie un adevăr recunoscut cu claritate de către colaboratori, precum şi de către redacţie, ca o confirmare a concluziei formulate mai sus. Apreciind importanţa limbii în contextul luptei politice, G. Bariţ proclama pe un ton convingător că: „Chestiunea limbii, întoarsă şi sucită ori şi cum vei vrea, este în zilele noastre o chestiune nu numai naţională, ci totodată şi politică“[118].

În acest context trebuie judecată şi apreciată întreaga gîndire lingvistică din Transilvania din acel timp. Fără a se scuza şi ignora unele carenţe şi exagerări, care au caracterizat unele orientări lingvistice, considerarea acestor realităţi permite înţelegerea mai cuprinzătoare şi profundă a însemnătăţii şi finalităţii acestor preocupări. Aprecierea lor pe temeiuri exclusiv lingvistice s-a dovedit incompletă şi nesatisfăcătoare. Tocmai prin intermediul acestor factori se pot explica unele concepţii şi soluţii, considerate pînă acum doar ca nişte aberaţii nocive şi lipsite de orice justificare. Avînd un aport mai redus pe plan lingvistic, unele idei şi tendinţe au avut însă un ţel util, au fost strict determinate de acea epocă şi au răspuns unor necesităţi imediate izvorîte din realitatea vieţii social-politice. Asprimea împrejurărilor a generat, cum este firesc, unele exagerări, un exces de zel din partea unor cărturari progresişti, în elanul lor nestăvilit de a lupta pentru drepturile naţiunii române. Cu toate consecinţele lingvistice nefavorabile,

[117] G. Bariţ, *Preaplecată rugăminte către ddnii filologi*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXIX (1866), nr. 76, p. 304.

[118] G. Bariţ, *Limbile oficiale*, în „Gazeta Transilvaniei“, XXIII (1860), nr. 32, p. 127.

Scanned with OKEN Scanner

unele idei şi principii au avut scopul lor bine definit în cuprinsul acestei lupte şi menirea lor pentru acel timp trebuie recunoscută ca atare. Numai considerarea tuturor ţelurilor şi împrejurărilor în care s-au desfăşurat aceste preocupări, oferă posibilitatea înţelegerii lor multilaterale şi realiste, a definirii veridice a rolului şi valorii lor pentru epoca respectivă. Redacţia însăşi subliniază că acesta este criteriul călăuzitor, menit să asigure o apreciere corectă şi circumspectă a principiilor şi tendinţelor exprimate şi care trebuie să lumineze analiza şi preţuirea lor: „. . . să nu se dea uitării, că toată lupta noastră, începînd de la 1791, a fost tot numai pentru eluptarea egalităţii perfecte şi aceasta mai mult în punctul l i m b e i".[119]. Privite prin această prismă, gîndirea şi activitatea lingvistică din Transilvania, pot fi înţelese şi preţuite în adevărata lor valoare, cu toate neajunsurile şi succesele ce s-au manifestat.

*
* *

Ca şi celelalte periodice din Transilvania, „Gazeta Transilvaniei" a dovedit un interes deosebit faţă de problemele limbii. În cuprinsul preocupărilor sale în această privinţă, locul cel mai important l-a ocupat lupta pentru drepturile limbii române într-o perioadă cînd, cu toate perspectivele ivite, împotrivirile şi abuzurile se înmulţeau. Interesul sporit al ziarului pentru această problemă s-a oglindit prin numărul extrem de mare de studii, articole şi corespondenţe publicate în coloanele sale.

Lupta „Gazetei Transilvaniei" pentru drepturile limbii române se întemeia pe înţelegerea clarvăzătoare a semnificaţiei sociale, naţionale, politice şi culturale a limbii. Limba era considerată, pe drept cuvînt, o condiţie a existenţei naţionale, iar recunoaşterea drepturilor ei o premisă a înţelegerii între naţionalităţi. De asemenea, în lupta sa, periodicul braşovean pornea de la o altă idee valoroasă şi anume aceea că poporul este

[119] „Gazeta Transilvaniei", XXVI (1863), nr. 111, p. 434.

Scanned with OKEN Scanner

adevăratul făuritor al istoriei și al limbii sale. Tocmai acest fapt explică situarea consecventă și permanentă a ziarului pe pozițiile sănătoase ale poporului, sprijinirea și reflectarea intereselor acestuia.

Conținutul luptei desfășurate de-a lungul perioadei respective, ca și scopul acesteia, au fost limpede conturate în ziar, vădind concepțiile surprinzător de avansate ale redactorilor. Prin lupta lor, românii cereau drepturi egale pentru limba română cu celelalte limbi, ca un aspect al luptei pentru egala îndreptățire politică, cereau legi care să consfințească aceste drepturi și să garanteze respectarea lor. Nicăieri în conținutul acestei lupte nu s-a pus problema și nu s-au formulat revendicări exclusiviste privind supremația limbii române. Promovînd o atitudine și o conduită justă și principială, ziarul cerea îndreptățire egală și în privința limbii, fără a prejudicia cu nimic interesele altor naționalități.

Lupta pentru drepturile limbii române nu a cunoscut în permanență aceeași intensitate ci desfășurarea și tensiunea ei a oscilat în funcție de evenimentele politice care au caracterizat epoca dinaintea revoluției și pînă la înfăptuirea dualismului austro-ungar. Momentele de încordare s-au manifestat în anii 1842—1843, în timpul revoluției și în anii următori, precum și după 1860. Cea mai frămîntată etapă, în care lupta pentru drepturile limbii române a cunoscut intensitatea maximă, a fost cuprinsă între anii 1860—1867. În împrejurările prielnice ivite, după diploma din 20 octombrie 1860, s-a desfășurat o luptă energică pentru impunerea recunoașterii limbii și pentru folosirea ei, pe temeiul, egalității în drepturi cu celelalte limbi. Depășind limitele luptei teoretice, petiționare, purtate pînă acum de intelectualii patrioți ai vremii, lupta pentru drepturile limbii române capătă un caracter de masă și înregistrează efectiv un uriaș val de mișcări ale maselor pentru decretarea limbii oficiale. La sporirea simțitoare a proporțiilor și tensiunii ei a contribuit în mare măsură înfăptuirea Unirii Principatelor, care a constituit un stimulent și un sprijin puternic, prin ecourile cunoscute în rîndul maselor populare.

Scanned with OKEN Scanner

Direcţiile şi formele principale prin care s-a concretizat lupta „Gazeta Transilvaniei" au fost: dezvăluirea şi condamnarea caracterului limitat al legilor imperiale, a îngrădirilor pe care le conţineau acestea; demascarea şi stigmatizarea modului de aplicare a legilor, dominat de revoltătoare abuzuri şi exagerări; comentarea şi reprobarea faţă de ostilităţile şi afirmaţiile tendenţioase, exprimate şi proliferate în presa şi publicaţiile în limbi străine din acel timp; stimularea şi dirijarea luptei poporului pentru egala îndreptăţire a limbii, pentru adoptarea limbii oficiale.

Cel mai important dintre aspectele luptei, prin masivitatea preocupărilor periodicului braşovean, prin soluţiile şi principiile preţioase promovate, a fost participarea sa în desfăşurarea luptei maselor, pe care le-a îndrumat în mod direct şi cu competenţă. Situîndu-se în mijlocul luptei poporului, „Gazeta Transilvaniei" a urmărit să facă educaţie politică maselor, pregătindu-le pentru lupta pe care trebuiau să o ducă, să călăuzească eforturile şi combativitatea acestora către obiectivele esenţiale, ferindu-le de denaturări şi abuzuri. Prezenţa şi participarea însufleţită a ziarului în lupta poporului pornea şi se întemeia pe convingerea că îndreptăţirea limbii era o dorinţă a poporului, prin toată activitatea sa urmărind să stimuleze această năzuinţă şi să contribuie la satisfacerea ei.

Aşa cum s-a evidenţiat în numeroase momente din desfăşurarea acesteia, lupta pentru drepturile limbii române a fost fortificată şi amplificată de conştiinţa unităţii naţionale, care oferea noi resurse şi argumente, ca o dovadă a permanenţei năzuinţei de unitate politică, în toate împrejurările şi evenimentele istorice.

În lupta desfăşurată de-a lungul întregii perioade amintite „Gazeta Transilvaniei" a urmărit să anihileze şi să spulbere afirmaţiile calomnioase şi tendenţioase la adresa poporului român, să dezvăluie lipsa de realism şi falsitatea unor opinii exprimate, să-l prezinte în toată demnitatea şi corectitudinea orientării şi activităţii sale, apărîndu-i onoarea şi drepturile sale istorice. Meritul ziarului, în această privinţă, constă în faptul

Scanned with OKEN Scanner

că a știut să sintetizeze o imagine convingătoare asupra atitudinii și voinței națiunii române, fără a leza demnitatea și interesele celorlalte naționalități, sporind prestigiul acesteia în ochii tuturor și fundamentînd astfel mai temeinic legitimitatea revendicărilor sale.

Prin eforturile sale pentru dobîndirea și apărarea drepturilor limbii române, „Gazeta Transilvaniei" a contribuit concomitent la cultivarea limbii literare. Preocupările din acest domeniu se împleteau cu cele legate de dezvoltarea și îmbogățirea limbii, cultivarea acesteia fiind o necesitate izvorîtă și impusă tocmai de țelurile luptei. În apărarea drepturilor limbii a fost nelipsită preocuparea pentru perfecționarea ei neîntreruptă, pentru a o face capabilă să servească drept argument pentru dezmințirea unor aprecieri subiective, să justifice prin calitățile și gradul ei de desăvîrșire necesitatea egalei îndreptățiri cu celelalte limbi vorbite în Transilvania.

Lupta pentru drepturile limbii române a fost, însă, totodată și lupta pentru unificarea limbii literare, obiectiv care a stat în tot timpul în atenția colaboratorilor. Așa cum arătase Bariț, unificarea limbii devenise, în condițiile date, o necesitate politică. Ca și cultivarea limbii, unitatea acesteia constituie un temei în revendicarea egalei îndreptățiri și tocmai din această semnificație decurgea interesul pentru unificarea limbii.

Cercetarea aportului periodicului brașovean în lupta pentru drepturile limbii române demonstrează superioritatea concepției de care a fost călăuzit în înțelegerea și aprecierea realităților istorice, reflectată în integritatea atitudinii sale naționale, promovată cu consecvență. În această privință „Gazeta Transilvaniei" a adoptat o atitudine și o conduită de înaltă ținută, dovedind realism și circumspecție, intuind cu multă putere de pătrundere adevărul și apărîndu-l cu hotărîre în raporturile cu celelalte naționalități.

În dezbaterea problemelor, ea a avut o ținută corectă, întemeiată pe recunoașterea reciprocă a demnității naționale, pe echitate deplină în privința drepturilor și libertăților, pe respectarea intereselor firești ale fiecărei naționalități. Discuțiile

Scanned with OKEN Scanner

purtate sînt o mărturie a justeţii poziţiei şi principiilor formulate şi respectate, a înţelegerii mature a stărilor de lucruri din acel timp, a tactului în apărarea drepturilor istorice şi în combaterea unor idei şi atitudini exclusivitate, neîntemeiate. Prin lupta desfăşurată nu s-a urmărit ştirbirea drepturilor firești ale celorlalte naţionalităţi, ci, dimpotrivă, pornindu-se de la respectarea lor deplină se urmărea recunoaşterea acelora şi pentru naţiunea română, în numele perfect egalei îndreptăţiri. Rămîne un mare merit al „Gazetei Transilvaniei", că în această luptă, dificilă pentru asemenea perspective, a pus întotdeauna şi cu hotărîre accentul pe împăcarea şi apropierea între naţionalităţi, pe înţelegerea lor deplină pe baza drepturilor egale, că a ştiut să găsească terenul pentru realizarea unei armonii solide între masele populare de diferite naţionalităţi. Perspectiva şi optimismul în ceea ce priveşte apropierea şi înţelegerea între locuitori, ce au caracterizat în tot timpul orientarea şi acţiunile întreprinse, adaugă noi semnificaţii luptei, sporind valoarea acesteia şi evidenţiază odată în plus ideologia avansată a redactorilor.

La lupta pentru drepturile limbii române, desfăşurată în coloanele „Gazetei Transilvaniei" au luat parte cele mai de seamă personalităţi ale vieţii politice şi culturale din Transilvania, din acea vreme, printre care: T. Cipariu, G. Bariţ, Iacob Mureşanu etc. În rîndul acestora, de o remarcabilă valoare rămîn activitatea neobosită şi ideile preţioase ale lui G. Bariţ. Prin numărul impresionant de articole, publicate aproape număr de număr, prin principiile a căror valabilitate se păstrează neştirbită şi astăzi, prin rara sa putere de pătrundere şi obiectivitatea ce l-au caracterizat în toate problemele dezbătute, Bariţ a izbutit, depăşindu-şi contemporanii, să se ridice la înţelegerea marilor adevăruri ale istoriei, să surprindă şi să lupte cu abnegaţie pentru înfăpuitrea imperativelor dezvoltării naţiunii române. Alături de acesta, succesorul său la redacţia „Gazetei", Iacob Mureşanu, a dovedit aceeaşi clarviziune şi realism în intuirea perspectivelor istorice, aceeaşi

obiectivitate, principialitate și consecvență în apărarea drepturilor și libertăților poporului.

Lupta „Gazetei Transilvaniei" pentru drepturile limbii române are o adîncă și o multiplă semnificație. Analiza aspectelor ei dovedește convingător că problemele limbii în Transilvania erau integrate în frămîntările politice din acel timp, că numai pe acest fundal ideile și principiile formulate pot fi apreciate la valoarea lor reală. Lupta pentru recunoașterea limbii române a fost lupta pentru dobîndirea egalității în drepturi, pentru apărarea naționalității mereu amenințate, lupta pentru unirea tuturor românilor într-un stat național unitar.

Scanned with OKEN Scanner

Încheiere

Secolul al XIX-lea se caracterizează printr-o amploare deosebită a interesului pentru problemele limbii. Acest interes, care se amplifică după 1830 și continuă pînă după anul 1880, a fost condiționat de diverși factori. „Febra filologică", după cum o caracteriza redacția „Albinei românești"[1], constituia, pe de o parte, un reflex al concepției iluministe, care călăuzea pe mulți dintre autori în privința limbii[2]. Intensificarea preocupărilor lingvistice era, pe de altă parte, o consecință a stadiului evoluției societății. Progresul culturii moderne reclama tot mai imperios un veșmînt lingvistic adecvat, corespunzător aspirațiilor ce înnobilau noua etapă a civilizației românești. Oamenii de cultură și în special scriitorii au sesizat neajunsurile limbii, care o făceau improprie pentru exprimarea năzuințelor vremii și au afirmat, în repetate rînduri, necesitatea modernizării ei. Se adăuga, pe lîngă acestea, valoarea limbii ca element de conservare și apărare a naționalității. Limba constituia, totodată, un important factor de fortificare a conștiinței unității naționale. Ea a avut o însemnătate covîrșitoare pentru triumful ideilor unioniste, în contextul frămîntărilor care au premers înfăptuirea Unirii. În afara factorilor respectivi, discuțiile ling-

1 * * * *Literile și slovele,* în „Albina românească", XVI, 1844, nr. 96, p. 393—394.

2 Cf. Adrian Marino, *Iluminiștii români și problema „cultivării" limbii,* în „Limba română", XIII, 1964, nr. 5, p. 467—482 și nr. 6, p. 571—586. Cf. și I. Ștefan, *Ecouri ale curentelor italienizant și latinist în a doua jumătate a secolului al XIX-lea,* în „Studii de istoria limbii literare. Secolul al XIX-lea", vol. 1, București, E.P.L., 1969, p. 309.

vistice din Transilvania au fost stimulate și de realitățile istorico-politice specifice ale românilor de aici. Acestea au conferit preocupărilor respective o coloratură particulară, punîndu-și amprenta asupra întregii gîndiri a intelectualilor transilvăneni, precum și asupra soluțiilor specifice pe care le-au promovat.

Activitatea în domeniul limbii se înfățișază ca un proces unitar, care concentrează, deopotrivă, eforturile intelectualilor din Țara Românească, Moldova și Transilvania. Mărturia caracterului unitar al acestui reviriment lingvistic o oferă, în chipul cel mai elocvent, presa, care ilustrează nu numai vehicularea ideilor pe ambele versante ale Carpaților, ci înregistrează cu fidelitate consultările reciproce și schimburile de opinii asupra problemelor cultivării și unificării limbii literare. Preocupările lingvistice din Transilvania se integrează în ansamblul acestor eforturi comune și numai judecarea lor în acest cadru unitar permite o apreciere completă a semnificației lor.

În această epocă, asistăm la un pronunțat proces de transfer și interferență a ideilor despre limbă. Emanate din gîndirea reprezentanților Școlii Ardelene, ele au fost „regîndite" în alt climat politic și cultural de către intelectualii de peste Carpați[3], care le-au lărgit orizontul, adăugîndu-le noi semnificații și finalități. Puse în circulație în special prin lucrările lui Heliade, Negruzzi și Russo, ideile lingvistice au fost difuzate apoi, prin intermediul presei, în toate provinciile locuite de români. În această formă nouă, ele au revenit în Transilvania, unde s-au altoit pe filonul vechilor convingeri, fiind preluate și însușite de aproape toate personalitățile de seamă ale vremii. În lucrările tuturor acestora poate fi surprinsă o comunitate de idei care circulau pe plan general românesc. Opinii cum sînt cele legate de necesitatea unificării și cultivării

[3] Cf. Ion Gheție și Mircea Seche, *Discuții despre limba română literară între anii 1830—1860*, în „Studii de istoria limbii literare. Secolul al XIX-lea", vol. I, București, E.P.L., 1969, p. 261.

Scanned with OKEN Scanner

limbii, de necesitatea unirii eforturilor intelectualilor şi coordonarea acestora de către o autoritate ştiinţifică colectivă, o societate academică, atitudinea faţă de limba bisericească şi populară în procesul unificării şi cultivării limbii, faţă de neologisme, atitudinea faţă de exagerările manifestate sînt tot atîtea puncte comune, care unesc pe autori în preocupările lor asidue legate de problemele limbii literare. Aici, în contextul unor realităţi politice deosebite, ideile despre limbă au cunoscut un proces de adaptare, dobîndind funcţii noi, derivate din lupta pentru egala îndreptăţire politică şi pentru unitate naţională. Metamorfoza ideilor lingvistice a fost determinată de imperativele luptei politice. Imprejurările istorico-politice specifice sînt cele în măsură să contribuie la explicarea genezei diverselor orientări şi tendinţe şi tot în acestea îşi au originea şi multe din exagerările care s-au semnalat în ideologia lingvistică din Transilvania.

În evoluţia lingvisticii din această epocă s-au manifestat două direcţii, două tendinţe în privinţa cultivării şi unificării limbii literare. Cele două direcţii nu se deosebesc prin ţelurile urmărite, care erau comune, ci prin căile şi soluţiile preconizate pentru satisfacerea cerinţelor limbii. Aceleaşi necesităţi au cunoscut astfel două modalităţi de rezolvare. Dintre acestea, latinismul, cristalizat ca un curent lingvistic propriu-zis în special după 1850, ducea, prin consecinţele sale finale la artificializarea şi înstrăinarea limbii de popor.

Existenţa şi rosturile latinismului nu pot fi reduse însă numai la aceste urmări. Lipseşte încă, pentru aprecierea lui completă, o sinteză monografică, în care, pe baza unei analize amănunţite a etapelor pe care le-a parcurs şi a ţelurilor urmărite, să se detaşeze, cu discernămînt, meritele de carenţele ce au caracterizat ideologia latinistă. Expediat ca reacţionar şi retrograd, datorită unei cunoaşteri neaprofundate, latinismul a fost eronat şi unilateral interpretat. O dovedeşte analiza activităţii şi operei lui Timotei Cipariu, care, departe de a constitui un tot unitar, dezvăluie, în cuprinsul ei, două perioade distincte: o perioadă în care a exprimat opinii realiste

Scanned with OKEN Scanner

despre limbă, fiind un adversar al latinismului, şi a doua perioadă, în care a devenit exponentul latinismului, prescriindu-i însă anumite limite. Explicaţia acestei evoluţii nu poate fi decît de natură istorico-politică. Ea oferă o nouă imagine asupra lui Cipariu, a cărui moştenire lingvistică îşi păstrează o valoare incontestabilă astăzi. Semnificaţia latinismului trebuie apreciată de pe poziţiile valorii luptei acestuia pentru afirmarea şi apărarea drepturilor limbii române, parte integrantă a luptei ardelenilor pentru egala îndreptăţire, precum şi prin prisma luptei pentru unificarea limbii literare, ca premisă şi componentă a luptei acestora pentru unificarea politică.

Latinismul nu s-a înfăţişat ca un curent omogen. Evoluţia sa nu trasează o linie uniformă, ci a cunoscut anumite faze, care diferă între ele prin natura principiilor şi soluţiilor promovate.[4] Avîndu-şi originile în lucrările reprezentanţilor Şcolii Ardelene, el a fost dezvoltat şi a cunoscut o expresie definitivă şi o argumentare riguroasă în opera lui Timotei Cipariu. În gîndirea acestuia, ca şi a altor contemporani, latinismul avea rosturi determinate şi tocmai acestea dictau anumite limite, aşa cum sînt formulate de către Cipariu însuşi, îngrădind liberul arbitru: „Atît etimologiştii, cît şi fonetiştii exclusivi au să se ferească de a abuza cu principiul lor, — ceia trecînd peste terminii istorici ai limbei, şi încercîndu-se a da limbei una formă nouă, ce nu a avut-o nici cînd, — iar ceilalţi sancţionînd toate variaţiunile din uzul actual fără alegere, şi prin asta dînd ocaziune la sciziuni în limbă şi punînd în periclu unitatea limbei, fiindcă fără unitatea limbei e deşartă şi neposibilă chiar şi unitatea ortografiei“[5]. Exagerările şi abaterile de la acest principiu s-au manifestat în lucrările discipolilor, tendinţele extremiste culminînd în opera lui Laurian şi Massim.

În aceste limite, latinismul a fost o armă de luptă pentru apărarea drepturilor limbii şi naţiunii române, atît de febril

[4] Cf. I. Ştefan, *op. cit.*, p. 317.

[5] T. Cipariu, *Gramateca limbei române. Partea I. Analitica*, Bucureşti, 1869, p. 168.

Scanned with OKEN Scanner

disputate în acel timp. În condițiile deselor măsuri prohibitive, ce loveau interesele națiunii române, amenințînd cu deznaționalizarea, latinismul a alimentat și a fortificat energiile și voința națională, a întărit sentimentul unității cu cei de dincolo de Carpați. Conștiința unității naționale, dovedită prin comunitatea originii tuturor românilor, a constituit suportul și imboldul puternic, care a călăuzit în permanență lupta ardelenilor pentru unitatea limbii și pentru unificarea politică. Acestui țel suprem, i-au fost subordonate eforturile comune în toate domeniile vieții economice, sociale, politice și culturale, în șirul cărora lupta pentru unificarea limbii avea o însemnătate de prim ordin și constituia un stimulent de o covîrșitoare forță mobilizatoare. În ansamblul acestor frămîntări, latinismul a îndeplinit funcții lingvistice, politice și culturale bine stabilite și tocmai pe aceste planuri trebuie analizată și definită semnificația sa în viața politică și culturală a acelor timpuri de neobosite lupte naționale. Plasat în contextul acestor frămîntări, latinismul a depășit cu mult limitele sale strict lingvistice, a încetat să mai fie un simplu curent lingvistic, așa cum a fost considerat. El a devenit o concepție, un crez național și politic pentru toți cei care vedeau în romanitate un refugiu și un scut al limbii și naționalității primejduite. Dacă pe plan lingvistic a eșuat, avînd consecințe negative, nu poate fi ignorată însă semnificația sa în domeniul luptei politice, izvorîtă din însemnătatea țelurilor pe care a fost menit să le apere.

Dar latinismul, în Transilvania, nu a fost un fenomen general și unanim acceptat, așa cum eronat s-a apreciat pînă acum. Mai puțin cunoscut este faptul că, opus latinismului, fonetismul a fost consecvent și bogat reprezentat. Fără a cunoaște proporțiile latinismului, care a dominat pînă către 1880, fonetismul a constituit o direcție de orientare, o tendință care s-a afirmat treptat în lupta perseverentă împotriva ideilor latiniste și s-a impus, triumfînd definitiv, după 1880, cînd a fost îmbrățișat de specialiștii și scriitorii reprezentativi ai vremii. În această privință trebuie remarcat, de la început, că între

Scanned with OKEN Scanner

cei mai energici susținători ai fonetismului, ceea ce nu este întîmplător, au fost tocmai fruntașii revoluției de la 1848 și ai luptei pentru Unirea Principatelor. Principiile lor lingvistice ilustrează pe deplin concepțiile progresiste care i-au călăuzit, atașamentul lor față de lupta maselor populare, fidelitatea și devotamentul cu care au sprijinit aspirațiile acestora, afirmîndu-se ca reprezentanți ai curentului realist-popular în limbă.

Înțelegînd că normele latinizante nu vor fi însușite de către vorbitori, ei au arătat că mijloacele și căile propuse de latiniști sînt improprii, anacronice, că ele nu vor putea duce niciodată la înfăptuirea năzuințelor comune ce însuflețeau întreaga generație revoluționară. De aceea, ei au militat cu stăruință pentru unificarea și cultivarea limbii pe baza limbii vii a poporului, prin selectarea și generalizarea a tot ceea ce avea mai desăvîrșit în diversele graiuri, pentru colaborarea și armonia între toți cărturarii, care se străduiau să anticipeze și să sprijine și pe plan lingvistic momentul desăvîrșirii unității statale.

Orientarea realistă, fonetică, a fost, la rîndul ei, ilustrată de personalități reprezentative ale timpului. Grăitor este faptul că mulți dintre aceștia au trecut în Principate, îndeplinind însemnate funcții administrative și politice, așa cum au fost Aron Florian, Ioan Maiorescu, Alexandru Papiu-Ilarian. Aici au făcut cunoștință cu ideile înaintate, expuse de Heliade în prima perioadă a activității, cu convingerile și strădaniile lui Bălcescu pentru unirea tuturor românilor[6], cu opiniile înaintate despre limbă ale scriitorilor patruzecioptiști, opinii care vor avea un larg ecou în Transilvania. Aceste împrejurări au contribuit la întărirea legăturilor cu cei din Principate, la împărtășirea opiniilor, intelectualii transilvăneni devenind cei mai înflăcărați propagatori ai ideii de unitate națională.[7] Românii

[6] Vezi: Victor V. Grecu, *Unitatea de stat și politică în concepția și preocupările lui Nicolae Bălcescu*, în vol. „Studii despre N. Bălcescu", București, 1969, p. 45—61.

[7] Victor V. Grecu, *Ideea unirii la intelectualii transilvăneni din secolul trecut*, în „Lucrări științifice", seria B, 1969, p. 327—335.

Scanned with OKEN Scanner

din Transilvania vedeau în Principate un sprijin puternic în lupta de emancipare socială și națională, considerînd unirea drept unicul mijloc salvator, după cum atestă cu autenticitate Alexandru Papiu-Ilarian: „Românii din Transilvania, în împrejurările de față, numai în Principate privesc... numai de aci își văd scăparea...[8]. Ei au acționat pentru a crea o mare solidaritate națională, care să pună capăt asupririi sociale și naționale și să realizeze unificarea politică deplină. Aceste convingeri s-au reflectat și au însuflețit și preocupările lor în materie de limbă. În concepția și activitatea acestora, lupta pentru unitatea limbii avea o finalitate politică, constituind unul din planurile pe care se ducea lupta pentru unitatea statală. Exponenții fonetismului au arătat că sarcinile unificării și cultivării limbii literare trebuiau realizate, nu prin întoarcerea la stadii depășite, necunoscute de popor, ci prin valorificarea elementelor celor mai conforme cu normele gramaticale, din toate graiurile limbii noastre. De pe aceste poziții, ei au surprins neajunsurile latinismului și au condamnat principiile latiniste pentru divergențele generate, arătînd că ele au dus la disensiuni și dezbinări între cărturari, consecințe cu totul potrivnice țelurilor urmărite. Principalii reprezentanți ai acestei orientări au fost Vasilie Popp[9], Ioan Maiorescu[10], Aron Florian, Pavel Vasici[11], Visarion Roman, precum și alți fruntași ai vieții politice și culturale. Atitudinea cea mai avansată a avut-o Alexandru Papiu-Ilarian, prin intransigența cu care a combătut, după

[8] Al. Papiu-Ilarian, *Memorand despre raporturile românilor cu nemții, cu slavii și cu ungurii, în timp de pace și în cazul unei revoluțiuni în răsăritul Europei, prezentat principelui Cuza în 1860*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", I (1882), vol. I, p. 145.

[9] Vezi: N. A. Ursu, *Părerile doctorului Vasilie Popp asupra ortografiei românești cu litere latine*, în „Studii și cercetări științifice", Iași, VII (1956), fasc. 2, p. 35—49.

[10] Idem, *Preocupările lingvistice ale lui Ion Maiorescu*, în „Studii și cercetări științifice", Iași, XII (1961), nr. 2, p. 203—218.

[11] Ion Breazu, *Pavel Vasici și problemele limbii*, în „Cercetări de lingvistică", X (1965), fasc., p. 53—65.

Scanned with OKEN Scanner

Unirea Principatelor, ideile latiniste şi îndeosebi opiniile lui Ciapriu, prin consecvenţa cu care a promovat, în articolele sale, direcţia realistă şi principiul fonetic. În şirul acestora trebuie situată personalitatea proeminentă a lui G. Bariţ, care, prin discernămîntul şi spiritul său echilibrat, a intervenit, în repetate rînduri, în violentele polemici ivite, pentru atenuarea divergenţelor şi concilierea adversarilor.

Adepţii fonetismului au descins, ca şi ceilalţi cărturari, din aceeaşi mişcare amplă, iniţiată de Şcoala Ardeleană. Ei sînt legaţi de aceasta prin faptul că şi-au însuşit idealurile ce formau crezul politic al Şcolii Ardelene şi au luptat pentru realizarea lor. Unii au acceptat, pentru un timp, la începutul activităţii, chiar şi soluţiile indicate de reprezentanţii Şcolii Ardelene şi consacrate de succesorii acestora. Prin mijloacele şi căile preconizate pentru înfăptuirea năzuinţelor comune, se îndepărtează însă de Şcoala Ardeleană, detaşîndu-se de restul contemporanilor, şi se situează la polul opus direcţiei promovate de latinişti. Tocmai acesta este criteriul care îi separă într-o grupare distinctă, opusă latinismului şi care împiedică includerea lor printre reprezentanţii din faza „extremismului latinist“[12]. Cele două grupări duceau o luptă comună, urmăreau să înfăptuiască aceleaşi aspiraţii, dar pe căi şi cu mijloace diferite. Dintre acestea, principiile preconizate de reprezentanţii orientării fonetice se vor impune şi îşi vor dovedi viabilitatea, prin superioritatea concepţiei lingvistice şi realismul lor. Începînd cu Titu Maiorescu[13], ele vor fi riguros formulate şi apărate de cei mai de seamă lingvişti şi oameni de cultură ai generaţiilor următoare.

[12] D. Macrea, *Studii de lingvistică română*, E.D.P., Bucureşti, 1970, p. 67.

[13] Cf. D. Macrea, *Titu Maiorescu şi problemele limbii române*, în vol. „Studii de istorie a limbii şi lingvisticii române“, E.D.P., Buc., 1965, p. 26—64 şi Gr. Brîncuşi, *Titu Maiorescu şi problemele limbii*, în „Limba română“, XIII, 1964, nr. 5, p. 483—493.

Scanned with OKEN Scanner

Astfel, lupta împotriva latinismului s-a desfăşurat energic şi în Transilvania şi tot aici a triumfat, mai întîi, fonetismul, la 1879, cu doi ani înainte de afirmarea lui în Academie[14]. Necunoscut, sau ignorat, pînă acum, acest capitol, însemnat tocmai pentru că cuprinde orientarea progresistă, vine să completeze peisajul evoluţiei lingvisticii din Transilvania, să acopere un gol în imaginea asupra acestei perioade din istoria lingvisticii româneşti.

La discutarea şi rezolvarea problemelor ce alimentau „războiul limbilor" în Transilvania, o contribuţie de seamă a adus presa, care a constituit terenul pe care s-au înfruntat cele mai diverse principii şi convingeri lingvistice. Publicaţiile din acea vreme au găzduit cu asiduitate, în coloanele lor, articole şi corespondenţe referitoare la limbă, precum şi dezbaterile purtate în sînul societăţilor literare şi culturale, atît din Transilvania cît şi de peste munţi. Meritul presei constă tocmai în faptul că, punînd faţă în faţă diferitele opinii şi soluţii, a relevat cu consecvenţă elementele pozitive şi a căutat să orienteze eforturile autorilor pe făgaşul realismului. Presa a militat pentru apropierea părerilor şi întărirea legăturilor între personalităţile reprezentative ale timpului, ţinînd mereu trează conştiinţa unităţii naţionale.

Dacă periodicele de peste Carpaţi s-au bucurat de cîteva studii[15], care au valorificat contribuţia lor la unificarea şi culti-

[14] I. Puşcariu, *Consideraţiuni ortografice*, în „Familia", XIV, 1878, nr. 43, p. 266—268 şi în *Consideraţiuni asupra timpului şi spaţiului*, Budapesta, 1878, p. XIII.

[15] Lucia Pop, *Problemele lingvistice la „Convorbiri literare"*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, VI, 1955, p. 63—73; Despina Ursu, *Probleme de limbă în revista „România literară" din 1855*, în „Limba română", IV, 1955, nr. 1, p. 40—50; Lucia Pop, *Preocupări lingvistice la revistele lui Hasdeu în perioada ieşeană*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, VII, 1956, fasc. 1, p. 51—64; V. Arvinte, *Preocupări lingvistice la „Contemporanul"*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, XII, 1961, fasc. 1, p. 7—23; Gh. Bulgăr, *O contribuţie la dezvoltarea stilului publicistic: „România", primul nostru cotidian*

varea limbii literare, aportul publicisticii transilvănene a fost mai puțin cercetat[16], sub acest aspect. Atenția acesteia s-a concentrat asupra aceloraşi deziderate majore. Un accent deosebit s-a pus pe necesitatea unificării limbii, care a avut prioritate în epoca respectivă, fiind strîns legată de lupta pentru unire. Unitatea limbii a format o preocupare constantă în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" în tot timpul existenței sale. Izvorînd din condițiile politice ale Transilvaniei, deosebit de energică a fost apoi lupta pentru apărarea drepturilor limbii române, care se integra, la rîndul ei, în lupta pentru egalitate în drepturi cu celelalte naționalități. Desfăşurată şi în paginile „Foii pentru minte", lupta pentru afirmarea şi apărarea drepturilor limbii române a cunoscut un cadru larg în „Gazeta Transilvaniei". Amploarea şi forța acestei lupte au sporit în perioada 1850—1860, cînd schimbările survenite în politica imperiului habsburgic au deschis calea unor inițiative valoroase pentru interesele națiunii române, intensificîndu-se şi mai mult în anii ce au urmat, pînă la încheierea dualismului, în 1867. Pe lîngă acestea, prin răspîndirea lor în popor, publicațiile au contribuit la crearea unei opinii despre limbă[17] în rîndul maselor de cititori, care nu rareori şi-au spus cuvîntul în pagi-

(1 ian. — 31 dec. 1838), în „Limbă-literatură", IV, 1960, p. 27—38; D. Macrea, *Contribuția publicațiilor periodice la dezvoltarea lingvisticii româneşti*, în „Cercetări de lingvistică", VIII, 1963, nr. 1, p. 7—35 şi în „Studii de istorie a limbii şi lingvisticii române", E.D.P., Bucureşti, 1965, p. 79—114.

[16] G. F. Țepelea, *Problema unității limbii literare în discuția periodicelor transilvane din preajma unirii (1855)*, în „Limbă şi literatură", vol. 13, 1967, p. 129—143; Stela Petcu, *Preocupări de limbă literară în revista „Familia"*, în „Studii universitatis Babeş-Bolyai", XI, 1966, fasc. 2, p. 141—143; Radu Sp. Popescu, *Contribuția revistei „Familia" la cultivarea limbii române literare*, în „Limba română", XV, 1966, nr. 2, p. 185—194; Lucian Drimba şi Radu Sp. Popescu, *Probleme ale limbii române în revista „Luceafărul"*, în „Lucrări ştiințifice", Oradea, I, 1967, p. 299—309.

[17] G. F. Țepelea, *op. cit.*, p. 142.

Scanned with OKEN Scanner

nile lor, intervenind cu hotărîre și eficiență pentru a determina adoptarea celor mai utile soluții.

Interesul și atitudinea presei față de problemele limbii se datoresc în mare măsură concepției înaintate a redactorilor. Ei au știut să antreneze, cu mult tact, pe colaboratori în dezbaterea acestor probleme complexe și au intervenit direct în discuții pentru a sublinia ideile avansate, exprimate de autori și a accentua căile ce trebuiau urmate pentru înfăptuirea imperativelor limbii literare.

Cercetarea tuturor acestor idei și direcții, prin care s-a concretizat interesul pentru problemele limbii, ilustrează împletirea preocupărilor lingvistice cu celelalte frămîntări de ordin social-politic, din acea vreme, legătura strînsă dintre natura și caracterul concepțiilor despre limbă și realitățile istorico-politice specifice din Transilvania.

La bază tuturor preocupărilor și convingerilor lingvistice a stat conștiința unității naționale, a necesității unificării limbii ca premisă în lupta pentru unificarea politică, idealul dominant al întregii perioade. Întreprinsă prin prisma acestor realități, analiza lingvisticii transilvane demonstrează că lupta ardelenilor pentru limbă a fost lupta pentru apărarea drepturilor națiunii române, lupta pentru înfăptuirea unității statale, în care aceasta se integrează organic și fără de care înțelegerea și aprecierea ei obiectivă și multilaterală nu este cu putință.

Scanned with OKEN Scanner

Cuprinsul

Cuvînt înainte 5

Introducere 7

Aron Florian şi problemele limbii române 13

Contribuţia lui Visarion Roman la unificarea limbii române 35

Preocupările lingvistice ale lui Alexandru Papiu-Ilarian . 48

Timotei Cipariu şi latinismul 72

Probleme de limbă în revista „Amicul şcoalei“ 92

Problema unităţii şi unificării limbii literare în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură“ 117

Lupta „Gazetei Transilvaniei“ pentru drepturile limbii române 173

Încheiere 227

Scanned with OKEN Scanner

Nr. colilor de tipar: 15,25

Întreprinderea poligrafică „Crișana"
Str. Moscovei nr. 5 — Oradea
Republica Socialistă România
Comanda nr. 254/6651

Scanned with OKEN Scanner

Editura didactică și pedagogică, București – 1971

Lei 9,20

Scanned with OKEN Scanner